

VILNIAUS UNIVERSITETAS

LINAS JOKUBAITIS

C. SCHMITTO POLITINĖ FILOSOFIJA:
„POLITISCHE ROMANTIK“ SVARBA

Daktaro disertacija

Humanitariniai mokslai, filosofija (01 H)

Vilnius, 2015

Disertacija rengta 2011 – 2015 metais Vilniaus universitete

Mokslinis vadovas:

prof. habil. dr. Marius Povilas Šaulauskas (Vilniaus universitetas,
humanitariniai mokslai, filosofija – 01 H)

Konsultantas:

prof. habil. dr. Vytautas Radžvilas (Vilniaus universitetas, humanitariniai
mokslai, filosofija – 01 H)

Turinys.....	3
Įvadas.....	5
0.1. Temos pagrindimas.....	5
0.2. Šaltinių ir tyrimų apžvalga.....	8
0.3. Tyrimo tikslas ir uždaviniai.....	20
0.4. Ginami teiginiai.....	21
0.5. Darbo metodologija.....	22
0.6. Mokslinis disertacijos naujumas.....	24
0.7. Darbo struktūra.....	24
0.8 Carlo Schmitto veikalų sutrumpinimai.....	28
1. Politinio romantizmo fenomenas.....	29
1.1. Įvadinės pastabos.....	29
1.2. Vokiškosios ir prancūziškosios politinio romantizmo sampratų trūkumai.....	30
1.3. Politinės, socialinės ir intelektualinės romantizmo prielaidos.....	34
1.4. Romantinės dvasios struktūra.....	40
1.5. Politinis romantikų pasyvumas.....	46
1.6. Polemika su Davido Friedricho Strausso veikalu „Romantikas cezarių soste“ („Romantiker auf dem Throne der Cäsaren“)......	52
2. „Politinio romantizmo“ recepcija.....	55
2.1 „Politinio romantizmo“ recepcija tarpukario Vokietijoje.....	55
2.2. Hugo Ballas ir katalikiškasis C. Schmitto priešiškusis romantizmui.....	59
2.3. Karlas Löwithas ir C. Schmittas kaip aktyvus nihilistas.....	63
2.4. „Politinis romantizmas“ po Antrojo pasaulinio karo.....	68
3. Politinis romantizmas ir politinė teologija.....	76
3.1. Politinės teologijos statuso problema.....	76
3.2. C. Schmitto požiūris į sociologiją.....	82

3.3. Teologijos vieta C. Schmitto politinėje teologijoje.....	86
3.4. Tarp teologijos ir filosofijos.....	91
3.5. Politinio romantizmo ir politinės teologijos santykis.....	96
3.6. C. Schmitto katalikiškasis antiromantizmas.....	107
4. Politinis romantizmas ir politiškumas.....	111
4.1. Įvadinės pastabos.....	111
4.2. Politiškumas ir valstybė.....	112
4.3. Antropologinės politinių teorijų prielaidos.....	121
4.4. Liberalizmas, neutralizacijos ir depolitizacijos.....	123
4.5. Leo Strausso pateikta „Politiškumo sąvokos“ interpretacija.....	125
4.6. Heinrichas Meieris ir teologinės „Politiškumo sąvokos“ prielaidos.....	130
4.7. Liberalizmo ir politinio romantizmo santykis.....	134
4.8. Romantikų įnašas į politinę teoriją	142
4.9. Politikos estetizacija ir romantinė politika.....	147
Išvados.....	151
Literatūros sąrašas.....	156

Įvadas

0.1. Temos pagrindimas

Šiandien Carlus Schmittas yra laikomas vienu iškiliausių XX amžiaus politikos filosofų. Vokiečių filosofo teorijos padarė didelę įtaką dabarties politikos ir teisės filosofijai. C. Schmittas buvo teisės teoretikas, tačiau jo indėlis į politikos filosofiją yra ne mažiau reikšmingas. C. Schmitto samprotavimai apie suverenitetą, diktatūrą, nepaprastąją padėtį, politiškumą ir politikos teologiją suvokiami kaip šiuolaikinės politikos ir teisės filosofijos klasika. Tiesa, daugelį metų jo teorijos buvo nustumtos į Vakarų politinės filosofijos paribį. C. Schmitto, kaip „Trečiojo Reicho kronjuristo“, reputacija diskreditavo jo veikalus, kurie nepelnytai buvo pamiršti iki praeito amžiaus devintojo dešimtmečio vidurio. Nors negalima sakyti, kad vokiečių teoretikas buvo visiškai išstumtas iš Vokietijos Federacinės Respublikos intelektualinio gyvenimo. Po Antrojo pasaulinio karo neužimdamas jokių oficialių akademinų pareigų C. Schmittas sugebėjo likti įtakingu mąstytoju iki pat mirties 1985 metais. Jo kūrybos „renesanso“ pradžia anglosaksų kraštuose turėtų būti laikyti 1987 metus, kai amerikiečių žurnalas *Telos* išleido jo asmenybei ir teorijoms skirtą specialųjį numerį „Carlas Schmittas: priešas ar piktadarys?“ (*Carl Schmitt: Enemy or Foe?*).

Pirmasis angliškasis „Politiškumo sąvokos“ (*The Concept of the Political*) leidimas pasirodė 1976 metais, tačiau didesnis susidomėjimas C. Schmitto teorijomis prasidėjo praėjusio amžiaus devintojo dešimtmečio viduryje. Prieš trejetą dešimtmečių suintensyvėjęs C. Schmitto veikalų vertimas į anglų kalbą žymėjo susidomėjimo jo teorijomis atgimimą visame pasaulyje. Anglosaksiškoji šio autoriaus darbų recepcija šiandien pagrįstai gali būti tapatinama su jo tarptautiniu pripažinimu. Paradoksalu, bet labiausiai reabilituoti C. Schmittą padėjo ne dešinieji, bet kairieji filosofai. Giorgio

Agambenas, Paulas Piccone, Antonio Negri, Chantal Mouffe, Jacquesas Derrida ir kiti žymiausi pastarųjų dešimtmečių filosofai savo darbuose polemizuoja su C. Schmittu. Šiandien skirtingų politinių ideologijų atstovai C. Schmittą suvokia kaip politinės minties klasiką. Be jo darbų sunku įsivaizduoti šiuolaikinės politikos filosofijos, teisės ir politikos mokslų studijas. Jo idėjomis naudojasi įvairiausių akademinų disciplinų atstovai: istorikai, filologai, teologai, sociologai ir literatūros tyrinėtojai. C. Schmitto teorijos domina viso politinio spektro aktyvistus. Kasmet pasirodo daug darbų, skirtų šio autoriaus politinei filosofijai.

Nepaisant aktyvios C. Schmitto teorijų recepcijos, jo intelektualinio palikimo tyrinėjimų paraštėse kol kas dar likęs pirmasis didesnės apimties filosofinis veikalas „Politinis romantizmas“ (*Politische Romantik*), kurio pirmasis leidimas pasirodė 1919 metais, o antrasis su pakeitimas – 1925 metais. Šio leidimo pagrindinis naujumas – išsami pratarmė ir 1920 metų straipsnio „Politinė teorija ir romantizmas“ (*Politische Theorie und Romanik*) inkorporavimas. Politinio romantizmo tyrimui skirta knyga buvo palankiai sutikta tarpukario Vokietijoje, nors susidomėjimas autoriumi neapsiribojo tik ja. 1928 metais knyga buvo išversta į prancūzų kalbą. C. Schmitto biografo Reinhardo Mehringo teigimu, „veikalas pataikė į laikmečio nervą“ (Mehring 2009: 109). Tačiau po Antrojo pasaulinio karo šis politinio romantizmo analizei skirtas veikalas nugrimzdo užmarštin. Prasidėjus anglosaksiškajai C. Schmitto kūrybos recepcijai, praėjusio amžiaus devintojo dešimtmečio viduryje „Politinis romantizmas“ tapo vienu pirmųjų į anglų kalbą išverstų veikalų (1986 metais), tačiau jo recepcija gyvybingumu neprilygsta kitiems, labiau žinomiems šio filosofo veikalams.

C. Schmitto kūrybos tyrinėtojai politinio romantizmo temai dažniausiai skiria tik kelis puslapius. Jie mano, kad šiame veikale teoretikas nagrinėjo jam antraeiles estetikos, literatūros teorijos ir intelektualinės XIX amžiaus istorijos problemas. Vokiškosios juristo biografijos autoriaus R. Mehringo ir angliškosios biografijos autoriaus Gopalo Balakrishnano nuomone, politinio

romantizmo analizė C. Schmittui reiškė atsisveikinimą su jaunatvišku estetizmu (Balakrishnan 2000: 23–27; Mehring 2006: 125–126). To paties požiūrio laikos vieno pirmųjų veikalų apie Schmittą anglų kalba autorius George'as Schwabas teigdamas, kad Schmitto domėjimasis romantizmu „buvo ne kas kita kaip jo troškimas apsibrėžti savo pozicijas gyvenime“ (Schwab 1989: 25). Dažniausiai veikalas aptariamas fragmentiškai, supaprastinant svarbiausius jo teiginius, neįsigilinant į santykį su C. Schmitto politinės minties visuma. Disertacijos tikslas – įrodyti, kad „Politinio romantizmo“ išstūmimas į C. Schmitto kūrybos paribį yra visiškai nepelnytas ir neleidžia suvokti daugelio svarbių jo filosofinių idėjų ir jų genezės. Paskutiniame savo veikale „Politinė teologija II. Legenda apie bet kokios politinės teologijos užbaigą“ (2014) (*Politische Theologie II. Die Legende von der Erledigung jeder Politischen Theologie*, 1970) C. Schmittas teigia, kad ši politinio romantizmo tyrimui skirta knyga yra „laiko, medžiagos ir sisteminiu požiūriu susijusi“ su 1919–1927 metų laikotarpio veikalais (Schmitt 2014: 104–105). Tai reiškia, kad atskiras C. Schmitto kūrybos etapas prasideda nuo jo polemikos su politiniu romantizmu ir baigiasi žymiuoju veikalu „Politiškumo sąvoka“ (*Der Begriff des Politischen*), kuris pasirodė 1927 metais.

„Politinis romantizmas“ nėra tik epizodinis C. Schmitto kūrinys ar atsisveikinimas su jaunatvišku estetizmu. Šios krypties tyrimui skirtas veikalas turi būti suprantamas kaip nuoseklus ir sistemingo intelektualinio darbo vaisius. Romantizmo analizei skirta knyga yra polemiškiausias C. Schmitto veikalas. Ją interpretuojant būtina vengti dviejų kraštutinumų, kurie lydėjo šio autoriaus asmenybę ir kūrybą po Antrojo pasaulinio karo. Vokiečių filosofo apologetai dažnai nesugeba kritiškai įvertinti jo teorijų, o oponentai neretai polemizuoja su jomis nepakankamai įsigilinę į jas. Tad disertacija siekiama pakeisti požiūrį į C. Schmitto politinio romantizmo koncepcijos santykį su kitomis šio autoriaus politinės filosofijos idėjomis. Norima įrodyti, kad politinio romantizmo koncepcija nėra atsitiktinis ir nelabai svarbus iškilus filosofo kūrybos vaisius. „Politinis romantizmas“ padeda geriau suprasti jo

politinę teoriją kaip vieningą visumą. Tai yra daugiau nei ginčas tik dėl vieno veikalo interpretacijos. C. Schmitto politinio romantizmo koncepcija – vienas svarbiausių jo politinės filosofijos elementų.

Šaltinių ir tyrimų apžvalga

C. Schmitto kūrybinis palikimas yra itin gausus. Disertacijoje daugiausia dėmesio skiriama Veimaro laikotarpio (1919–1933 metai) darbams. Šis kūrybos tarpsnis prasideda nuo pirmojo savarankiško didesnės apimties veikalo „Politinis romantizmas“ ir baigiasi straipsniu „Politiškumo sąvoka“ (1927). 1932 metais minėtas straipsnis išplėtotas į knygą, kuri su svarbiais pakeitimais buvo išleista 1933 metais. 1928 metais paskelbtas C. Schmitto *magnum opus* – „Konstitucinės teisės teorija“ (*Verfassungslehre*). Taigi Veimaro laikotarpis – produktyviausias ir originaliausias šio autoriaus kūrybos periodas. Veikalai ir straipsniai, kurie pasirodė po 1933 metų, disertacijoje nėra atskirai analizuojami. Į juos atsižvelgiama tik tiek, kiek to reikalauja tyrimo tema ir išsikelti analizės uždaviniai. Drąsiai galima teigti, kad „Politinis romantizmas“ – pirmasis C. Schmitto veikalas, kuriame apčiuopiamos pagrindinės jo politinės filosofijos idėjos.

1921 metais pasirodė kitas šio autoriaus veikalas – „Diktatūra. Nuo modernių suvereniteto teorijų ištakų iki proletarinės klasių kovos“ (*Die Diktatur. Von den Anfängen des modernen Souveränitätsgedankens bis zum proletarischen Klassenkampf*). Jame pateikiama diktatūros analizė nuo jos atsiradimo Senovės Romoje iki modernių diktatūros teorijų ir praktikų. C. Schmittas siekia įrodyti, kad pozityvistinė teisės teorija pernelyg sureikšmina nusistovėjusią teisinę tvarką ir paradoksaliai gali tapti šios tvarkos žlugimo priežastimi. Juristas teigia, kad laikinas teisinės sistemos suspendavimas ir nepaprastosios padėties įvedimas gali padėti išsaugoti politinę ir teisinę tvarką. Šis veikalas

buvo ypač aktualus konkrečių Veimaro Respublikos permainų kontekste, nes suskambo kaip perspėjimas.

C. Schmitto veikalus, skirtus diktatūros institucijai ir politinio romantizmo tyrimams, vienija suvereniteto problema. Jos tyrimus autorius pratęsia 1922 metais pasirodžiusioje knygoje „Politinė teologija. Keturi suvereniteto teorijos skyriai“ (*Politische Theologie. Vier Kapitel zur Lehre von der Souveränität*). Pirmieji du šios knygos skyriai skirti polemikai su Hanso Kelseno „grynąja teisės teorija“. Ankstesniuose veikaluose analizuota politinio sprendimo ir nepaprastosios padėties tema 1922 metais virto „decizionistine“ teisės ir politikos teorija. Trečiajame skyriuje C. Schmittas pratęsia savo mokytojo Maxo Weberio vykdytus sekuliarizacijos tyrimus siekdamas įrodyti, kad „visos svarbiausios šiuolaikinės valstybės teorijos sąvokos yra teologinės“ (Schmitt 2014: 56). Politinę teologiją C. Schmittas apibūdina kaip „teisinių sąvokų sociologiją“. Ketvirtajame skyriuje „Revoliucijos priešininkų valstybės filosofija“ jis išplečia revoliucijos priešininkų politinės filosofijos tyrimus, kuriuos buvo pradėjęs veikale „Politisinis romantizmas“. Knyga „Politinė teologija“ yra vienas kontroversiškiausių šio autoriaus veikalų. Šiandien C. Schmitto teorijų tyrinėtojai nesutaria, kaip turėtume suprasti jo pasiūlytą politinės teologijos, kaip „teisinių sąvokų sociologijos“, discipliną. Šiai problemai skirtas atskiros disertacijos skyrius. Neišsiaiškinus politinės teologijos, kaip disciplinos, statuso, neįmanoma suprasti politinio romantizmo koncepcijos svarbos C. Schmitto filosofinėms pozicijoms.

1923 metais C. Schmittas paskelbė esė „Romos Katalikybė ir politinė forma“ (*Römischer Katholizismus und politische Form*), kurią pagrįstai galima apibūdinti kaip politinės teologijos tyrimų tęsinį. Šiame nedidelės apimties veikale Romos Katalikų Bažnyčia aiškinama kaip specifinė „politinė forma“, kuriai būdingas gebėjimas suvienyti nesuderinamas politines pozicijas. C. Schmittas kritikuoja modernų ekonominį ir techninį požiūrį į politiką, kaip griauančią politinio reprezentavimo idėją. Romos Katalikų Bažnyčia apibūdinama kaip *complexio oppositorum*. Bandytus politines problemas

redukuoti į techninius ir ekonominius klausimus C. Schmittas vertina kaip reprezentacijos naikinimą. Romos Katalikų Bažnyčią jis laiko viena iš reprezentacijos idėjų saugotojų, gilinasi į demokratinės reprezentacijos problemas.

1923 metais pasirodžiusiame veikle „Dvasinė-istorinė šiuolaikinio parlamentarizmo padėtis“ (*Die geistesgeschichtliche Lage des heutigen Parlamentarismus*) C. Schmittas pateikia liberalaus parlamentarizmo ir demokratijos santykio analizę. Šioje knygoje pabrėžiamas vidinis liberaliosios demokratijos prieštarumas, kylantis iš liberalių ir demokratiškos principų nesuderinamumo. Šio nesuderinamumo esmę C. Schmittas apibendrina mintimi apie neišvengiamą liberalaus individualizmo ir demokratinio kolektyvizmo konfliktą. Jo nuomone, XIX amžiaus pradžioje demokratinės ir liberalios jėgos sudarė sąjungą kovai prieš absoliutinę monarchiją. Pasiekus pergalę paaiškėjo, kad demokratija neturi nuo šios kovos nepriklausančio politinio turinio ir gali sėkmingai tarnauti reakcinėms, nuosaikioms ar revoliucinėms politinėms jėgoms (Schmitt 2010: 32–33). Šiame veikle filosofas įrodinėja, kad masių demokratijos ir marksistinių teorijų iškilimas XIX amžiuje žymi parlamentarizmo institucijos legitimumo nuosmukį. Parlamentarizmą C. Schmittas apibūdina kaip liberalų tikėjimą, kad prie teisingų politinių sprendimų artėjama racionalioje diskusijoje. Jo nuomone, parlamentarizmas nėra vidujai susijęs su demokratija.

1919–1927 metų laikotarpį C. Schmittas vykdytus tyrimus vainikuoja jau minėtas straipsnis „Politiškumo sąvoka“. Pasirodęs 1927-aisiais, jis buvo išplėtotas 1932 metais: papildytas 1929 metais skaityta paskaita „Neutralizacijų ir depolitizacijų epocha“ (*Das Zeitalter der Neutralisierungen und Entpolitisierungen*) ir išleistas kaip atskira knyga. Šiame politiškumo sąvokai skirtame veikle C. Schmittas iškelia teoriją, pagal kurią specifinį politiškumo reiškinį grindžia žmonių kolektyvų susiskirstymu į draugus ir priešus. Šiame veikle karas aiškinamas kaip kraštutinė, tačiau visada intensyviausia politiškumo apraiška. „Politiškumo sąvokoje“ C. Schmittas

liberalizmą ir marksizmą aiškina kaip pažangos idėja pagrįstas ideologijas, kurios remiasi optimistine antropologija. Jo nuomone, visos iškiliausios politinės teorijos yra grindžiamos prielaida apie prigimtinių žmogaus blogumą. 1927–1933 metais pasirodė net trys „Politiškumo sąvokos“ versijos, kuriose yra daug svarbių skirtumų. Pakeitimų prasmė aptariama trečiojoje disertacijos dalyje.

Disertacijoje nagrinėjami ir kiti svarbūs C. Schmitto „Politinio romantizmo“ idėjas suprasti padedantys veikalai. Svarbiausi smulkesni šio autoriaus Veimaro laikotarpio darbai paskelbti 1940 metų rinkinyje „Pozicijos ir sąvokos kovoje su Veimaru – Ženeva – Versaliu 1923–1939 metais“ (*Positionen und Begriffe im Kampf mit Weimar – Genf – Versailles 1923–1939*). Disertacijoje taip pat remiamasi C. Schmitto straipsniais, kurie po jo mirties buvo išleisti Güntherio Maschkės sudarytame rinkinyje „Valstybė, didžioji erdvė, nomosas: 1916–1969 metų darbai“ (*Staat, Grossraum, Nomos: Arbeiten aus den Jahren 1916–1969*). 1970 metais buvo paskelbtas paskutinis C. Schmitto veikalas „Politinė teologija II“, kuri vokiečių teisininko teorijų tyrinėtojas Janas-Werneris Mülleris pagrįstai apibūdina kaip „teorinį teologinį testamentą“ ir „galutinį sąskaitų suvedimą“ (Müller 2003: 156). Ši knyga suteikia galimybę geriau suprasti C. Schmitto poziciją politinės teologijos klausimu, praėjus beveik pusei amžiaus po pirmosios 1922 metų veikalo publikacijos. Paskutinėje C. Schmitto knygoje yra daug svarbių nuorodų, padedančių geriau suprasti ir jo politinio romantizmo koncepciją. Teologines šio autoriaus pažiūras atskleidžia 1917 metais paskelbtas straipsnis, chronologiškai nepatenkantis į Veimaro laikotarpį – „Bažnyčios matomumas. Scholastinis pasvarstymas“ (*Die Sichtbarkeit der Kirche. Eine scholastische Erwägung*).

Kaip jau minėta, disertacijoje pagrindinis dėmesys skiriamas Veimaro laikotarpio C. Schmitto darbams. Atskirai nenagrinėjami tokie garsūs vokiečių filosofo vėlesnio laikotarpio darbai, kaip „Apie tris teisinio mąstymo tipus“ (1934) (*Über die drei Arten des rechtswissenschaftlichen Denkens*), „Leviatanas Thomaso Hobeso valstybės teorijoje: politinio simbolio prasmė ir

nesėkmė“ (1938) (*Der Leviathan in der Staatslehre des Thomas Hobbes. Sinn und Fehlschlag eines politischen Symbols*), „Žemės nomosas tarptautinėje *Jus Publicum Europaeum* teisėje“ (1950) (*Der Nomos der Erde im Völkerrecht des Jus Publicum Europaeum*), „Hamletas ar Hekuba. Laiko įsiveržimas į pjusę“ (1956) (*Hamlet oder Hekuba. Der Einbruch der Zeit in das Spiel*). Po 1933 metų pasirodžiusiems C. Schmitto darbams dėmesio skiriama tik tiek, kiek to reikalauja politinio romantizmo tema. Politikos teoretiko užrašuose ir laiškuose taip pat galima rasti daug svarbių komentarų ir nuorodų, padedančių geriau suprasti politinio romantizmo koncepcijos prasmę ir vaidmenį. 1991 metais pasirodęs Eberhardo Freiherr von Medemo sudarytas Schmitto privačių užrašų rinkinys „Glosariumas. 1947–1951 metų užrašai“ (*Glossarium. Aufzeichnungen der Jahre 1947–1951*) padėjo įsitvirtinti požiūriui, kad vokiečių mąstytojas politinę mintį grindė tam tikromis teologinėmis prielaidomis. Privatūs C. Schmitto užrašai ir korespondencija padeda geriau suprasti kai kurias hermetiškas jo veikalų vietas. Jis pats pabrėždavo privačios korespondencijos svarbą: „Deja, šiandien nebėra viešosios sferos ir svarbiausi dalykai pasakomi laiškuose“ (Schmitt, (sud.) Armin Mohler, Irmgard Huhn, Piet Tommissen, 1995: 129). Privačiuose užrašuose ir laiškuose aptinkami samprotavimai yra sudedamoji filosofo teorinių ieškojimų dalis.

C. Schmitto politinės filosofijos tyrimai yra labai gausūs, todėl verta apžvelgti tik tuos veikalus, kurie tiesiogiai liečia politinio romantizmo, politinės teologijos ir politiškumo sąvokos temas arba kitus su jomis susijusius disertacijoje nagrinėjamus klausimus. Būtina paminėti R. Mehringo vokiečių kalba parašytą C. Schmitto biografiją „Carlas Schmittas: pakilimas ir nuopuolis. Biografija“ (2009) (*Carl Schmitt – Aufstieg und Fall. Eine Biographie*) ir G. Balakrishnano anglų kalba pasirodžiusią „Priešas: intelektualinis Carlo Schmitto portretas“ (2002) (*The Enemy: An Intellectual Portrait of Carl Schmitt*). Vokiečių filosofo politinės teorijos santykis su tarpukario intelektualine aplinka nagrinėjamas Stefano Breuerio darbe „Carlas Schmittas kontekste: intelektualų politika Veimaro Respublikoje“ (2012) (*Carl*

Schmitt im Kontext: Intellektuellenpolitik in der Weimarer Republik). Šiuose darbuose pateikiama plati C. Schmitto intelektualinės aplinkos analizė. Filosofo darbų recepciją pokario Europoje kruopščiai ištyrė J.-W. Mülleris knygoje „Pavojingas protas. Carl Schmittas pokario Europos mintyje“ (2003) (*A Dangerous Mind: Carl Schmitt in Post-War European Thought*). C. Schmitto intelektualinę veiklą, jo įtaką ir vietą Vokietijos Federacinėje Respublikoje išsamiai nagrinėjo Dirkas van Laakas veikale „Pokalbiai saugioje tyloje: Carl Schmittas politinėje ankstyvosios Federacinės Respublikos istorijoje“ (1993) (*Gespräche in der Sicherheit des Schweigens. Carl Schmitt in der politischen Geistesgeschichte der frühen Bundesrepublik*).

Helmuto Quaritscho knygoje „Carlo Schmitto pozicijos ir sąvokos“ (1989) (*Positionen und Begriffe Carl Schmitts*) apžvelgiami trys svarbūs šio autoriaus politinės teorijos elementai – katalikybė, etatizmas ir nacionalizmas. 1964 metais pasirodė Hasso Hofmanno veikalas „Legitimumas prieš legalumą. Carlo Schmitto politinės filosofijos kelias“ (*Legitimität gegen Legalität. Der Weg der politischen Philosophie Carl Schmitts*), kurį galima apibūdinti kaip vieną autoritetingiausių C. Schmitto teisės ir politinės filosofijos tyrimų. H. Quaritscho sudarytoje knygoje „*Complexio Oppositorum* apie Carlą Schmittą“ (1988) (*Complexio oppositorum: über Carl Schmitt*) iškiliausi filosofo kūrybinio palikimo tyrinėtojai pateikia įvairioms temoms skirtus straipsnius. Ellen Kennedy knygoje „Konstitucinė nesėkmė. Carl Schmittas Veimaro Respublikoje“ (2004) (*Constitutional Failure: Carl Schmitt in Weimar*) analizuojama Veimaro laikotarpio C. Schmitto politinė filosofija, didžiausią dėmesį skiriant konstitucionalizmo, demokratijos ir politinės ekonomijos klausimams.

Svariausios C. Schmitto veikalo „Politinis romantizmas“ interpretacijos pasirodė tarpukario Vokietijoje. Disertacijoje remiamasi H. Ballo interpretacija, kurią šis autorius 1924 metais išdėstė straipsnyje „Carlo Schmitto politinė teologija“ (*Carl Schmitts Politische Theologie*). Garsus dadaistų meninio sąjūdžio įkūrėjas vienas pirmųjų pastebėjo C. Schmitto

romantizmo kritikos ir katalikiško požiūrio į politiką ryšį. K. Löwithas 1935 metais pasirodžiusiame straipsnyje „Okazionalus C. Schmitto decizionizmas“ (*Der okkasionelle Dezisionismus von Carl Schmitt*) pateikė kritišką vokiečių teoretiko 1919–1933 metų politinės filosofijos analizę. Jo nuomone, autoriaus politiškumo samprata polemiskai nukreipta prieš politinį romantizmą. Nepaisant kritiško C. Schmitto požiūrio į politinį romantizmą, K. Löwithas laikėsi nuostatos, kad jo politinė teorija savo pamatinėmis prielaidomis artima politinio romantizmo fenomenui. Pasak jo, į pasyvų politinių romantikų nihilizmą C. Schmittas atsako aktyviu decizionistiniu nihilizmu. K. Löwitho samprotavimai apie nihilistinį C. Schmitto teorijų pobūdį prigijo tarp jo filosofinio palikimo atžvilgiu priešiška nusiteikusių interpretatorių. Būtent šia interpretacija grindžiamas Christiano Grafo von Krockowo veikalas „Sprendimas. Ernsto Jüngerio, Carlo Schmitto ir Martino Heideggerio tyrimas“ (1958) (*Die Entscheidung: Eine Untersuchung über Ernst Jünger, Carl Schmitt, Martin Heidegger*). Josephas Bendersky straipsnyje „Politinis romantizmas: intelektualinė kritika ir išliekanti mokslinė įtaka“ (1988) (*Politische Romantik: Intellectual Critique and enduring Scholarly Influence*) pateikia išsamią C. Schmitto politinio romantizmo recepcijos apžvalgą. Vienu iš nuosekliausių „Politinio romantizmo“ tyrimu galima laikyti Karlo Heinzo Bohrerio darbą „Romantizmo kritika. Filosofijos įtarimai prieš literatūrinį modernizmą“ (1989) (*Die Kritik der Romantik. Der Verdacht der Philosophie gegen die literarische Moderne*). Šios knygos autorius C. Schmitto politinio romantizmo kritiką analizuoja kaip priklausančią ilgalaikei ir turtingai Europos antiromantizmo tradicijai.

C. Schmitto politinio romantizmo tyrimai dažniausiai yra fragmentiški ir apsiriboja supaprastintais filosofo argumentų aiškinimais, nesuteikiančiais galimybės adekvačiai suprasti jo polemikos su politiniu romantizmu. Disertacijoje siekiama įrodyti, kad G. Balakrishnano ir R. Mehringo išpopuliarinta politiniam romantizmui skirta veikalo interpretacija, pasak kurios, „Politinis romantizmas“ yra atsisveikinimas su jaunystės dienų

estetizmu, turi būti traktuojama kaip nepagrįsta. R. Mehringas šią poziciją gina straipsnyje „Estetizmo įveika. Carlo Schmitto autoinvkizitoriška romantizmo kritika“ (2006) (*Überwindung des Ästhetizismus? Carl Schmitts selbstinquisitorische Romantikkritik*). Šis garsios C. Schmitto vokiškosios biografijos autorius veikale „Patetiškas mąstymas: Carlo Schmitto mąstymo kelias sekant Hegeliu: katalikiška pozicija ir hegeliška antimarksistinė strategija“ (1989) (*Pathetisches Denken: Carl Schmitts Denkweg am Leitfaden Hegels: katholische Grundstellung und antimarxistische Hegelstrategie*) tik labai fragmentiškai aptaria kai kuriuos politinio romantizmo koncepcijos aspektus.

Didžiausias dėmesys disertacijoje skiriamas Heinricho Meierio atliktiems C. Schmitto politinės filosofijos tyrimams. Dviejose knygose – „Carlas Schmittas, Leo Straussas ir „Politiškumo sąvoka“. Apie paslėptą dialogą“ (1988) (*Carl Schmitt, Leo Strauss und „Der Begriff des Politischen“: Zu einem Dialog unter Abwesenden*) ir „Carlo Schmitto mokymas – keturi skyriai apie skirtumą tarp politinės teologijos ir politinės filosofijos“ (1994) (*Die Lehre Carl Schmitts – Vier Kapitel zur Unterscheidung Politischer Theologie und Politischer Philosophie*), taip pat straipsnyje „Kas yra politinė teologija?“ (2002) (*What is Political Theology?*) H. Meieris atskleidžia teologines C. Schmitto politinės filosofijos ištakas. Šio autoriaus interpretacija šiandien yra siejama su vadinamuoju teologiniu C. Schmitto kūrybos tyrinėjimų posūkiu ir skatina naujai pažvelgti į teologines teoretiko politinės filosofijos prielaidas. H. Meierio nuomone, C. Schmittą turime suprasti ne kaip politikos filosofą, o kaip politikos teologą. Tai įtakingas požiūris, į kurį būtina atsižvelgti norint atskleisti politinio romantizmo koncepcijos prasmę ir vaidmenį.

H. Meierio dėmesys teologiniams C. Schmitto politikos teorijos elementams nėra naujas dalykas. Dar 1924 metais H. Ballas rašė, kad šio autoriaus kūrybą vienija katalikiškas pagrindas. Tarpukario Vokietijoje pasirodė ir daugiau darbų, kuriuose buvo įrodinėjama, kad C. Schmitto politinę filosofiją reikia suprasti kaip turinčią katalikiškos teologijos pamatą. Šį požiūrį gynė

protestantų teologas Alfredas de Quervainas 1931 metais išleistame veikalė „Teologinės politikos prielaidos. Politinės teologijos apmatai veikale“ (*Die theologischen Voraussetzungen der Politik. Grundlinien einer Politischen Theologie*). Dar vienas protestantų teologas Friedirchas Gogartenas straipsnyje „Sekuliarizuota teologija valstybės teorijoje“ (1933) (*Säkularisierte Theologie in der Staatslehre*) taip pat įrodinėjo, kad C. Schmitto politinės filosofijos išėities taškas yra žmogaus visagalybės neigimas ir Dievo visagalybės teigimas. Iki H. Meierio pradėto vadinamojo „teologinio posūkio“ ne vienas C. Schmitto kūrybos tyrinėtojas buvo pastebėjęs katalikišką jo politinės filosofijos orientaciją. Kaip įrodymą galima paminėti Jacobo Taubeso 1987 metais pasirodžiusį veikalą „Carlui Schmittui: atvirkštinė dermė“ (1987) (*Ad Carl Schmitt: Gegenstrebige Fügung*). Šios knygos autorius pabrėžia C. Schmitto eschatologinių pažiūrų svarbą, o jį patį apibūdina kaip „kontrevoliucijos apokaliptiką“ (Taubes 1987: 7–30). Kai kurie svarbūs C. Schmitto politinės teorijos ir teologijos santykio aspektai išryškėja jo susirašinėjime su J. Taubesu – „Jacobas Taubesas – Carlas Schmittas: korespondencija“ (2012) (sud. Herbert Kopp-Oberstebrink, Thorsten Palzhoff, Martin Tremel) (*Jacob Taubes – Carl Schmitt: Briefwechsel*).

Po H. Meierio knygos „Carlas Schmittas, Leo Straussas ir „Politiškumo sąvoka“. Apie paslėptą dialogą“ publikacijos buvo parašyta daug darbų apie C. Schmitto politinės teorijos ir teologijos santykį. Tačiau nei vienas iš jų savo analizės gyliu, nuoseklumu ir ambicingumu neprilygsta H. Meierio tyrimams. Paminėti verta tik išimintiniausius šios pakraipos tyrimus. Peteris Hohendahlis straipsnyje „Peržiūrint politinę teologiją: naujas pokarinis Carlo Schmitto įvertinimas“ (2008) (*Political Theology Revisited: Carl Schmitt's Postwar Reassessment*) apžvelgia vokiečių filosofo kūrybos tyrimus, kurie pasirodė po „teologinio posūkio“. 1994 metais išleistas Günterio Meuterio veikalas (1992 metais apgintas kaip disertacija) „Katechonas. Apie Carlo Schmitto fundamentalistinę laikmečio kritiką“ (1994) (*Der Katechon. Zu Carl Schmitts fundamentalistischer Kritik der Zeit*) remiasi H. Meierio interpretacija ir

pabrėžia teologinių filosofo prielaidų reikšmę. Ruth Groh veikale „Darbas pasaulio beviltiškumo akivaizdoje: politinė-teologinė Carlo Schmitto mitologija ir antropologija“ (1998) (*Arbeit an der Heillosigkeit der Welt: Zur politisch - theologischen Mythologie und Anthropologie Carl Schmitts*) analizuoja C. Schmitto nukrypimus nuo katalikiškosios ortodoksijos ir idiosinkratišką požiūrį į krikščionybę. R. Groh savo tyrimus pratęsia 2014 metais išleistame veikale „Carlo Schmitto gnostiškas dualizmas“ (*Carl Schmitts gnostischer Dualismus*). Jürgenas Manemannas knygoje „Carlas Schmittas ir politinė teologija: politinis antimonoteizmas“ (2002) (*Carl Schmitt und die Politische Theologie: Politischer Anti-Monotheismus*) analizuoja vokiečių filosofo politinės teologijos principų santykį su gnosticizmu. Berndo Wackerio sudarytoje knygoje „Specifinis katalikiškas užaštrinimas: konfesija, teologija ir politika Carlo Schmitto darbuose“ (1994) (*Die eigentlich katholische Verschärfung. Konfession, Theologie und Politik im Werk Carl Schmitts*) žymūs C. Schmitto politinės teorijos tyrinėtojai skirtingais aspektais tiria teologijos ir politinės filosofijos santykį jo darbuose.

E.-W. Böckenförde'as 1985 metais publikuotame straipsnyje „Politinė teorija ir politinė teologija“ (*Politische Theorie und politische Theologie*) aptaria tris skirtingas „politinės teologijos“ sąvokos prasmes. Jo nuomone, C. Schmitto pasiūlyta politinė teologija gali būti priskirta politinių idėjų istorijos, teisės sociologijos ir sekuliarizacijos teorijos tyrimams. Hermannas Lübbe'as straipsnyje „Politinė teologija kaip repolitizuotos religijos teologija“ (1985) (*Politische Theologie als Theologie repolitisiertes Religion*) gina mintį, kad politinę teologiją reikia suprasti kaip atskirą mokslinio tyrimo strategiją, skirtą analizuoti teologinių sąvokų vartimą teisinėmis. Jianhongas Chenas straipsnyje „Kas yra Carlo Schmitto politinė teologija?“ (2006) (*What is Carl Schmitt's Political Theology?*) polemizuoja su H. Meieriu teigdamas, kad C. Schmitto politinę teologiją reikia suprasti kaip idėjų istorijos tyrimą. J. Chenos nuomone, teologijos iškėlimas į pirmą vietą C. Schmitto tyrinėjimuose yra nepagrįstas sumanymas. Anna Schmidt straipsnyje „Carlo Schmitto politinės teologijos

problema“ (2009) (*The Problem of Carl Schmitt's Political Theology*) polemizuoja su J. Cheno interpretacija ir gina H. Meierio požiūrį. Johnas P. McCormickas straipsnyje „Postapšvietos politinio autoriteto šaltiniai: biblinis ateizmas, politinė teologija ir Schmitto–Strausso dialogas“ (2011) (*Post-Enlightenment Sources of Political Authority: Biblical Atheism, Political Theology and the Schmitt-Strauss Exchange*) taip pat bando prieštarauti H. Meierio interpretacijai. Jo nuomone, C. Schmitto kūryba turi būti suprantama kaip politinė filosofija. Garsus vokiečių filosofas Hansas Blumenbergas 1966 metais pasirodžiusiame veikalė „Naujųjų amžių legitimumas“ (1966) (*Die Legitimität der Neuzeit*) pateikia C. Schmitto politinės teologijos kritiką, į kurią filosofas atsako veikalė „Politinė Teologija II“ pabaigoje. Įsidėmėtina, kad po H. Meierio tyrinėjimų C. Schmitto samprotavimai apie teisės sąvokų sociologiją atsidūrė nuošalėje, o teologija buvo pradėta aiškinti kaip pagrindinis filosofo politinę teoriją formuojantis veiksnys.

C. Schmitto pateikta liberalizmo kritika šiandien yra vienas iš daugiausiai dėmesio sulaukiančių jo kūrybos aspektų. Šiuo požiūriu pirmiausia reikia paminėti Stepheno Holmeso polemiką su C. Schmitto liberalizmo kritika, išdėstyta veikalė „Antiliberizmo anatomija“ (1993) (*The Anatomy of Antiliberalism*). Minėto autoriaus nuomone, C. Schmitto politinio romantizmo samprata ir kritika turi būti suprantamos kaip sudedamoji liberalizmo kritikos dalis. Davido Dyzenhauso sudarytame darbe „Teisė kaip politika: Carlo Schmitto liberalizmo kritika“ (1998) (*Law as Politics: Carl Schmitt's Critique of Liberalism*) vokiečių filosofo kūrybos tyrinėtojai analizuoja skirtingus jo pateiktos liberalizmo kritikos aspektus. Chantal Mouffe sudarytoje knygoje „Carlo Schmitto iššūkis“ (1999) (*The Challenge of Carl Schmitt*) įvairūs autoriai analizuoja minėtą sritį ir remiasi ja. Williamas Scheuermanas knygoje „Carlas Schmittas: teisės pabaiga“ (1999) (*Carl Schmitt: The End of Law*) rekonstruoja C. Schmitto išsakytą liberaliosios jurisprudencijos kritiką. Kaip vieną nuosekliausių ir autoritetingiausių anglosaksiškųjų C. Schmitto politinės teorijos santykio su liberalizmu tyrinėjimų galima nurodyti J. P. McCormicko

veikalą „Carlo Schmitto liberalizmo kritika: prieš politiką kaip technologiją“ (1997) (*Carl Schmitt's Critique of Liberalism: Against Politics as Technology*). Šis darbas skirtas C. Schmitto Veimaro laikotarpiu pateiktai liberalizmo kritikai.

Analizuojant C. Schmitto politiškumo sampratą daugiausia remiamasi H. Meierio veikalu „Carlas Schmittas, Leo Straussas ir „Politiškumo sąvoka“. Apie paslėptą dialogą“. Šis autorius mano, kad 1933 metų „Politiškumo sąvokos“ leidime C. Schmittas atsižvelgia į L. Strausso recenziją „Pastabos apie Carlo Schmitto „Politiškumo sąvoką““ (1932) (*Anmerkungen zu Carl Schmitt, Der Begriff des Politischen*). Vienas pirmųjų ir autoritetingiausių C. Schmitto interpretatorių Prancūzijoje Julienas Freundas straipsnyje „Schmitto politinė mintis“ (1995) (*Schmitt's Political Thought*) pateikia svarbiausių filosofo politinės teorijos elementų analizę, ypatingą dėmesį skirdamas politiškumo sąvokai. J. Freundas išryškina valstybės, visuomenės ir politiškumo koncepcijų santykį juristo ir politikos filosofo darbuose. Disertacijos tikslo požiūriu svarbus yra R. Mehringo sudarytas straipsnių rinkinys „Carlas Schmittas: politiškumo sąvoka: kolektyvinis komentaras“ (2003) (*Carl Schmitt: Der Begriff des Politischen: Ein kooperativer Kommentar*), nagrinėjantis atskirus „Politiškumo sąvokos“ aspektus“. E.-W. Böckenförde'as straipsnyje „Politiškumo sąvoka“ kaip raktas į Carlo Schmitto konstitucinės teorijos darbus“ (1988) (*Begriff des Politischen als Schlüssel zum staatsrechtlichen Werk Carl Schmitts*) siūlo C. Schmitto konstitucinę teoriją nagrinėti jo politiškumo sampratos kontekste.

Nepaisant išaugusio susidomėjimo C. Schmitto politine filosofija „Politinis romantizmas“ nesusilaukė didesnio tyrinėtojų ir interpretatorių dėmesio. Šis ankstyvasis veikalas kol kas nėra nuosekliai išanalizuotas. Kaip jau minėta, C. Schmitto kritikai dažnai polemizuoja su šio veikalą idėjomis į jas rimčiau neįsigilinę. Vis dar nesukurta nuosekli šio veikalą analizė, kuri suteiktų galimybę adekvačiai suprasti politinio romantizmo koncepcijos santykį su kitais C. Schmitto darbais ir nustatyti šio ankstyvojo veikalą vietą filosofo

kūryboje. Būtent ši aplinkybė daugiausiai lemia disertacijos sumanymą ir mokslinį naujumą. Siekiama pasiūlyti C. Schmitto politinio romantizmo koncepcijos analizę, kritiškai įvertinti jos argumentus ir nustatyti jos santykį su kitais autoriaus Veimaro laikotarpio darbais. Tuo pačiu norima apibūdinti politinio romantizmo koncepcijos įtaką C. Schmitto filosofinių pažiūrų visumai.

0.3 Tyrimo tikslas ir uždaviniai

Disertacijos tikslas – išanalizuoti ir kritiškai įvertinti C. Schmitto politinio romantizmo koncepciją, jos santykį su kitomis šio autoriaus politinės filosofijos teorijomis ir idėjomis. C. Schmitto pasiūlyta politinio romantizmo koncepcija kol kas tebėra tinkamai neįvertintu jo filosofinių pažiūrų elementu. Adekvatus „Politinio romantizmo“ vaidmens supratimas leidžia naujai pažvelgti į C. Schmitto filosofinių pažiūrų visumą. Disertacijoje siekiama įrodyti, kad, priešingai nei mano dauguma C. Schmitto kūrybos interpretatorių, veikalas „Politisinis romantizmas“ nėra tik epizodinis, bet turi būti suvokiamas taip, kaip jo reikšmę suprato pats C. Schmittas, tai yra kaip svarbus jo filosofinių pažiūrų elementas. Siekiant adekvačiai išsąmoninti C. Schmitto politinio romantizmo koncepciją, būtina nuosekliai analizuoti jo 1919–1933 metų darbus. Disertacijoje siekiama įrodyti, kad C. Schmitto politinio romantizmo koncepcija suteikia galimybę apčiuopti pagrindinius jo politinės filosofijos kontūrus, teorijas ir idėjas. Norint suprasti šią koncepciją, reikia atsižvelgti į katalikiškas autoriaus politinės minties prielaidas. Tai būtina politinio romantizmo koncepcijos supratimo sąlyga. Trys C. Schmitto veikalai – „Politisinis romantizmas“, „Politinė teologija“ ir „Politiškumo sąvoka“ yra vieningos konceptualinės sistemos dalys. Neskiriant deramo dėmesio politiniam romantizmui neįmanoma nuosekliai suprasti politinės teologijos ar

politiškumo koncepcijų, o šioms koncepcijoms skirti darbai padeda perprasti „Politinį romantizmą“.

Ginami teiginiai

1. „Politinis romantizmas“ – svarbus C. Schmitto politinės filosofijos elementas, o ne antraeilis filosofinių pažiūrų elementas, kaip mano dauguma jo kūrybos tyrinėtojų. Veikale „Politinis romantizmas“ pirmą kartą suformuluoti filosofiniai teiginiai, kurie vėliau tapo garsiausių šio autoriaus politinių teorijų dalimi. Neskiriant deramo dėmesio politinio romantizmo koncepcijai neįmanoma adekvačiai suprasti šio autoriaus filosofinių pažiūrų visumos.
2. C. Schmitto siūloma politinio romantizmo kritika negali būti apribota tik įprastine romantizmo samprata. Kritikuodamas politinį romantizmą jis kritikuoja modernųjį politinį mąstymą. Tai, ką C. Schmittas vadina „politiniu romantizmu“, yra moderniosios Vakarų politinės filosofijos kritika.
3. Tarp C. Schmitto kūrybos tyrinėtojų ir interpretatorių populiarus įsitikinimas, kad autorius liberalizmą suprato kaip politinio romantizmo atitikmenį. Tai nepagrįstas požiūris. Romantizmas ir liberalizmas skiriasi savo santykiu su C. Schmitto suformuluota politiškumo samprata. Liberalizmo politinės filosofijos kritika nesutampa su politinio romantizmo kritika. Politinis romantizmas gali būti siejamas su skirtingomis politinėmis ideologijomis, o liberalizmą C. Schmittas suvokia kaip nuoseklią antipolitinę doktriną.
4. C. Schmitto „Politinio romantizmo“ koncepcija rodo šio filosofo decizionistinės teisės teorijos, suvereniteto ir politinės teologijos teorijų ištakas. Politinio romantizmo kritika yra minėtų politinės filosofijos teorijų atsiradimo pagrindas. C. Schmitto politinės teologijos,

suvereniteto ir politiškumo sampratos yra atsakas į tai, ką vokiečių filosofas apibūdino kaip politinį romantizmą.

5. C. Schmitto politinio romantizmo ir politinės teologijos koncepcijas sieja katalikiškas jo politinės filosofijos pobūdis. Tikėjimas Apreiškimo tiesomis yra politinio romantizmo kritikos pagrindas. Politinis romantizmas ir politinė teologija – vienas nuo kito priklausomi C. Schmitto politinės filosofijos elementai. Be politinės teologijos neįmanoma suprasti politinio romantizmo kritikos.
6. Veikalo „Politiškumo sąvoka“ pagrindą sudaro teologiniai argumentai. Politiškumą apibrėžiantį žmonių kolektyvų susiskirstymą į draugus ir priešus C. Schmittas sieja su teologine žmogaus prigimtinės nuodėmės samprata. Romantiškoji žmogaus ir visuomenės samprata nesuderinama su politiškumo prigimtimi. Šiuo požiūriu galima kalbėti apie liberalizmo ir politinio romantizmo kritikos sutapimą

Darbo metodologija

Disertacijoje naudojami kritinės ir istorinės analizės metodai. Norima išryškinti C. Schmitto teorijų argumentus ir jo kritikų kontrargumentus. Analizuojamas argumentų pagrįstumas ir nuoseklumas, vertinamas filosofo oponentų kritikos relevantiškumas. Vengiama analizuoti veikalus, kuriuose siekiama „dekonstruoti“ C. Schmitto politinę filosofiją. Ryškus tokių pastangų pavyzdys – Jacqueso Derrida veikalas „Draugystės politika“ (1994) (*Politiques de l'amitié*). Taip pat neanalizuojami veikalai ir straipsniai, kuriuose siekiama „aktualizuoti“ C. Schmitto politinės filosofijos palikimą, kaip tai, pavyzdžiui, daro Paulas W. Kahnas veikale „Politinė teologija: keturi nauji skyriai apie suvereniteto sąvoką“ (2011) (*Political Theology: Four New Chapters on the Concept of Sovereignty*). Disertacijoje apsiribojama C. Schmitto politinio romantizmo koncepcijos, jos santykio su politinės teologijos ir politiškumo

koncepcijomis analize. C. Schmitto Veimaro laikotarpio veikalus siekiama suprasti remiantis jų pačių prielaidomis. Tai suteikia galimybę tikėtis rasti geriausią C. Schmitto politinio romantizmo koncepcijos interpretaciją ir įrodyti, kad tinkamas jos supratimas keičia šio autoriaus filosofijos supratimą.

Pagrindinis disertacijos metodas yra istorinis. Atliekama vieno autoriaus pažiūrų ir jų tyrinėjimų bei interpretacijų analizė, siekiant surasti geriausią nagrinėjamos problemos sprendimą. Į Schmitto kūrybą žiūrima kaip į skirtingų interpretacijų sulaukusį filosofijos istorijos faktą. Siekiama nustatyti pagrindines šio autoriaus „Politinio romantizmo“ prielaidas ir jų vietą jo filosofinių pažiūrų visumoje. Tai kol kas neįgyvendintas uždavinys. Filosofinė – istorinė analizė pagrįsta plačia istoriografijos analize. Siekiama apjungti du skirtingus filosofinės – istorinės analizės lygmenis: 1) nustatyti Schmitto filosofinių pažiūrų prielaidas, ir 2) šio tyrimo rezultatus susieti su kitais, daugiau negu per 90 metų atliktais tyrimais. Kai kurioms problemoms tirti naudojama mokslinio ir politinio konteksto analizė, kuri ypač svarbi stengiantis suprasti Schmitto politinės teologijos kilmę. Šalia istorinės analizės taikomas konceptualinės analizės metodas. Siekiama nustatyti pagrindines „Politinio romantizmo“ idėjas ir jų ryšį su šio autoriaus kūrybos visuma. Atliekamas sisteminis atskirų sąvokų ir koncepcijų ryšio tyrimas. Vengiama platesnio Schmitto nagrinėtų problemų suvokimo priešistorės aprašymo. Dėmesys sutelkiamas į koncepcijų tarpusavio santykio analizę. Vengiama to, ką paprastai daro idėjų istorikai ir save su *Begriffsgeschichte* tradicija tapatinantys autoriai. Norima ne parodyti istorinę kokios nors konkrečios idėjos raidą, bet įsijungti į polemiką dėl Schmitto kūrybos visumos.

Mokslinis disertacijos naujumas

C. Schmitto veikalas „Politinis romantizmas“ dažniausiai pristatomas kaip daugiau epizodinis, su svarbiausiomis šio autoriaus koncepcijomis mažai susijęs kūrinys. Nepaisant gausios literatūros, skirtos įvairiems C. Schmitto kūrybos aspektams, politinio romantizmo koncepcija yra palikta nuošalėje. Vienas autoritetingiausių tyrinėtojų anglosaksų pasaulyje J. P. McCormikas pastebėjo, kad „Politinis romantizmas“ gali būti priskirtas prie „rečiau aptariamų darbų“ (McCormick 1997: 4). Disertacijos tikslas – užpildyti šią tyrinėjimų spragą. Siekiama įrodyti politinio romantizmo koncepcijos reikšmę C. Schmitto politinės teorijos raidoje. Pastaraisiais dešimtmečiais pasirodė daug darbų, skirtų šio autoriaus filosofiniam palikimui, tačiau daugumai jų būdingas politinio romantizmo koncepcijos svarbos neįvertinimas. Be to, kol kas dar nebuvo atliktas C. Schmitto politinio romantizmo koncepcijos santykio su jo pažiūrų visuma tyrimas. Disertacijos naujumas sietinas su C. Schmitto politinio romantizmo koncepcijos kritine analize ir jos vietos autoriaus filosofiniame palikime nustatymu.

Darbo struktūra

Pirmasis darbo skyrius skirtas politinio romantizmo koncepcijos analizei. Kritiškai nagrinėjamas C. Schmitto pateiktas politinio romantizmo atsiradimą nulėmusių intelektualinių, sociologinių ir politinių veiksnių aiškinimas. C. Schmittas mano, kad bandymai rasti politinę romantizmo prasmę analizuojant šio sąjūdžio santykį su Prancūzijos revoliucija neleidžia atskleisti jį vienijančio politinio pagrindo. Filosofo netenkina teiginys, kad romantizmas reiškiasi

skirtingais politiniais pavidalais. Jis ieško politinį romantizmą vienijančio bendro pagrindo, kuris padėtų paaiškinti su juo susijusių politinių pozicijų įvairovę. Pirmoje disertacijos dalyje C. Schmitto politinio romantizmo samprata lyginama su iškilniausių šio sąjūdžio tyrinėtojų – Isaiaho Berlino ir Arthuro Lovejoy – pateiktomis romantizmo interpretacijomis.

Aptardamas sociologines romantizmo sąjūdžio prielaidas C. Schmittas pabrėžia, kad jo atsiradimas turi būti suprastas kaip istoriškai, sociologiškai ir psichologiškai susietas su buržuazinės visuomenės iškilimu. Pirmojoje disertacijos dalyje analizuojama C. Schmitto mintis, kad politinį romantizmą geriausiai aiškinti kaip subjektyvųjų okazionalizmą. Jo teigimu, žvelgiant iš politinės perspektyvos, romantizmas yra apolitiškas sąjūdis. Pirmojoje disertacijos dalyje analizuojama C. Schmitto polemika su tarpukario metais populiaria nuostata, kad Prancūzijos revoliucijos priešininkai Louisas de Bonaldas, Josephas de Maistre'as ir Edmundas Burke'as buvo politiniai romantikai. Pirmojoje disertacijos dalyje siekiama įrodyti, kad filosofas ne tik pateikė originalią politinio romantizmo interpretaciją, bet ir formulavo kitas reikšmingas savo politinės filosofijos idėjas. Dar įrodinėjama, kad „Politinis romantizmas“ nėra epizodinis, iš juristo politinės filosofijos visumos iškrentantis, veikalas. Šiame veikale galima rasti daugelio svarbių, vėliau nuosekliai išvystytų, idėjų užuomazgas.

Antrojoje disertacijos dalyje apžvelgiama „Politinio romantizmo“ recepcija. Skiriami du pagrindiniai jos etapai – 1) tarpukario Vokietija ir 2) laikotarpis po Antrojo pasaulinio karo. Tarpukario Vokietijoje veikalas susilaukė teigiamų istorikų, sociologų, filosofų ir literatūrologų atsiliepimų. Po Antrojo pasaulinio karo ši knyga buvo beveik visiškai užmiršta. Iš tarpukario Vokietijoje pasirodžiusių jai skirtų darbų išskiriamos dvi pagrindinės interpretacijos – H. Ballo straipsnis „Carlo Schmitto politinė teologija“ ir K. Löwitho darbas „Okazionalus C. Schmitto decizionizmas“. Kitiškai analizuojant H. Ballo ir K. Löwitho darbus siekiama atskleisti šių interpretacijų pagrįstumą. H. Ballo teigimu, C. Schmitto tyrimus vienija katalikiškasis jo teorijų branduolys. K.

Löwitho pateiktoje interpretacijoje filosofas pristatomas kaip aktyvus nihilistas, savo decizionistine teorija reagavęs į pasyvų romantikų nihilizmą. Disertacijoje parodoma, kad H. Ballo interpretacija suteikia galimybę geriau suprasti C. Schmitto filosofines ir politines pažiūras.

Trečiojoje disertacijos dalyje analizuojamas C. Schmitto veikalų „Politinis romantizmas“ ir „Politinė teologija“ santykis, pabrėžiant juos vienijantį XIX amžiaus Prancūzijos kontrrevoliucionierių politinės filosofijos vaidmenį. „Politinėje teologijoje“ C. Schmittas tęsia Prancūzijos revoliucijos priešininkų samprotavimus ir tai pradeda daryti būtent „Politiniame romantizme“. Disertacijos analizė patvirtina H. Ballo teiginį, kad šie du veikalai yra „dialektiškai susiję“ (Ball 1985: 104). Minėtoje darbo dalyje nagrinėjamas vienas kontroversiškiausių C. Schmitto politinės teorijos aspektų – bandoma atsakyti į klausimą, kaip turėtume suprasti jo išvystytą politinės teologijos discipliną. Garsiajame 1922 metais pasirodžiusiame veikale C. Schmittas politinę teologiją apibūdina kaip discipliną, kurios tikslas – tirti teologijos, teisės ir politikos sąvokų ryšį. Šį požiūrį jis dar sykį išreiškia savo paskutinėje knygoje „Politinė teologija II“ teigdamas, kad jį domina struktūrinės teologinių ir teisinių sąvokų analogijos. Remiantis H. Meierio analize įrodinėjama, kad „Politinė teologija“ rodo C. Schmitto politinės filosofijos branduoliu esant tikėjimą Apreiškimo tiesa.

Ketvirtoji disertacijos dalis skirta „Politiškumo sąvokos“ ir politinio romantizmo koncepcijos santykio analizei. Remiantis L. Strausso ir H. Meierio darbais, įrodinėjama, kad C. Schmitto politinės filosofijos neįmanoma adekvačiai suprasti nepripažinus, kad ją formavo katalikiškosios teologijos idėjos. Šioje disertacijos dalyje taip pat įrodinėjama, kad 1933 metų „Politiškumo sąvokos“ pakeitimai, lyginat su 1932 metų versija, gali būti suprantami kaip atsakas į L. Strausso pateiktą kritiką ir klausimus, kurie buvo iškelti privačioje korespondencijoje. Išanalizavus C. Schmitto argumentus, kurie buvo išdėstyti politiškumo sąvokai skirtame veikale, gali būti įrodytas jo ryšys su „Politiniu romantizmu“. Žvelgiant iš C. Schmitto politiškumo

sampratos perspektyvos atskleidžiami svarbūs liberalizmo ir politinio romantizmo skirtumai. Šioje disertacijos dalyje aptariamas C. Schmitto daromas skirtumas tarp politinio romantizmo ir romantinės politikos. Taip pat įrodinėjama, kad jis nesugebėjo pateikti vienareikšmiško atsakymo į klausimą apie Jeano-Jacqueso Rousseau filosofijos santykį su politiniu romantizmu.

C. Schmitto veikalų sutrumpinimai

1. *Der Wert des Staates und die Bedeutung des Einzelnen* – **DWdS**.
2. *Die Sichtbarkeit der Kirche: Eine scholastische Erwägung* – **SdK**. Iš *Carl Schmitt. Die Militärzeit 1915 bis 1919: Tagebuch Februar bis Dezember 1915. Aufsätze und Materialien*. (445–452 psl.).
3. *Politische Romantik* – **PR**. Disertacijoje daugiausia naudojama 1925 metų leidimu. Naudojantis 1919 metų leidimu nurodomi metai.
4. *Die Diktatur. Von den Anfängen des modernen Souveränitätsgedankens bis zum proletarischen Klassenkampf* – **D**.
5. *Politinė teologija. Keturi suvereniteto teorijos skyriai* – **PT**.
6. *Die geistesgeschichtliche Lage des heutigen Parlamentarismus* – **GLP**.
7. *Römischer Katholizismus und politische Form* – **RK**.
8. *Der Begriff des Politischen* – **BDP**. Disertacijoje daugiausia naudojama 1932 metų leidimu. Naudojantis kitais leidimais nurodomi metai.
9. *Verfassungslehre* – **V**.
10. *Der Hüter der Verfassung* – **HdV**.
11. *Über die drei Arten des rechtswissenschaftlichen Denkens* – **DARD**.
12. *Positionen und Begriffe im Kampf mit Weimar – Genf – Versailles 1923–1939* – **PuB**.
13. *Der Nomos der Erde im Völkerrecht des Jus Publicum Europaeum* – **NdE**.
14. *Donoso Cortes in gesamteuropäischer Interpretation* – **DC**.
15. *Ex captivitate salus. Erinnerungen der Zeit 1945/47* – **EC**.
16. *Hamlet oder Hekuba. Der Einbruch der Zeit in das Spiel* – **HoH**.
17. *Politinė teologija II. Legenda apie bet kokios politinės teologijos užbaigą* – **PT II**.
18. *Staat – Großraum – Nomos* – **SGN**.
19. *Frieden oder Pazifismus?* – **FoP**.
20. *Glossarium. Aufzeichnungen der Jahre 1947–1951* – **G**.

1. POLITINIO ROMANTIZMO FENOMENAS

1.1. Įvadinės pastabos

Prieš pradėdant C. Schmitto politinio romantizmo koncepcijos tyrimą būtina pabrėžti du svarbius jai skirtos veikalo bruožus. 1925 metais pasirodžiusio antrojo „Politinio romantizmo“ leidimo pratarmėje C. Schmittas teigia, kad norint suprasti politinio romantizmo sąjūdį būtina vengti „pozityvių ar negatyvių higieninių-moralizuojančių ar politinių-poleminių vertinimų“ (PR: 7). Tačiau akivaizdu, kad jo paties politiniam romantizmui skirtas veikalas yra būtent „politinis-poleminis“ romantizmo tyrimas. Pirmojo angliškojo knygos leidimo pratarmėje Guy Oakesas vokiečių filosofą apibūdina kaip „*j'accuse* stiliaus intelektualą“ pridurdamas, kad „C. Schmittas buvo išbaigtas prokuroriškas mąstytojas ir visi jo didžiausi darbai buvo sukurti kaip mėginimai sunaikinti pozicijas, kurias jis atmetė“ (Oakes1986: xii). Tai pagrįstas požiūris, kurį ir savo veikaluose, ir privačioje korespondencijoje patvirtina pats C. Schmittas¹. „Politinis romantizmas“ yra svetimas akademiniam *sine ira et studio* veikalo stiliui. Galima teigti, kad tai yra polemiškiausias polemiškai rašiusio autoriaus veikalas. Tik turėdami omenyje šią aplinkybę galime suprasti C. Schmitto pasiūlytą politinio romantizmo interpretaciją. Politinio romantizmo tyrimas nuo pat pradžių nėra „vertybėms“ neutralios analizės objektas.

Antras svarbus „Politinio romantizmo“ bruožas – griežtos struktūros nebuvimas. Nuo atskirų romantikų intrigų, politinės ir intelektualinės jų veiklos aprašymo C. Schmittas lengvai pereina prie panoraminės XVII–XIX amžių filosofijos istorijos problemų apžvalgos, bet tik tam, kad ir vėl skubiai sugrįžtų prie antraeilių romantikų biografijos detalių ir keliuose ypač

---

¹ C. Schmittas nuolatos kartojo mintį, kad „visos politinės sąvokos, vaizdiniai ir terminai turi *polemine* prasmę“ (BdP: 31).

„imliuose“ puslapiuose aptartų (tačiau nuosekliai neišnagrinėtų) keturis reakcijų į modernųjį racionalizmą tipus. Siekiant suprasti C. Schmitto politinio romantizmo koncepciją būtina rasti jos pagrindinių idėjų hierarchiją, kuri nesutampa su „Politinio romantizmo“ dėstymo tvarka. Taip pat būtinas naujas C. Schmitto argumentų struktūravimas, pagrindinių ir antraeilių teiginių atskyrimas. Autoriaus politinio romantizmo koncepcijos analizė turi prasidėti nuo nuoseklaus svarbiausių „Politinio romantizmo“ argumentų išdėstymo. Būtina aiškiai nustatyti pagrindinius politinio romantizmo koncepcijos elementus ir jų subordinaciją. To nepadarius neįmanoma rimta diskusija apie C. Schmitto politinio romantizmo koncepciją.

1.2. Vokiškosios ir prancūziškosios politinio romantizmo sampratų trūkumai

C. Schmitto nuomone, tinkamiausias romantizmo santykio su politika analizės atskaitos taškas yra Prancūzijos revoliucija, kuri XIX amžiaus pradžioje tapo svarbiausiu politinių pažiūrų aiškinimo orientyru. Jis skiria dvi tradicines politinio romantizmo sampratas – vokiškąją ir prancūziškąją. Vokietijoje romantizmas tradiciškai siejamas su konservatyvia reakcija į Prancūzijos revoliuciją ir suvokiamas kaip kontrrevoliucinių jėgų sąjungininkas. Vis dėlto negalima teigti, kad vokiečių romantikai buvo tik konservatyvūs reaktionieriai. Kai kurie iš jų neabejotinai palaikė revoliucionierių pusę, tačiau tai neleidžia teigti, kad vokiškasis romantizmas buvo revoliucinę politinę prasmę turėjęs kultūrinis sąjūdis. Analizuodamas Friedricho Schlegelio ir Adamo Müllerio, kuriuos laiko reprezentatyviausiais politinio romantizmo atstovais, veikalus ir biografijos detales, C. Schmittas tvirtina, kad neįmanoma aiškiai atsakyti į klausimą apie vokiškojo romantizmo santykį su 1789 metų revoliucija (PR: 25–32; 41–61).

Prancūziškoji romantizmo samprata šį sąjūdį pirmiausia sieja su revoliucinėmis politinėmis idėjomis. C. Schmitto teigimu, prancūzų rašytojai romantizmą sutapatino su „revoliucijos dvasia“ (PR: 29). Didžiausią įtaką šiam romantizmo tapatinimui padarė J.-J. Rousseau, kuris savo darbuose vienijo romantiškas nuotaikas ir revoliucines nuostatas (PR: 30). C. Schmitto nuomone, prancūziškajai romantizmo sampratai būdingas tikrosios padėties supaprastinimas, sukuriantis klaidingą romantizmo ir revoliucijos santykio supratimą. Tai ypač gerai matyti, kai prancūzai revoliuciją bando aiškinti *esprit romantique* ir *esprit classique* kategorijomis. Pavyzdžiui, Hippolyte’as Taine’as jakobinų politines idėjas ir praktiką apibūdina kaip abstraktaus racionalizmo – *esprit classique* kūrinį. Ernest-Antoine’as Seillière’as „pasmėrkia revoliuciją“, nes joje išvelgia iracionalumą, misticizmą ir romantizmą – *esprit romantique* (PR: 31-33). C. Schmitto teigimu, Prancūzijoje daug aiškesnė klasicizmo ir romantizmo skirtis nei Vokietijoje, tačiau klasicizmo ir romantizmo „formulės tampa neaiškios, kai jos naudojamos siekiant paaiškinti politinius įvykius“ (PR: 33). Prancūziškoji romantizmo samprata taip pat nepajėgi atskleisti politinės romantizmo prasmės. C. Schmittas mano, kad ir Prancūzijoje, ir Vokietijoje romantizmas neturi aiškios politinės prasmės: „Restauracijos romantizmas ir revoliucijos romantizmas, romantikai kontrrevoliucionieriai ir romantikai ultramontanistai, romantikai socialistai, liaudies socialistai ir komunistai“ (PR: 12).

C. Schmittas „Politiniame romantizme“ daugiausia dėmesio skiria vokiečių ir prancūzų romantizmo analizei. Antrajame šio veikalo leidime jis atvirai pripažįsta, kad neįmanoma rasti vienareikšmiško atsakymo apie anglų romantikų santykį su politika. Anglijos romantikų santykis su Prancūzijos revoliucija yra toks pat sudėtingas kaip ir kontinentinėje Europoje – iš vienos pusės konservatyvūs romantikai Williamas Wordsworthas ir Walteris Scottas, iš kitos – revoliucinėms politinėms nuostatoms atstovaujantys lordas Byronas ir Percy Bysshe Shelley (PR: 11–12). C. Schmittas mano, kad nepriklausomai nuo tautinių skirtumų romantikų politinės pozicijos gali būti suderinamos su

bet kokiomis politinėmis nuostatomis. Bandymai rasti politinę romantizmo prasmę, žvelgiant į šio sąjūdžio atstovų santykį su revoliucija, verčia pripažinti, kad romantikai savo požiūrį į žmogų ir pasaulį gali suderinti su bet kokiomis politinėmis pažiūromis.

C. Schmittas kalba apie tai, ką iki jo pastebėjo daugelis romantizmo tyrinėtojų ir kas dažnai kartojama ligi šiol – romantizmo sąjūdžiui būdinga į jokių bendrus, visų pripažįstamus principus neredukuojama politinių pažiūrų įvairovė. Vokiečių filosofo teigimu, žvelgiant į spalvingą romantizmo sampratų įvairovę net kyla pagunda atsisakyti „romantizmo“ sąvokos. Tačiau iškart priduriama, kad šis veiksmas – „praktiškai tikslingas, tačiau nebūtų sprendimas“ (PR: 34). C. Schmitto romantizmo analizės originalumą galime suprasti ją palyginę su kitomis autoritetingomis šio sąjūdžio interpretacijomis. Jas siūlo Arthuras O. Lovejoy ir I. Berlinas. Praėjus penkeriems metams po „Politinio romantizmo“ pasirodymo, buvo paskelbtas A. O. Lovejoy straipsnis „Apie romantizmą atskyrimą“ (*On the Discrimination of Romanticisms*), kuriame amerikiečių idėjų istorikas taip pat kalba apie į bendrą vardiklį neredukuojamą romantizmo sampratų įvairovę. 1941 metais A. O. Lovejoy pratęsė romantizmo tyrinėjimus straipsnyje „Romantizmo prasmė idėjų istorikui“² (*The Meaning of Romanticism for the Historian of Ideas*), kuriame teigia, jog romantizmo sąvoka įgavo tiek daug prasmių, kad joks leksikografas negalėtų jų kaip nors apibendrinti. Pasak A. O. Lovejoy, neabejotina yra tik tai, kad romantizmas – „istorinis dalykas“, o visa kita lieka ginčų objektu. Prie to amerikiečių idėjų istorikas priduria, kad romantizmo sąvoka dėl savo neapibrėžtumo tapo „nenaudingu žodiniu simboliu“ ir dėl šios priežasties jos verta visiškai atsisakyti (Lovejoy 1941: 257–258). Ši A. O. Lovejoy mintis iš pirmo žvilgsnio sutampa su C. Schmitto „Politiniam romantizme“ išdėstytais

---

² A. O. Lovejoy savo garsiajame veikale „Didžioji būties grandinė“ (*The Great Chain of Being*) nemažai dėmesio skiria romantizmo analizei, tačiau neaptaria politinės šio sąjūdžio dimensijos, tik užsimena apie romantikams būdingą nepasitikėjimą „universaliosiomis politinėmis formulėmis“ ir jų „estetinę antipatiją standartizacijai“. Jo nuomone, romantizmui būdingas vienodumo (*uniformitarianism*) nuvertinimas ir įvairiabyškumo (*diversitarianism*) išaukštinimas (Lovejoy 1971: 293–294)

teiginiais. Tačiau tai tik pirmas išpūdis, kurį būtina atmesti, atidžiai išanalizavus C. Schmitto pateiktą politinio romantizmo koncepciją³.

I. Berlinas taip pat laikosi nuostatos, kad neįmanoma vienareikšmiškai apibrėžti romantizmo esmės, tačiau priduria, kad romantizmo sąjūdis yra per daug svarbus, jog būtų galima atsisakyti jį apibendrinančio aiškinimo. Britų idėjų istorikas pabrėžia romantizmo sąjūdžio reikšmę moderniajai Vakarų politinei minčiai, tačiau prisipažįsta negalintis aiškiai atskleisti šio reiškinio esmės. Jis teigia, kad „joks kitas sąjūdis per visą žmonijos istoriją neturėjo tokių užmojų ir pasekmių. Šis sąjūdis vis dar laukia savo istorikų, nes, kol nebus suprastas, tol joks modernus politinis judėjimas negalės būti tinkamai suvoktas“ (Berlin 1997: 193). A. O. Lovejoy ir I. Berlinas pripažįsta, kad romantizmo esmės apibūdinimas – neįgyvendinamas uždavinys. Didelę romantizmo formų įvairovę sunku išreikšti bendrais principais. C. Schmitto požiūris išsiskiria tuo, kad filosofinę analizę jis sieja su nuorodomis į socialinius ir politinius veiksnius. Tad sąmoningai rašo ne kultūros filosofijos, o politikos filosofijos veikalą. Tai jam padeda įveikti romantizmo apibrėžimo sunkumus, su kuriais susiduria A. O. Lovejoy ir I. Berlinas. C. Schmitas randa šiems autoriams iškilusių sunkumų priežastį. Jie neapmąsto romantikų santykio su politika neapibrėžtumo priežasčių.

---

³ Terry Eagletonas 2014 metais išleistame veikale „Kultūra ir Dievo mirtis“ (*Culture and the Death of God*) rašo apie „neįtikėtinus romantizmo prieštaravimus“ ir siekdamas pagrįsti savo mintį apie romantinio sąjūdžio „politinį daugiaprasmiškumą“ (Eagleton 2014: 101) remiasi I. Berlino ir A. O. Lovejoy tyrimais, kuriuos apibūdina kaip atskleidusius sunkumus, išskylančius tyrėjams, siekiantiems užčiuopti politinę romantizmo prasmę. T. Eagletono pateikiamas C. Schmitto politinio romantizmo koncepcijos aptarimas yra tik naujausias iš daugybės panašių pavyzdžių, rodančių paviršutinišką „Politinio romantizmo“ skaitymą. Britų literatūros teoretikas C. Schmitto politinio romantizmo koncepciją apibūdina kaip atskleidžiančią neredukuojamą romantizmo įvairovę ir šiuo požiūriu sutampančią su I. Berlino ir A. O. Lovejoy išvadomis. T. Eagletonas tik keliais žodžiais užsimena apie C. Schmitto pateiktą subjektyviojo okazionalizmo koncepciją, suteikiančią galimybę paaiškinti politinio romantizmo įvairovę. Jis J. de Maistre'ą priskiria romantikams net neužsimindamas apie svarbią „Politinio romantizmo“ tezę, pasak kurios, J. de Maistre'as nėra politinis romantikas.

1.3. Politinės, socialinės ir intelektualinės romantizmo prielaidos

C. Schmittas politinio romantizmo analizę pradeda perspėjimu, kad šį sąjūdį suprasti galima tik pažįstant jį istoriškai: „Mes turime rimtai žvelgti į kiekvieną intelektualinį sąjūdį, ir metafiziškai, ir moraliai, ne kaip į abstrakčios tezės pavyzdį, bet kaip į konkrečią istorinę tikrovę istorinio proceso kontekste“ (PR: 8). Ši metodinė nuostata atspindi visai vokiečių filosofo kūrybai būdingą įsitikinimą, kurį jis pats yra apibūdinęs kaip „ontologijos *arcanum*“ – kiekviena istorinė tiesa yra teisinga tik vieną kartą. (SGN: 532). C. Schmittas mano, kad klaidinga ieškoti transistorinės romantizmo prasmės. Ši perspektyva pasmerkta nesėkmei, nes romantizmas pasirodo bet kurioje pasaulio istorijos epochoje – „toku būdu visos religinės, mistinės ir iracionalios tendencijos, Platono misticizmas, pranciškonų judėjimas, vokiečių pietizmas, „Audros ir veržimosi“ sąjūdis – viskas tampa „romantiška“ (PR: 8). C. Schmittas pabrėžia, kad romantikų santykį su politika būtina suprasti XVIII amžiaus pabaigos ir XIX amžiaus pradžios socialinės, politinės ir intelektualinės padėties kontekste.

C. Schmitto teigimu, „romantinio judėjimo nešėja yra naujoji buržuazija. Jos epocha prasideda aštuonioliktame amžiuje. 1789 metais su revoliucine prievarta ji triumfuoja prieš monarchiją, kilminguosius ir Bažnyčią. 1848 metų gegužės mėnesį ji jau stovi kitoje barikadų pusėje gindamasi nuo revoliucinio proletariato“ (PR: 14). Tai reiškia, kad romantizmas yra susietas su konkrečios socialinės grupės iškilimu. C. Schmittas neslepia, kad jo buržuazijos samprata yra priklausoma nuo Georgo V. F. Hegelio požiūrio į buržuaziją. Vienoje „Politiškumo sąvokos“ vietoje jis teigia: „Hegelis pirmasis pasiūlė poleminių-politinį buržuazijos apibrėžimą. Buržua yra individas, nenorintis palikti nerizikingos ir apolitiškos privačios sferos; jis patenkintas savo privačia nuosavybe ir kaip individas veikia prieš totalybę, jis yra žmogus, kuris savo politinio menkumo kompensaciją randa džiaugdamašis laisvės vaisiais ir

kraudamas turta, o labiausiai – visiškai saugiai naudodamasis laisve ir nuosavybe. Dėl šios priežasties jis nori apsieiti be drąsos ir būti saugus nuo smurtinės mirties pavojaus“ (BdP: 62). Romantinio sąjūdžio „nešėja“ yra apolitiška socialinė klasė. Tai turi svarbių padarinių romantikų santykiui su politika.

C. Schmittas mano, kad romantizmo sąjūdis galėjo kilti tik „individualistiškai suirusioje“ buržuazinėje visuomenėje, kuri „izoluoja individą intelektualumo srityje, padaro jį savo paties atskaitos tašku ir užkrauna jam visą našta, kuri seniau buvo hierarchiškai paskirstyta tarp skirtingų socialinės tvarkos funkcijų. Šioje visuomenėje individui tenka būti savo paties šventiku [...] Pirminės romantizmo ir romantinio fenomeno šaknys glūdi privačioje kunigystėje“ (PR: 21). Buržuazinei visuomenei būdingi privatumo ir laisvių principai verčia individą tapti savo paties išganytoju. Religinės terminologijos naudojimas šiuo atveju nėra atsitiktinumas. Tai vienas iš C. Schmitto politinės filosofijos bruožų. Jis skiria ypatingą dėmesį teologijai ir sekuliarizacijai. O nagrinėdamas filosofijos problemas dažnai atsižvelgia į galimą jų teologinę interpretaciją. C. Schmitto politinė filosofija sunkiai suprantama be įtampos tarp moderniosios Vakarų filosofijos ir teologijos suvokimo.

C. Schmitto nuomone, norint suprasti romantizmą neužtenka apsiriboti sociologiniais ir psichologiniais tyrimais, bet būtina analizuoti intelektualinį šio sąjūdžio atsiradimo kontekstą (PR: 62). Jo teigimu, romantizmo, kaip ir kiekvieno kito svarbaus modernųjų Vakarų intelektualinės istorijos epizodo, analizė turi prasidėti nuo R. Descartes'o⁴. Su karteziškosios filosofijos pasirodymu „prasidėjo senosios ontologinės minties konvulsijos. Karteziškoji

---

⁴ C. Schmittas mano, kad „modernybės pradžioje stovi du didingi pokyčiai, kurie kartu leidžia susiformuoti įdomiam kontrajudėjimui (*Gegenbewegung*)“. Greta R. Descartes'o įvykdytos filosofinės revoliucijos reikšmingiausias pokytis – Mikalojaus Koperniko gamtamokslinės idėjos. C. Schmittas pabrėžia M. Koperniko įvykdytą perėjimą nuo heliocentrinio pasaulio supratimo prie geocentrinio, kurį R. Descartes'o filosofijoje pakeičia nuostata, kad subjektas yra pasaulio centras. Šią interpretaciją sustiprina 1975 metų gruodžio 9 dienos C. Schmitto laiškas H. Blumenbergui, kuriame rašydamas apie „Politinį romantizmą“ jis užsimena apie „Koperniko ir Descartes'o – „geocentrizmo“ ir „egocentrizmo“ – kontrastą (*Gegensatz*)“. (Schmitt (sud. Alexander Schmitz ir Marcel Lepper), 2007: 143).

cogito ergo sum tezė asmenį traktuoja kaip subjektyvų vidinį procesą, visą dėmesį skirdama ne išoriniam pasauliui, o asmens mintims. Gamtamokslinis mąstymas nustojo buvęs geocentrinis ir atramos taško pradėjo ieškoti už žemės, filosofinė mintis tapo egocentrine ir atramos taško pradėjo ieškoti savyje. Modernioji filosofija yra valdoma schizmos tarp mąstymo ir būties, sąvokos ir tikrovės, dvasios (*Geist*) ir gamtos, subjekto ir objekto, kuri nebuvo įveikta ir Kanto transcendentalinio sprendimo“ (PR: 62–63). C. Schmittas mano, kad romantiškojo sąjūdžio negalima suprasti nepripažinus, kad jo genezė neatsiejama nuo moderniosios filosofijos raidos, pabrėžiančios subjekto, o ne išorinio pasaulio pirmenybę. Socialinės ir politinės buržuazinės visuomenės tendencijos sutampa su filosofinėmis Vakarų filosofijos raidos tendencijomis – abiem atvejais vyksta tas pats judėjimas link radikalaus moralinio individualizmo.

C. Schmitto nuomone, paplitęs romantizmo, kaip maišto prieš racionalizmą, įvaizdis turi būti patikslintas, nes galima rasti skirtingų reakcijų į R. Descartes'o filosofiją. Romantizmo gimimą C. Schmittas įvardija kaip „mąstymo ir būties opozicijos, taip pat tikrovės iracionalumo problemą“ (PR: 62). Siekdamas atskleisti romantinio sąjūdžio vietą moderniuju filosofinių diskusijų kontekste jis teigia, kad žvelgiant į XVII–XIX amžių filosofijos istoriją būtina suprasti du pokyčius: 1) reakciją į R. Descartes'o „abstraktų racionalizmą“ ir 2) krikščioniškojo Dievo išstūmimą bei pakeitimą naujais veiksniais. Panoraminėje moderniosios Vakarų filosofijos apžvalgoje C. Schmittas romantizmą aiškina sekuliarizacijos procesų kontekste. Jis nurodo keturias reakcijų į abstraktųjį racionalizmą formas. Jo žodžiais, „savo prielaidomis, metodais ir rezultatais jos yra visiškai skirtingos, tačiau jas visas vienija bendra nuostata prieš R. Descartes'o pradėtą racionalizmą“ (PR: 64). Šias reakcijas galima aiškinti kaip idealius tipus. C. Schmittas teigia, kad jos retai pasirodo savo „tipišku grynumu“ (PR: 67).

Pirmąją reakciją į abstraktų racionalizmą C. Schmittas vadina „filosofine“, prie jos iškiliausių atstovų priskirdamas Benediktą Spinozą, Johanną Gottliebą

Fichtę, Friedrichą V. J. Schellingą ir G. V. F. Hegelį. Trūksta aiškesnio šios reakcijos į racionalizmą apibūdinimo. C. Schmittas tik užsimena apie jai būdingą siekį „emanaciniais konceptais“⁵ [šį terminą pasiskolina iš Emilio Lasko – L. J.] maištauti prieš abstraktų racionalizmą (PR: 64). Iš užuominų galima suprasti, kad filosofinei opozicijai prieš R. Descartes'o racionalizmą priskirtini mąstytojai, „emanaciniais konceptais“ siekė įveikti vidinius moderniosios filosofijos nesutarimus. Nei „Politiniame romantizme“, nei kituose darbuose nerasime nuoseklesnio šios problemos išplėtojimo. C. Schmitto nuorodos yra pernelyg fragmentiškos ir dažnai paremtos supaprastinimais, nesuteikiančiais galimybės susidaryti aiškesnio supratimo apie podekartinių filosofinių diskusijų poveikį romantizmui.

C. Schmitto teigimu, šalia filosofinės reakcijos į modernųjį racionalizmą egzistavo religinė reakcija, kurios įkvėpėjos buvo Madame Guyon ir Antoinette Bourignon, o „apologetai“ – Francoisas Fenelonas ir Pierre'as Poiretas (PR: 64). Šis reakcijos į racionalizmą tipas taip pat liko plačiau neaptartas. Svarbu tik tai, kad matyti, jog C. Schmittas romantizmo nesieja su religinėmis reakcijomis į modernųjį racionalizmą. Trečiąjį reakcijos tipą jis vadina „istoriniu-tradicionalistiniu“ ir kaip iškiliausią jos atstovą nurodo Giambattistą Vico. Pagrindinis šios reakcijos į modernųjį racionalizmą bruožas – pasipriešinimas antitradicionalistinėms R. Descartes'o filosofijos nuostatoms (PR: 65). Kaip žinia, R. Descartes'as nepripažino jokių savaime suprantamų kultūrinių autoritetų ir nesijautė įsipareigojęs jokiai politinio gyvenimo formai. E. Burke'o polemika su „geometrine politika“ (Burke 2009: 173–175) yra viena ryškiausių šio tipo reakcijų prieš abstraktųjį racionalizmą. Nors

---

⁵ C. Schmitto mintis apie filosofinį maištą prieš abstraktųjį racionalizmą naudojant „emanacinius konceptus“ yra labai fragmentiška ir neatskleidžia šio reiškinio esmės. Vokiečių filosofas apsiriboja teiginiu, kad „pokantiškosios idealistinės sistemos yra sudarytos iš intuicijos filosofijos (*Intuitions – Philosophie*) ir panteistinio racionalizmo ir reaguoja su (pagal E. Lasko terminą) emanaciniais konceptais, t. y. tokiais, kuriais konkrečiai teigiama konkreti individualybė; reaguoja prieš abstraktųjį racionalizmą, kuris pripažįsta tik analitines ir abstrakčias sąvokas, dėl šios priežasties negalinčias pasiekti konkrečios individualybės“. C. Schmitto nuomone, G. Hegelis pasiekė šio tipo reakcijos „užbaigą“, jo filosofinėje sistemoje „absolūtus subjektas tapsmo procese emanuoja save per antitezes“ (PR: 64).

„Politiniame romantizme“ C. Schmittas daug dėmesio skiria Prancūzijos kontrrevoliucionierių J. de Maistre'o ir L. de Bonaldo politinei filosofijai, tačiau šių autorių jis nepriskiria tradicionalistinei reakcijai į abstraktų racionalizmą. Galima teigti, kad tai būtų per didelis supaprastinimas. Minėtų autorių teorijose ryškesni „religinės-mistinės“ (tai ypač pasakytina apie J. de Maistre'ą ir L. de Bonaldą) ir „filosofinės“ reakcijos elementai.

Ketvirtąją reakciją į modernųjį racionalizmą C. Schmittas apibūdina kaip „emocinę (*gefühlsmässig*)-estetinę“, prie jos pradininkų priskirdamas Anthony Ashley Cooperį Shaftesbury⁶. Jo nuomone, šiam reakcijos tipui būdingas nusistatymas prieš filosofinių sistemų kūrimą. Romantizmą C. Schmittas priskiria būtent šiai „emocinei-estetinei“ reakcijai į R. Descartes'o abstraktųjį racionalizmą. Jo žodžiais, „ši reakcija iš esmės priklauso estetikos sferai. Ji sukuria ypatingą romantišką gyvenimo ir gamtos jauseną“ (PR: 65–66). Nors C. Schmittas plačiau neišdėstė keturių reakcijų į modernųjį racionalizmą turinio, jo samprotavimai rodo, kad romantizmą jis suvokia ne kaip filosofinę, religinę ar tradicionalistinę reakciją į R. Descartes'o filosofiją, bet kaip emocinį ir estetinį maištą prieš moderniosios visuomenės ir filosofijos tendencijas. C. Schmitto keturių reakcijos į modernųjį racionalizmą tipų nerasime 1919 metų veikale, tai yra originaliausia nauja 1925 metų leidimo koncepcija.

C. Schmitto žodžiais, „romantizmas perkėlė intelektualinį produktyvumą į estetikos sritį, meną ir meno kritiką ir remdamasis estetika bandė suprasti kitas sritis. Iš pirmo žvilgsnio, estetikos ekspansija veda link neįtikėtinos kūrybinio sąmoningumo intensifikacijos. Nusimetęs visus pančius menas, regis, plečiasi

---

⁶ Literatūros kritikas Irvingas Babittas veikale „Rousseau ir romantizmas“ (1919) (*Rousseau and Romanticism*) rašo: „Grynai kaip iniciatorius Shaftesbury greičiausiai yra svarbesnis už Rousseau. Jo įtaka plinta visomis kryptimis, ypač Vokietijoje. Pagrindinis Shaftesbury pasiekimas iš grynai psichologinės perspektyvos gali būti įvardytas kaip jo atlikta sąžinės transformacija – nuo vidinės kontrolės pereinama prie ekspansyvios emocijos. Tai leidžia sukurti estetinį pakaitalą ne tik tradicinei religijai, bet ir tradiciniam humanizmui [...] Shaftesbury ypač reikšminga figūra. [...] Shaftesbury ir Hutcheson jau yra estetai visomis šio žodžio prasmėmis; estetai, nes linkę elgesį grįsti jausmais, ir estetai, nes linkę gėrį tapatinti su grožiu (Babitt 1919: 44–45, 121, 131).

neišmatuojamai. Skelbiama meno absoliutizacija. Reikalaujama universalaus meno ir viskas, kas intelektualu, – religija, Bažnyčia, tauta ar valstybė – suteka į šaltinį, kurio naujos ištakos ir centras yra estetiškumas“ (PR: 16). C. Schmitto darbuose romantizmas pasirodo kaip precedento neturintis sąjūdis, intelektualinio gyvenimo centru pavertęs iki tol periferijoje buvusią estetikos sritį. Tačiau „emocinė-estetinė“ reakcija negali pateikti filosofinės alternatyvos abstrakčiam racionalizmui. Ji tik transformuoja moderniosios filosofijos sąvokas į estetines ar emocines kategorijas.

C. Schmittas mano, kad norint suprasti romantizmo sąjūdį būtina suvokti XVII–XIX amžių filosofijos pokyčius, iš kurių ypač svarbus yra požiūrio į Dievą pasikeitimas. XVIII amžiaus pabaigoje ir XIX amžiaus pradžioje tradicinis krikščionių Dievas vis labiau išstumiamas ir jo vietą užima „žmonija“ ir „istorija“. Metafizinės ir teologinės idėjos įgauna naują – sekuliarizuotą pavidalą. C. Schmitto žodžiais, „tai, ką žmonės laiko galutiniu ir absoliučiu autoritetu, žinoma, gali keistis ir Dievą gali pakeisti kasdieniški ir žemiški veiksniai. Aš vadinu šį procesą sekuliarizacija“⁷ (PR: 18). Svarbiausiu XVIII amžiaus antrosios pusės politinio mąstymo pasikeitimu C. Schmittas laiko „dviejų demiurgų“ – žmonijos ir istorijos – kovą. Šie du demiurgai pretenduoja pakeisti senąjį krikščionių tikėjimo Dievą, užimti jo vietą ir tapti aukščiausiu autoritetu, legitimuojančiu istorinę ir politinę tikrovę (PR: 68). Hasso Hofmannas teisingai pastebi, kad C. Schmitto pateikta dviejų demiurgų kovos analizė padėjo jam užčiuopti legitimumo problemą moderniojoje politinėje filosofijoje (Hofmann 2010: 138).

Pirmasis iš dviejų C. Schmitto nurodomų demiurgų – žmonija – pasirodo įvairiausiais pavidalais: kaip tauta, visuomenė ar bendruomenė, tačiau visada atlieka revoliucinę funkciją. Atmetus Dievo autoritetą ieškoma naujo

---

⁷ 1971 metais laiške H. Blumenbergui C. Schmittas rašo: „šiuolaikinis „sekuliarizavimo“ supratimas priklauso nuo Ernsto Troeltscho ir Maxo Weberio, tačiau mano sekuliarizacijos supratimas pirmiausia ateina iš (šiuolaikis vis dar taikomas kaip pozityvi teisė) *Codex Iuris Canonici* (Art. 641/43 *obtentio saecularizationis indulto, ir ad saeculum regresus*)“ (Schmitt, (sud. Alexander Schmitz, Marcel Lepper), 2007: 111). C. Schmittas į sekuliarizacijos procesą žiūri ne iš sociologinių, bet iš teologinių pozicijų.

filosofinio ir politinio mąstymo atramos taško. Tauta tampa Dievo pakaitalu. C. Schmitto nuomone, tautos visagalybės idėjos revoliucinė funkcija ryškiausiai atsiskleidžia J.-J. Rousseau darbuose (PR: 68). Žmonija, tauta ar bendruomenė politikos srityje yra revoliuciniai veiksniai. Istoriją C. Schmittas suvokia kaip atsvarą pirmajam demiurgui. Jo teigimu, nuostata, kad žmonija, tauta ar bendruomenė kuria savo pačios istoriją, politiniame domene visada yra revoliucinė. Požiūris, kad tautos ir visuomenės nėra visagalės, o tik istorinio proceso produktai, turi konservatyvią prasmę⁸ (PR: 69–73). Kova tarp dviejų naujų demiurgų, kurie kėsinosi užimti krikščionių Dievo vietą, „Politiniam romantizme“ pasirodo kaip viena iš svarbiausių XVIII amžiaus pabaigos ir XIX amžiaus pradžios politinės teorijos ir praktikos problemų. Kova tarp dviejų naujų demiurgų, kurie siekė užimti krikščionybės Dievo vietą politinėje teorijoje, paliečia politinį romantizmą. Romantikai nuolatos blaškosi tarp skirtingų žmonijos ir istorijos idėjos interpretacijų negalėdami rasti nuoseklios pozicijos. Tyrinėtojams sunku bendravardiklinti revoliuciją ir kontrrevoliuciją apimančias romantikų pažiūras.

1.4. Romantinės dvasios struktūra

C. Schmittas nuolatos pabrėžia mintį, kad romantikai negali nuosekliai tapatintis nei su vienu iš dviejų modernių Dievo pakaitalų. Jie tik žaidžia su tauta ir istorija, kaip estetinio pasitenkinimo objektais. Vokiečių filosofo nuomone, „kiekvienas sąjūdis yra paremtas, pirma, ypatingu santykiu su pasauliu, antra, specifine idėja, kuri nebūtinai sąmoningai, tačiau visada yra galutinis autoritetas, absoliutus centras“ (PR: 17). Romantizmo filosofijos

---

⁸ C. Schmittas teigia, kad G. V. F. Hegelis įvykdė šių dviejų demiurgų sintezę ir „nukarūnavo senosios metafizikos Dievą“ (PR: 74). Filosofo teigimu, G. V. F. Hegelio sistemoje visuomenė išlaikė savo „revoliucinį fermentą“. O K. Marso sistemoje tautą pakeitęs proletariatas tapo nauju revoliuciniu elementu (ibid. : 74).

pagrindas – ne žmonijos ar istorijos idėjos, bet subjektas, jo pasaulio suvokimas ir kūrybiniai gebėjimai. C. Schmitto nuomone, politinio romantizmo branduolys negali būti siejamas su žmonijos ir istorijos idėjų interpretacijomis. Politinis romantizmas yra pagrįstas subjekto pirmenybės suvokimu.

Kaip pagrindinį romantikų sąjūdžio bruožą C. Schmittas nurodo subjekto patyrimo sureikšminimą ir specifinį jo santykį su *causa*. Sujungęs šiuos du dalykus, jis siūlo tokį romantiškosios pasaulėžiūros esmės apibūdinimą: „romantizmas yra subjektyvizuotas okazionalizmas, nes jam būdingas okazionalus santykis su pasauliu. Romantinis subjektas užima centrinę Dievo poziciją ir pasaulį bei viską, kas jame nutinka, paverčia paprasčiausia proga (*Anlass*)“ (PR: 18–19). Tai didžiausia C. Schmitto teorinė naujovė aiškinant romantizmo fenomeną. Tradicinį okazionalizmą jis pasirenka kaip romantiškojo mąstymo aiškinimo atskaitos tašką. Tradicinio okazionalizmo ir romantizmo palyginimas leidžia suprasti pastarojo esmę. „Subjektyvusis okazionalizmas“ C. Schmitto darbuose yra kitas politinio romantizmo pavadinimas. Žymiausi XVII amžiaus okazionalizmo atstovai – Geraudas de Cordemoy, Arnoldas Geulincxas ir Nicolasas Malebranche’as⁹ – sprendė

---

⁹ C. Schmittas pabrėžia, kad J. Malebranche’as savo amžininkų buvo laikomas „svajotoju“ (*reueur*). Jo nuomone, reikia pastebėti prancūzų filosofo priešišumą „tipinėms klasikinėms figūroms – Senekai, Katonui ir stoikų išminčiaus idealui“ (PR: 95). C. Schmittas pastebi išskirtinį romantikų palankumą J. Malebranche’ui – Friedrichas Schlegelis šį okazionalistą vertino labiau nei R. Descartes’ą. Dar filosofas priduria: „Vėliau tapo akivaizdu, kad ši romantiko simpatija buvo pagrįsta susitapatimu“ (PR: 98). „Politiniame romantizme“ jis teigia: „Malebranche’as žmones apibrėžė kaip sukurtas dvasias – *des substances qui aperçoivent ce qui les touche ou les modifie* – substancijas, kurios suvokia, kad yra veikiamos arba keičiamos. Jei neatsižvelgtume į ikikantiškąją substancijos koncepciją, tai galėtų būti romantiko apibrėžimas“ (PR: 101). C. Schmitto nuomone, J. Malebranche’as pasitelkė „intelektualinius elementus, kurie pasirodė per stiprūs, kad jis būtų galėjęs pagrįsti etiką paprasčiausia emocija būsenai“ (PR: 109). Filosofo teigimu, daugelis šio okazionalisto amžininkų (ir ypač teologinis tradicionalizmo oponentas J. Lupusas) teisingai pabrėžė, kad N. Malebranche’o filosofija veda į „visą veiklą naikinantį pasyvumą“ (PR: 119). C. Schmittas užsimena, kad Shaftesbury (kurį jis laiko estetinės-emocinės reakcijos prieš karteziškąjį racionalizmą pirmtaku) ryšys su N. Malebranche’u yra nepakankamai iširtas (PR: 67). Nepaisant N. Malebranche’o intelektualinio artimumo romantikams, C. Schmittas jo tokiu nelaiko: „Svarbiausia, kad Malebranche’ui Dievas, būtent tradicinės krikščioniškos metafizikos Dievas, yra absoliutus veiksnys jo sistemoje ir Malebranche’as, kaip žmogus, priklauso savo amžiaus tradicijai, kuri dar nebuvo žlugusi“ (PR: 110). Prancūzų okazionalistą nuo romantikų skiria vienas esminis bruožas – absoliutas jam yra krikščionybės Dievas, o ne subjektas.

sudėtingą kūno ir sielos sąveikos problemą teigdami, kad Dievas yra tikroji fizinių ir dvasinių įvykių priežastis. Jų filosofijoje Dievas jungia psichinius ir fizinius fenomenus, todėl gali būti traktuojamas kaip vienintelė *causa*. Romantikai pašalina Dievą ir palieka vieną pasaulio sąryšingumo ir priežastingumo šaltinį – žmogaus kūrybinius polėkius ir vaizduotę.

Šiandien okazionalizmas pirmiausia suvokiamas kaip XVII amžiaus filosofų bandymas išspręsti R. Descartes'o sielos ir kūno sąveikos problemą. Pagrindinė XVII amžiaus okazionalistų sąvoka *occasio* reiškia progą, galimybę ir šansą. Tikroji XVII amžiaus okazionalistų *occasio* sąvokos prasmė gali būti suvokta per opoziciją *causa*, t. y. apskaičiuojamam priežastingumui ir nusistovėjusioms normoms. C. Schmitto nuomone, suvokta atskirai be Dievo *occasio* yra destruktivi sąvoka, nes jos neįmanoma suderinti su jokia savaimine suprantama pasaulio tvarka ir minties nuoseklumu (PR: 93). Aiškų ir glaustą okazionalizmo nuostatų apibūdinimą pateikia N. Malebranche'as: „Siela yra visai ne kūne, o kūnas – ne sieloje, nors jų modalumas yra abipusis dėl bendrų jų sąryšio dėsnų. Tačiau ir viena, ir kitas yra Dievuje, kuris yra tikroji jų modalumo sąveikos priežastis. [...] Juk dvasia ir kūnas neturi jokio esminio ryšio. Tik per Dievą juos sieja būtinas ryšys“ (Malebranche: 1986, 409). Tai beveik romantiškojo mąstymo esmės apibūdinimas, išskyrus Dievo, kaip būtino ryšio šaltinio, pripažinimą. Pašalinus Dievą N. Malebranche'o okazionalizmas nesunkiai atitiktų romantiškojo mąstymo kanonus.

C. Schmitto nuomone, romantizmo dvasios struktūrą geriausiai paaiškina subjektyviojo okazionalizmo koncepcija. Romantikams būdingas okazionalistinis santykis su pasauliu, kai jo centru suvokiamas ne krikščionybės Dievas, bet individualus ego. Išorinis pasaulis romantikui tampa tik proga jo kūrybinei vaizduotei pasireikšti. Romantikams būdingas subjektyvus okazionalizmas skatina estetinio santykio su pasauliu išgalėjimą, taip pat kasdienių moralės ir politikos sąvokų dezintegraciją. Romantikai kritiškai žiūri į kasdienybę ir nepripažįsta jokių nusistovėjusių moralės normų. Jie jungia įprastinių moralės normų požiūriu nesujungiamus dalykus. Istoriniai

įvykiai tampa tik proga asmeninei patirčiai ir tai naikina bet koki politikos rimtumo suvokimą.

Kaip jau minėta, C. Schmitto nuomone, XVII amžiaus metafizikoje įsitvirtino nauja absoliuto samprata – Dievo vietą užėmė subjektas. Tai būtina romantizmo atsiradimo sąlyga. Romantiškasis mąstymas neišivaizduojamas be R. Descartes'o įvykdytos filosofinio mąstymo revoliucijos. Romantikai yra tik šios revoliucijos gilintojai, pabrėžiantys individo gebėjimą kurti naujas tikroves. R. Schmittas mano, kad romantizmo esmę gerai atskleidžia J. G. Fichtės filosofija, pasaulį aiškinanti kaip transcendentalinio ego savivokos kuriamą ne-ego. Vokiečių romantikams J. G. Fichtės individualizmas buvo pagrindinis įkvėpimo šaltinis. Jie jautėsi galį J. G. Fichtės stiliumi kurti naujas tikroves. C. Schmitto žodžiais, „opozicija tarp romantiško produktyvumo ir veiklos, kurią postuluoja Fichtės ego, yra tinkamas išeities taškas siekiant atskleisti esmines politinio romantiko charakteristikas“ (PR: 75). Iš J. G. Fichtės vokiečių romantikai perėmė įsitikinimą, kad žmogaus dvasiniai gebėjimai gali atverti vaizdą į kitą, daug geresnį, bet ne Dievo, o paties žmogaus sukurtą pasaulį. J. G. Fichtės filosofinei sistemai teko labai svarbus vaidmuo XVII amžiaus filosofų okazionalizmą pakeičiant nauju – subjektyviuoju okazionalizmu.

Sekdami J. G. Fichtės absoliutaus ego pavyzdžiu romantikai siekė būti kūrybingi ir užsidarę savo solipsistiniame subjektyvume. C. Schmitto nuomone, jie buvo priešiška nusiteikę ne tik priežastingumui, suprastam kaip apskaičiuojamas ir adekvatus priežasties ir padarinio santykis. Jie atmetė bet kokią priežastingumo koncepciją: „fichtiškasis ego [*Ich*] tapo romantiniu subjektu“ (PR: 91). C. Schmittas mano, kad norint suprasti romantizmo fenomeną reikia žiūrėti ne į poetinės veiklos rezultatus, bet į patį romantiką, kuriam išorinis pasaulis ir istorinė tikrovė yra įdomūs tik kaip estetiniai fenomenai. Siekdami suprasti romantizmą turime vengti dažnai pasitaikančios klaidos – šį kultūrinį sąjūdį bandyti suvokti pagal romantikų romantizuojamus objektus ir temas. Pasitelkdamas Shaftesbury terminologiją C. Schmittas siūlo

žiūrėti ne į *Beautified*, o į *Beautifying* (PR: 93). Romantikai gali romantizuoti „samokslininką, anarchistą, karalių, Bagdado kalifą ar Jeruzalės patriarchą“ (PR: 164). Beprasmiška sudarinėti grynai romantiškų dalykų ar temų katalogą ir pagal jį bandyti suprasti romantinį sąjūdį. Romantiko apibrėžimas neprasideda nuo kokio nors objekto ar temos. Romantizmo fenomeno „apibrėžimas turi prasidėti nuo romantinio subjekto“ (PR: 6). Romantikai savo vaizduotei gali pajungti bet kurią reiškinį.

Tai būdinga ir romantikų politiniam mąstymui. Jie supoetina socialinių ir politinių reiškinų suvokimą, kuris neišvengiamai veda į politinės filosofijos ir estetikos susiliejimą. Politika pradedama suvokti kaip romano rašymo analogas (PR: 85; 93). Romantikai neanalizuoja politinių įvykių politiniu, istoriniu, teisiniu ir moraliniu aspektais. Jie juos paverčia estetinio išgyvenimo, kuris neatskiriamas nuo požiūrio naujumo, objektu. Kai romantikas kalba apie tautą, jo nedomina tauta kaip grynai politinė kategorija. Romantiką pirmiausia domina estetinis ir emocinis tautos idėjos potencialas, neturintis nieko bendra su įprastinėmis politinėmis tautos charakteristikomis. C. Schmittas mano, kad būtina skirti dalyką, koks jis „yra savaime“, nuo „romantiško susidomėjimo tuo dalyku“. (PR: 78–79, 149–151). Kai romantikai rašo ar kalba apie tautą, jų nedomina tauta kaip objektyvi politinė kategorija. Politiniai reiškiniai romantikams įdomūs tik dėl juose slypinčio estetinio potencialo, kuris neturi nieko bendra su objektyviomis šių reiškinų charakteristikomis. C. Schmitto žodžiais, „ nėra tokio dalyko kaip romantinės idėjos, yra tik romantizuotos idėjos“ (PR: 149). Bet kuris politinis reiškinys gali įgauti romantinę prasmę.

Kaip jau sakyta, C. Schmittas romantizmą priskiria „estetinei-emocinei“ reakcijai į modernųjį racionalizmą. Taip pat minėta ir tai, kad romantikas tikrovę suvokia tik kaip dar vieną progą poetinei kūrybai. Šios dvi aplinkybės turi reikšmingų padarinių politiniam mąstymui. Romantikai mano, kad menininkai apie politiką gali pasakyti kažką reikšmingesnio nei politikai ir filosofai. Jie reikalauja rodyti pagarbą vaizduotei, dvasiškumui, kūrybingumui, saviraiškai ir intuicijai. Romantikų samprotavimai apie politinio gyvenimo

reiškinius virsta šių reiškinių estetizavimu. Būtent romantikai politinį mąstymą nukreipia estetinio tikrovės suvokimo kryptimi. Menas tampa pagrindiniu politinės minties formuotoju. C. Schmitto nuomone, politinis romantizmas grindžiamas įsitikinimu, kad „valstybė yra meno kūrinys“ (PR: 127). Žmogaus taip pat pradedamas suvokti pagal estetinius kriterijus. Bažnyčia, valstybė, tauta ir kiti visuomenės gyvenimo reiškiniai pajungiami poetinei vaizduotei (PR: 17).

Subjektyvusis romantikų okazionalizmas žymi radikalią tradicinio okazionalizmo transformaciją – subjektas užima Dievo vietą ir tampa pasaulio centru. C. Schmitto nuomone, tai sudėtinė sekuliarizacijos proceso dalis. Romantikai siekia viską vaizduoti kuo originaliau ir naujoviškiau, nepaisydami nusistovėjusių normų ir taisyklių. Ironija ir intriga tampa pagrindiniais jų kūrybos įrankiais, suteikiančiais galimybę pabėgti nuo išorinio pasaulio ir išsaugoti „subjektyvistinę autarkiją“ (PR: 105). C. Schmitto pasiūlyta romantizmo, kaip subjektyviojo okazionalizmo, koncepcija leidžia paaiškinti šio sąjūdžio nepasidavimą bendriems vardikliams politikos domene. Romantikai neturi bendro politinio vardiklio, bet priklauso skirtingiems politiniams sąjūdžiams ir nuolat keičia savo politines pozicijas. Romantizmo ir revoliucijos ar romantizmo ir kontrevoliucijos nesieja būtinas sąvokinis ryšys. Prancūzijos revoliucija romantikui yra ne teisinę, politinę ar religinę prasnę turintis įvykis, bet grynai estetinis fenomenas. Vadovaujantis subjektyviojo okazionalizmo koncepcija, C. Schmittui pavyko išspręsti politinio romantizmo apibrėžimo problemas, su kuriomis nesusidorojo daugelis kitų tyrinėtojų. Taigi bendrasis politinio romantizmo vardiklis yra ne koks nors nekintamas politinių principų rinkinys, bet politinių fenomenų suromantinimo veikla, nepripažįstanti jokių nekintamų normų.

1.5. Politinis romantikų pasyvumas

Analizuodamas politinį romantizmą C. Schmittas remiasi savo paties sukurta subjektyviojo okazionalizmo koncepcija. Romantizmo sąjūdis tradiciškai siejamas su 1789, 1830 ir 1848 metų revoliucijomis, tautų pavasariu, aktyviomis ir herojiškomis asmenybėmis, barikadose kovojusiomis už laisvę. Šis romantizmo paveikslas dažniausiai yra tapytas pačių romantikų. Jau buvo sakyta, kad romantikų subjektyvusis okazionalizmas yra įmanomas tik dėl buržuazinės visuomenės įsitvirtinimo, kai atsiskyres, izoliuotas ir emancipuotas individas tampa socialinio ir politinio gyvenimo pagrindu. C. Schmitto žodžiais, „psichologiškai ir istoriškai romantizmas yra buržuazinio saugumo (*bürgerlicher Sekurität*) produktas“ (PR: 106). Jei nebūtų buržuazinės visuomenės, romantikai negalėtų pasinerti į savo vidinių išgyvenimų pasaulį. Rašydamas apie politinį romantizmą C. Schmittas priduria, kad buržuazija revoliucine klase buvo labai trumpą laiką. XIX amžiaus krizių akivaizdoje ji prarado šią reputaciją ir atsidūrė senosios ir naujosios tvarkos šalininkų nesutarimų centre. Būtent tai ją privertė blaškytis tarp vienu ir kitu (PR: 14). Nuolatinis blaškymasis politikoje yra ir buržuazijos, ir politinių romantikų gyvenimo bruožas. Politinio romantizmo atstovai neišivaizduojami be idėjinio blaškymosi tarp revoliucinių ir kontrevoliucinių idėjų.

Svarbi C. Schmitto politinio romantizmo sampratos prielaida yra teiginys, kad romantikų pasaulio ir gyvenimo samprata grindžiama konformizmu, prisitaikymu prie besikeičiančių politinių aplinkybių. Tai yra C. Schmitto kritikos objektas. Jo nuomone, politika neišivaizduojama be pasirinkimo tarp tiesos ir netiesos ir tai jam yra „bet kurios politinės energijos principas“ (PR: 119). Laikydami subjektyviojo okazionalizmo principų romantikai yra ne maištininkai, bet politinio pasyvumo skatintojai. Pasiduodami estetiniam pasaulio suvokimui jie nesistengia priimti politinių sprendimų, tačiau pasimeta

tarp nesuderinamų tezių ir antitezių, bando kurti vis naujas jų sintezes. C. Schmitto žodžiais, romantikai būtinai kalba apie antitezes pašalinti galintį „aukštesnįjį trečiąjį veiksnį“. Šis trečiasis sintetinantis veiksnys yra bėgimo nuo sprendimo priemonė. Visos antitezės romantikams išnyksta „aukštesniajame trečiajame veiksnyje“, kai bet kuri nuomonių priešata suvokiama kaip proga naujai požiūrių sintezei. Romantikai nuolatos vengia konkretaus politinio sprendimo ir išsipareigojimo, kaip ir realios politikos. Aiškus ir tvirtas politinis išsipareigojimas yra politinio romantizmo priešingybė. C. Schmitto nuomone, romantizmui būdingas politinis pasyvumas (PR: 96, 119, 122, 164–168). Savo prigimtimi romantikai yra apolitiškos būtybės, vengiančios be išlygų tapatintis su konkrečia politine pozicija. Jų santykis su politika apsiriboja naujų žodžių, patirčių ir meno kūrinių paieškomis.

C. Schmitto teigimu, romantikų samprotavimuose apie politiką nerasime nuoseklios politinės idėjos, o jų istorinėse konstrukcijoje trūksta „istorinio pojūčio (Sinn)“ (PR: 85). Romantikų nedomina galimybė savo politines idėjas įgyvendinti praktikoje (PR: 82). Tai skatina kelti klausimą, kodėl jie nori diskutuoti politinio gyvenimo klausimais. C. Schmitto nuomone, tai daroma ne dėl politinių, bet dėl estetinių, su asmenybės saviraiška susijusių priežasčių. Praėjus trejetui metų po „Politinio romantizmo“ pasirodymo, veikale „Politinė teologija“ jis rašo: „Vokiečių romantikams būdingas originalus vaizdinys: amžinas pašnekesys Novaliui ir Adamui Mülleriui yra tikroji jų dvasios saviraiškos vieta“ (PT: 70). Romantikai į politinę diskusiją žiūri ne kaip į politinio veiksmo, bet kaip į nesibaigiančio žmonijos pokalbio su savimi dalį (PR: 93). Diskusijos sureikšminimas yra ryškus paskutinių dviejų amžių Vakarų demokratinės politikos faktas, kurį ypač pabrėžia liberalizmo šalininkai. C. Schmitto nuomone, tai neabejotinas romantizmo įtakos požymis. Net dabartinės politikos, kaip nesibaigiančio pokalbio ir liberalios ironijos

idėjos, kurias būtent šiais terminais apibūdina Richardas Rorty, artimos C. Schmitto suformuluotai politinio romantizmo sampratai¹⁰.

Kaip jau buvo minėta, „subjektyvusis okazionalizmas“ reiškia įprastinių tikrovės ryšių nepaisymą ir subjektyviai perinterpretuotos *occasio* koncepcijos išskėlimą. Tačiau šis mąstymo būdas netinka politikai. Susidūręs su politika romantikas nesugeba veiksmingai pritaikyti savo nežabotos kūrybinės vaizduotės. Jo energija neišvengiamai yra nukreipta į estetikos pusę, nes būtent meninėje kūryboje lengviausia nepaisyti įprastinių tikrovės ryšių. Romantikai savo energiją nukreipia į meninę kūrybą nesirūpindami kasdienės politikos problemomis. Net kalbėdami apie politiką jie pirmiausia mąsto apie estetiką. Socialinių ir politinių reiškinių supoetinis politiką pajungia meninio mąstymo standartams. Romantikai politinę teoriją ir praktiką paverčia estetinės kontempliacijomis dalimi. Susidūrę su politine tikrove, jie ją išverčia į estetinių ir emocinių reakcijų kalbą. Tikrovė tampa pavaldi nevaržomam subjektyvios vaizduotės žaismui. Perkeltas į politiką romantikų subjektyvusis okazionalizmas sukuria tai, ką tyrinėtojai ir interpretatoriai apibūdina kaip politinių fenomenų estetizaciją¹¹.

---

¹⁰ Kelis pastaruosiuos dešimtmečius Vakarų politinėje mintyje įsivyravo nuostatos, artimos politiniam romantizmui, dažniausiai apibūdinamos „postmodernizmo“ terminu. Šie postmodernistais laikantys autoriai romantizmą suvokia kaip svarbų kultūrinį ir politinį idealą. Amerikiečių filosofas Richardas Rorty net kalba apie Vakarų civilizacijos suromantinimo būtinybę. Jo žodžiais, „romantiniai poetai pademonstravo, kas nutinka, kai apie meną mąstoma ne kaip apie imitaciją, bet kaip apie menininko savikūrą (*self-creation*). Poetai reikalavo menui vietos kultūroje, kurią tradiciškai buvo užėmusios filosofija ir religija; vietos, kurios Apšvieta reikalavo mokslui. Romantikų precedentas atrodo įtikinamas. Tikrasis romanų, poemų, pjesių, statulų ir pastatų vaidmuo per pastarąjį pusantro amžiaus jų reikalavimams suteikė dar didesnį įtikinamumą“ (Rorty 1989: 3). Panašiai mąsto olandų istorikas Frankas Ankersmitas, kurio „estetinės politikos“ koncepcija pagrįsta romantikų idėjomis. Jo teigimu, „viską persmelkianti stoicizmo ir anti-estetizmo įtaka šiuolaikinėje politinėje filosofijoje sukūrė ir skatino mūsų nesugebėjimą suprasti politikos prigimties“ (Ankersmit 1996: 19). Kaip alternatyvą F. Ankersmitas siūlo „estetinę politinę filosofiją“ (ibid.: 19). Šiandien daug diskutuojama apie romantizmo ir postmodernizmo santykį. Tyrinėtojų nuomone, romantizmo ir postmodernizmo reiškiniai turi daug bendra. Tai reiškia, kad romantizmo tema nėra tik antikvarinio istorinio susidomėjimo objektas; ji svarbi dabarties filosofinėms diskusijoms. C. Schmitto požiūris į romantizmą leidžia suprasti ne tik XIX amžiaus reiškinius, bet ir postmodernias filosofines diskusijas. Galima sakyti, kad jis savo politinio romantizmo sampratą apėmė laikmetį. Tai, ką jis rašo apie romantizmą, galima pritaikyti postmodernizmo filosofijai aiškinti ar kritikuoti.

¹¹ Angliškojo „Politinio romantizmo“ leidimo įvade G. Oakesas išskiria tris, jo nuomone, C. Schmittui svarbiausius politinio romantizmo elementus. Pirmąjį jis įvardina kaip „ontologinį estetizmą“ [C.

Paskutinius du amžius vyrauja įsitikinimas, kad romantizmas yra išskirtinio politinio aktyvumo proveržis. C. Schmitto nuomone, tai nepagrįstas požiūris, nes romantikų negalima vertinti remiantis jų pačių žodžiais ar meno kūriniais. Iš tikrųjų jie negali pasigirti kokiais nors didesniais praktiniais ar teoriniais laimėjimais politikos srityje. Romantikai yra ne politinio aktyvumo, bet pasyvumo skatintojai. Estetinis politikos traktavimas sukuria ne politikai, o estetikai reikšmingus rezultatus. Žvelgiant iš politinės perspektyvos, romantizmas gali būti apibūdintas kaip apolitiškas reiškinys, kuriam būdingas kontempliatyvus, o todėl ir pasyvus santykis su politika. Jo šalininkai nesuvokia politinės veiklos savitumo, tad nuolat į ją žvelgia iš estetiškos ir emocinės perspektyvos. Stodami į estetikos ir emocijų pusę romantikai skatina politinį pasyvumą. Nepaisant maištingų pareiškimų jie vengia praktinio sąlyčio su politiniu gyvenimu. Šio dalyko išryškėjimas yra svarbus C. Schmitto koncepcijos įnašas.

Dar vienas C. Schmitto „Politinio romantizmo“ indėlis – įrodymas, kad Prancūzijos revoliucijos kritikų – L. de Bonaldo, J. de Maistre'o ir E. Burke'o – neturėtume vadinti politiniais romantikais (PR: 39, 114-124). Jo nuomone, Prancūzijos revoliucijos priešininkų argumentus galima apibendrinti teiginiu, kad valstybė ir teisė negali kilti iš individo. Visos svarbiausios politinės sąvokos ir institucijos yra ilgo istorinio visuomenės vystymosi rezultatas. Kontrevoliucionierių politinės teorijos yra radikali moralinio ir politinio individualizmo kritika. C. Schmitto teigimu, L. de Bonaldas tiksliausiai įvardijo pagrindinę politinę problemą, kuri chronologiškai sutapo su romantizmo sąjūdžio iškilimu – „liberalaus individualizmo ir socialinio solidarumo priešstatą“ (PR: 114). Prancūzijos revoliucijos priešai gynė socialinį solidarumą, o romantikai stjo moralinio individualizmo pusėn. C.

Schmittas nevartoja šios sąvokos – L. J.), kurio esmė ta, kad „pasaulis romantikui yra sudarytas iš subjektyvios vaizduotės emocinių būsenų“. Antrasis romantizmo elementas – ironija – „tikras kasdienis pasaulis yra suspenduojamas ir sureliatyvinamas pasitelkiant fantazijos pasaulį“. Trečiąjį elementą G. Oakesas vadina poetizacija – „tikri pasaulyje egzistuojantys konfliktai yra estetiškai išverčiami ir perkeltami į aukštesnę, emocinį pasitenkinimą teikiančią harmoniją“ (Oakes: xxiv).

Schmittas mano, kad ši aplinkybė pirmųjų neleidžia priskirti politiniams romantikams. Jų politinės pažiūros neatitinka subjektyviojo okazionalizmo principo.

Kritikuodamas romantikų santykį su politika, Schmittas remiasi revoliucijos priešininkų politinėmis teorijomis ir formuluoja savo politinės filosofijos idėjas. Vėlesniuose veikaluose išplėtotą decizionistinės teisės ir politikos teorija savo ištakomis siekia „Politinį romantizmą“. Schmitto decizionizmo ir suvereniteto koncepcijos, akcentuojančios sprendimo momento svarbą, yra poelmiškai nukreiptos prieš romantikų politinį pasyvumą, jų „nesibaigiančio pokalbio“ idėją ir bėgimą nuo atsakingo politinio sprendimo (PR: 119-126). Schmittas demonstruoja radikaliai skirtingą politinių romantikų ir kontrrevoliucionierių santykį su politine teorija ir praktika, šioje priešpriešoje studamas pastarųjų pusėn.

C. Schmittas pabrėžia, kad visi trys Prancūzijos revoliucijos priešininkai buvo aktyvūs politikai, kurie (priešingai nei romantikai) nemanė esantys aukščiau politinės kovos. Šie legitimistai ir teoriškai, ir praktiškai buvo nuoseklūs revoliucijos ir jos principų priešai (PR: 119). Jie aktyviai dalyvavo politikoje vadovaudamiesi tvirtais politiniais principais. Tai nebūdinga romantikams. Romantizmas gali būti derinamas su skirtingomis politinėmis pažiūromis. Vykstant revoliucijai romantikai gali stoti į revoliucionierių pusę, o jai pasibaigus pereiti į kontrrevoliucionierių gretas. Tvirtų principų neturėjimas – vienas iš svarbiausių politinio romantizmo bruožų. Romantikų blaškymasis yra nuoseklus subjektyviojo okazionalizmo padarinys. Pasaulio centru tapęs subjektas negali rasti nieko pastovaus ir nekintamo, bet žaidžia savo vaizduotės metaforomis, simboliais ir prasmėmis. Šis romantinio mąstymo bruožas yra svetimas E. Burke’ui, J. de Maistre’ui ir L. de Bonaldui. Jie buvo tvirtų įsitikinimų valstybininkai ir filosofai, kurie į politiką žiūrėjo ne kaip į asmeninės saviraiškos priemonę, bet kaip į filosofinę ar teologinę problemą.

Siekdamas pademonstruoti romantikų nesugebėjimą veikti politikoje C. Schmittas daugiausia remiasi A. Müllerio biografijos analize. Šį autorių jis vadina „reto grynumo politinio romantiko tipu“ (PR: 21). Taip pat jis skiria didelį dėmesį F. Schlegelio politinei veiklai ir teorijoms. „Politinio romantizmo“ autoriaus įsitikinimu, Vokietijos romantikus vienija bendras bruožas – žvelgiant iš politinės perspektyvos, jie visi buvo antraeiliai veikėjai, kurie neužėmė svarbių postų ir į kuriuos rimtai nežiūrėjo svarbiausi ano laikmečio politikai. Filosofo teigimu, aukštesniųjų politinių sluoksnių požiūrį į politines romantikų pretenzijas tiksliausiai išsakė A. E. von Steigenteschas: „Mokslininkai turėtų būtų palikti ramybėje prie savo darbo stalų, kur jie gali pompastiškai šūkalioti ir svaičioti. Alkis gena jų plunksnas ir kitur pavojingai besireiškiantis bendražmogiškas ekspansijos impulsas čia virsta tik storomis knygomis“ (PR: 41). C. Schmitto nuomone, Vokietijos romantikai galėjo sau leisti laisvai skelbti radikalias revoliucines idėjas dėl vienos paprastos priežasties – niekas į juos nežiūrėjo rimtai. Nei kilmingieji, nei aukštesnioji valdininkija nematė reikalo nerimauti dėl rašytojų, kurie skaitė paskaitas proteguojami damų su literatūrinėmis pretenzijomis (PR: 41).

Žvelgiant iš praktinės perspektyvos, romantikai liko mažai reikšmingi visuomenės veikėjai. Rimti politikai nekreipė dėmesio į jų emocingus samprotavimus politinėmis temomis. Be to, kaip jau sakyta, romantikai ir patys nesidomėjo praktiniu savo idėjų įgyvendinimu. Jų ironiška, estetiška ir perdėtai emocinga laikysena neleido jiems rimtai užsiimti politine veikla. Politinės romantikų veiklos niekas rimtai nevertino: „romantikų revoliuciją sudarė naujos religijos, naujos evangelijos, naujo kūrybingumo ir naujo universalaus meno pažadai. Žvelgiant į jos apraiškas banalioje tikrovėje beveik niekas nepasirodydavo viešumoje. Romantikų veikla buvo jų rašomi žurnalai“ (PR: 41). Taigi romantikų maištingumas apsiriboja menine kūryba ir negali būti siejamas su kasdiene politine veikla. Politika jiems yra tik proga parašyti naują poemą arba romaną. Pagrindinė romantizmo problema yra apolitiškumas, nesugebėjimas priimti atsakingų politinių sprendimų. Tvirtas politinis

sprendimas užkirstų kelią bėgimui į „aukštesnįjį trečiąjį veiksnį“ ir paneigtą „nesibaigiančio pokalbio“ idėją. C. Schmitto teigimu, romantikų „kūrybingumo šaknys slypi nesugebėjime spręsti, kalbose apie aukštesnįjį trečiąjį veiksnį, kuris iš tikrųjų yra ne aukštesnysis, bet naujas: kitais žodžiais tariant, tai išeitis iš arba/arba dilemos“ (PR: 120).

Politinis romantizmas yra politiškai neproduktyvus reiškinys ir praktikoje, ir teorijoje. C. Schmitto nuomone, tai tėra estetinė ir emocinė reakcija į politinius įvykius, o ne rimtas politinio veiksmo ir įsitikinimo šaltinis. Jo žodžiais, „politinis įvykis sužadina okazionalistinį romantikų kūrybiškumą. Politinė tikrovė yra tik proga subjektyviam kūrybiškumui pasireikšti. [...] Audringą romantizmo margumą apibendrinus subjektyvaus okazionalizmo principu, paslaptingi skirtingų vadinamojo politinio romantizmo srovių prieštaravimai gali būti aiškinami kaip pasekmė moraliai silpno lyrizmo, kuris bet koki turinį naudoja kaip progą parodyti estetinį susidomėjimą dalyku“ (PR: 166–167). Būtent dėl garsiosios romantikų filosofinės ir poetinės ironijos, jie visada yra įtakingiausios politinės jėgos tarnai: „viskas, kas yra romantiška, tarnauja energijoms, kurios yra neromantiškos, didingas pakilimas virš apibrėžimo ir sprendimo virsta tarniška svetimos galios ir svetimo sprendimo palyda“ (PR: 168).

1.6. Polemika su Davidu Friedricho Strausso veikalu „Romantikas cezarių soste“ (*Romantiker auf dem Throne der Cäsaren*)

„Politinio romantizmo“ pabaigoje C. Schmittas polemizuoja su D. F. Strausso veikalu „Romantikas cezarių soste“ (1847). Jo nuomone, ši knyga yra „ypatingai svarbi konceptualiai apibrėžiant politinį romantizmą“ (PR: 154). Tai viena populiariausių romantizmo sampratų. D. F. Straussas manė, kad romantizmas suklesti, kai senos gyvenimo formos susiduria su radikaliomis

naujovėmis. Jo nuomone, romantikai gina senąsias, žlugti pasmerktas visuomenės gyvenimo formas. D. F. Strausso knygos ašį sudaro Vilhelmo IV vykdytos reakcinės politikos kritika. Jis kritikavo XIX amžiaus Prūsijos monarchą, veddamas paralelę tarp jo ir IV amžiaus Romos imperatoriaus Juliano Apostatos, kuris krikščioniškoje ir žlungančioje Romos imperijoje siekė restauruoti pagonybę. D. F. Strausso žodžiais, „romantizmas ir romantikai iškyla situacijose, kai pasenusi kultūra priešpastatoma naujajai“ (PR: 155). C. Schmittas neigia D. F. Strausso koncepcijos pagrįstumą. Taip suprantant romantizmą, E. Burke'as, J. de Maistre'as ir L. de Bonaldas taptų romantikais, nes jie priešinosi Prancūzijos revoliucijai ir siekė išsaugoti anuomet jau žlungančio senojo režimo komponentus. Tačiau politinio romantizmo ir konservatizmo nesieja joks būtinas ryšys. Dėl jų mąstyseną apsprendžiančio subjektyvaus okazionalizmo principo romantikai gali romantizuoti ir senąjį, ir naująjį režimą.

C. Schmittas pripažįsta, kad D. F. Straussas pateikė neblogą romantiko portretą, bet kartu kritikuoja svarbius šio portreto trūkumus. D. F. Strausso teigimu, „romantizmas savo esme yra misticizmas ir tik mistinio temperamento asmenys gali būti romantikai“ (PR: 156). C. Schmittas su tuo nesutinka. Jo nuomone, tai klaidingas teiginys, nes „misticizmas egzistuoja tik religijos srityje“, o romantizmas „iš esmės priklauso estetikos sferai“ (PR: 157). Be to, C. Schmittas nurodo ir kitą D. F. Strausso sampratos trūkumą – ji suteikia galimybę rasti romantikų bet kuriuo pasaulio istorijos etapu, o tai prieštarauja jau minėtiems nuostatai, kad romantizmą būtina tirti ne kaip „abstrakčios tezės pavyzdį, bet kaip konkrečią istorinę tikrovę, istorinio proceso kontekste“ (PR: 8). D. F. Straussas žvelgė ne į romantikų santykį su tikrove, bet į „okazionalias romantinio produktyvumo temas“. Tai reiškia, kad jis domėjosi tik „romantizuotu turiniu“ ir nematė idėjų „romantizavimo proceso“ (PR: 158). C. Schmittas tai vertina kaip klaidingą požiūrį.

D. F. Strausso mintį, kad romantikas yra senas gyvenimo formas siekiantis išsaugoti asmuo, C. Schmittas laiko „primityviu“ supaprastinimu,

nesuteikiančiu galimybės suprasti romantizmo esmės. 1950 metais pasirodžiusiame veikalė „Bendraeuropinė Donoso Corteso interpretacija“ (*Donoso Cortes in gesamteuropäischer Interpretation*) jis dar kartą sugrįžta prie D. F. Strausso koncepcijos: „Strausso argumentacija yra tokia primityvi, jog turi visus šansus tapti masėms priimtinu tikėjimu [...] Senas dalykas miršta, naujas gyvena. Krikščionybė yra sena; tai, kuo mes šiandien tikime: pažanga, laisvė, mokslas ir t. t., yra nauja [...] Kaip minėta, tai primityvu, bet būtent dėl to iš anksto nulemta tapti masių mitu pozityvizmo amžiuje“ (DC: 97–98). C. Schmitta nuomone, iš pradžių romantizmui buvo būdingas naujovės kultas, bet vėliau išryškėjo konservatizmas ir susižavėjimas „senumo didybe“ (PR: 159). Šio kultūrinio sąjūdžio politikos domene negalima tapatinti tik su konservatyviomis jo apraiškomis.

J. de Maistre’as, L. Bonaldas ir kiti Prancūzijos revoliucijos priešai dažnai klaidingai vadinami politiniais romantikais vien todėl, kad siekė sugrąžinti senąją tvarką. Vadovaujantis D. F. Strausso logika, Klemensą Metternichą ir Charlesą Talleyrandą¹² taip pat reikėtų vadinti romantikais. D. F. Strausso požiūris rodo vieną svarbų diskusijos apie politinį romantizmą bruožą. Šis autorius kritikuoja romantikus, nes pats būdamas liberalas nori juos sutapatinti su jam nepatinkančiu konservatizmu. Tokia koncepcija siekiama pažeminti konservatorius, ji yra tik poleminė ir nepadedą suprasti romantizmo. C. Schmittas mano, kad politinio romantizmo sąvoka visada yra naudojama kaip poleminis ginklas. Tai patvirtina jo anksčiau minėtą mintį, kad visos politinės sąvokos turi atvirą arba paslėptą poleminę prasmę. Politinio romantizmo sąvoka negali būti „vertybiškai neutrali“, bet pasitelkiama skirtingų politinių pažiūrų susidūrimuose. Tai dar labiau sunkina ir taip nelengvą politinio romantizmo supratimo ir bendravardiklinimo uždavinį.

---

¹² C. Schmittas pritaria Maurice’o Paleologue’o „romantinei diplomatijos legendos tezei“. Jo teigimu, nepaisant George Sand literatūrinių perdėjimų ir mėginimų Ch. Talleyrandą pristatyti kaip romantišką ir demonišką figūrą, jis buvo „nuostabus kabinetinės politikos meistras“ (PR: 39).

2. „POLITINIO ROMANTIZMO“ RECEPCIJA

2.1 „Politinio romantizmo“ recepcija tarpukario Vokietijoje

Veikale „Politinis romantizmas“ C. Schmittas pabrėžia, kad romantizmo sąjūdį turime analizuoti istoriškai. Savo politines, metafizines, moralines ir estetiškes išvalgas jis grindžia istoriniu tyrimu. Politinės romantizmo prasmės atskleidimas gali būti tikslus tik tuomet, kai turi tvirtą pamatą – istoriškai tikslų intelektualinio, socialinio ir politinio konteksto supratimą. C. Schmitto kritikai privalo įrodyti, kad tyrimas remiasi nepatikimu pagrindu – istoriškai netiksliu romantizmo samprata. Tačiau kol kas niekam nepavyko to padaryti. Niekas neįrodė, kad veikale „Politinis romantizmas“ pateikta analizė yra istoriškai netiksli arba neatitinka istorinių faktų. Šio veikalo recepcijos istorijoje galima rasti daug polemiskų teiginių apie tai, kad C. Schmitto tyrimas paremtas ydinga analize, tačiau trūksta pagrįstų argumentų tai įrodyti. Paviršutiniškos polemikos su C. Schmitto politinio romantizmo koncepcija pavyzdys yra Stepheno Holmeso knyga „Antiliberalizmo anatomija“. Jos autorius rašo: „Žvelgiant iš istoriko perspektyvos, „Politinis romantizmas“ yra paslaptinai tylus. C. Schmittas redukuoja romantikų minčių turinį į narcisistinių ieškojimų progų savo lyriniam jausmam išreikšti. Šis romantizmo skaitymas yra istoriografiškai ir filologiškai nepagrįstas“ (Holmes 1996: 44). Tačiau S. Holmesas nepateikia jokių argumentų, dėl kurių būtų galima suabejoti vokiečių filosofo istorinės analizės pagrįstumu.

Autoritetingas istorikas Friedrichas Meinecke'as 1920 metais pasirodžiusioje recenzijoje teigė, kad C. Schmitto „Politinis romantizmas“ – vienas iš geriausių ano laikmečio veikalų, skirtų šiai temai. F. Meinecke'o teigimu, autorius „kaltintojo tonu“ atskleidė romantiško mąstymo silpnumą politikoje. Žymus istorikas teigiamai įvertino knygą pabrėždamas C. Schmitto subjektyviojo okazionalizmo formulės originalumą ir išvalgumą (Meinecke 1920: 293–296).

1925 metais pasirodžiusio antrojo „Politinio romantizmo“ leidimo įvade C. Schmittas kritiškai atsiliepia apie F. Meinecke'o knygoje „Kosmopolitizmas ir tautinė valstybė: vokiškos tautinės valstybės genezės tyrimai“ (*Weltbürgertum und Nationalstaat: Studien zur Genesis des deutschen Nationalstaates*) išdėstytus argumentus. Pasak jų, romantikai yra „tautinio jausmo atstovai“, kurie suvaidino svarbų vaidmenį Vokietijos žemėse įvykusiame intelektualiniame poslinkyje nuo XVIII amžiaus kosmopolitizmo į XIX amžiaus nacionalizmą (PR: 39). F. Meinecke'as atstovauja C. Schmitto kritikuotai nuostatai, kuria remiantis Prancūzijos revoliucijos priešininkai legitimistai tapatinami su politiniais romantikais¹³ (PR: 39). 1922 metų „Kosmopolitizmo ir tautinės valstybės: vokiškos tautinės valstybės genezės tyrimai“ leidimo išnašoje F. Meinecke'as „Politinį romantizmą“ įvertina kaip veikalą, padedantį geriau suprasti romantikų pasaulėžiūrą (Meinecke 1922: 63). Iškilus literatūrologas, romanistas ir filologas Ernstas Robertas Curtiusas taip pat negailėjo komplimentų šiai C. Schmitto knygai, kuriuos išdėstė autoriui skirtame ilgame laiške¹⁴. Vokiečių filosofo romantizmo tyrimą jis gyrė kaip „stulbinamo apsiskaitymo“ pavyzdį ir pridūrė, kad veikalas parašytas su pavydėtina intelektualine energija (Curtius 1922, (sud.) Gerd Giesler, Ernst Hüsmert ir Wolfgang H. Spindler, 2014, 553–556).

Romanistas Victoras Klempereris 1922 metais publikuotame straipsnyje „Romantizmas ir prancūziškasis romantizmas“ (*Romantik und französische Romantik*) užsimena apie „juridinį ir politišką“ C. Schmitto veikalą, pabrėždamas jo poleminį pobūdį (Klemperer, (sud.) Helmut Prang, 1968, 53). Romantikams atvirai simpatizuojantis recenzentas aptarė C. Schmitto pasiūlytą subjektyvaus okazionalizmo idėją, tačiau apie ją atsiliepė kritiškai (ibid.: 57–59). 1925 metais pasirodžiusiame straipsnyje „Ginčas dėl romantizmo aiškinimo“ (*Zum Streit um die Deutung der Romantik*) žymus istorikas

---

¹³ Kaip prancūziškojo politinio romantizmo „mokyklos atstovai“ šiame veikale įvardyti L. Bonaldas ir J. de Maistre'as (Meinecke 1922: 210).

¹⁴ E. R. Curtiusas nesutiko su C. Schmitto pateiktu negailestingu A. Müllerio „pasmerkimu“ ir siekė reabilituoti šį, jo nuomone, nepelnytai išjuoktą romantiką.

Georgas von Belowas kritiškai atsiliepė apie mūsų nagrinėjamą C. Schmitto veikalą (von Below: 1926, 154–162). Šiuo atveju tokį požiūrį galima pagrįstai aiškinti „sąskaitų suvedimu“. Politiniam romantizmui skirtame veikle C. Schmittas rašė, kad klystume romantikus laikydami „objektyvios istorinės minties atradėjais“. Jo nuomone, „beveik komiška, kad rimti istorikai romantikus laiko istorinio jausmo pagrindėjais“ (PR: 85). Veikale „Politinis romantizmas“ G. von Belowas įvardytas kaip vienas iškiliausių šios, C. Schmitto nuomone, nepagrįstos pozicijos šalininkas (PR: 32). 1926 metais istorikas Gerhardas Masuras parašė recenziją, kurioje palankiai įvertino „aštrią ir šmaikščią“ romantizmo analizę. Jo nuomone, C. Schmitto veikalas turi būti laikomas svarbiu indėliu į romantikų psichologijos pažinimą¹⁵ (Masur 1926: 376). Apie šią knygą teigiamai atsiliepė ir istorikas Alfredas von Martinas, girdamas „vaisingus pastebėjimus“, į kuriuos turėtų atsižvelgti romantizmo tyrinėtojai (Martin 1924: 366–374). Taigi autoritetingi istorikai ir literatūros tyrinėtojai „Politinį romantizmą“ įvertino kaip aukščiausio lygio tyrimą.

„Politinis romantizmas“ susilaukė ir teigiamų kairiosios politinės pakraipos intelektualų vertinimų. Jų dėmesį atkreipė C. Schmitto kritiškas požiūris į buržuazinę visuomenę. 1928 metais publikuotoje recenzijoje vengrų filosofas Gyorgy Lukacas teigiamai atsiliepė apie šį veikalą pabrėždamas, kad knyga jau spėjo pelnytai tapti žymia (Lukacs 1977: 695). Vienintelis G. Lukacso C. Schmittui išsakytas priekaištas – sociologinių romantizmo prielaidų analizės fragmentiškumas (ibid.: 696). Sociologas Karlas Mannheimas veikle „Ideologija ir utopija“ (*Ideologie und Utopie*) taip pat palankiai įvertino C. Schmitto veikalą (Mannheim 2003: 56-57). Oliveris Jütersonke’as pastebėjo, kad 1925 metais K. Mannheimo parašyti disertacijai „Konservatizmas: įnašas į žinojimo sociologiją“ (*Konservatismus: Ein Beitrag zur Soziologie des Wissens*) C. Schmitto politinio romantizmo analizė turėjo didelę įtaką (Jütersonke 2010: 168). Jerry Z. Mulleris pastebi, kad žymaus sociologo ir

---

¹⁵ G. Masuras nesutiko su C. Schmitto teze apie romantikų politinį neįgalumą. Jis taip pat prieštaravo negailestingai A. Müllerio kritikai (Masur: 1926, 377).

filosofo Hanso Freyerio politinio romantizmo kritika taip pat yra intelektualiai priklausoma nuo „Politiniam romantizme“ išdėstytų argumentų (Muller 1987: 190). Wolfas Lepeniesas pritaria šiai pozicijai ir atkreipia dėmesį į H. Freyerio straipsnio „Romantikai“ (*Die Romantiker*), skirto romantizmo sociologijai, sąsajas su C. Schmitto politinio romantizmo tyrimu (Lepenies 1992: 341). Herberto Marcusės 1936 metais išleistame veikalė „Autoriteto ir šeimos tyrinėjimai“ (*Studien über Autorität und Familie*) skyrius, kuriame analizuojama revoliucijos priešininkų politinė teorija, rodo priklausomybę nuo C. Schmitto „Politinio romantizmo“ (Marcuse 2008: 67–83). Tačiau H. Marcuse nenorėjo pripažinti „Trečiojo Reicho kronjuristo“ įtakos ir apie C. Schmittą kalbėjo tik kaip apie „totalitarinės valstybės teorijos“ atstovą (ibid.: 101–102).

Tai ne vienintelis atvejis, kai C. Schmitto idėjos buvo naudojamos nenurodant jų autoriaus. Kaip pastebėjo „Politinio romantizmo“ recepciją tyręs J Bendersky, „intelektualinėje atmosferoje, dažnai ekstremaliai, net iracionaliai priešiškoje C. Schmittui, jo idėjos buvo pasisavinamos kartais to net neįsisąmoninus. Nors C. Schmitto vardas buvo smerkiamas ar ignoruojamas, jo argumentai buvo priimami kaip logiški ir įtikinami¹⁶“ (Bendersky 1988: 488–489). Apžvelgęs „Politinio romantizmo“ recepciją tarpukario Vokietijoje, J. Bendersky rašo: „Kritikai niekada nepaneigė Schmitto knygos detalia jos įvairių komponentų analize. Jų darbuose aptinkama tik bendro pobūdžio kritika ir išsamus neoromantinių nacionalistinių romantizmo fenomeno interpretacijų pristatymas“ (ibid.: 480–481). Kaip C. Schmitto politinio romantizmo koncepcijai priešišką neoromantiką J. Bendersky nurodo Oskarą Walzelį (ibid.:

---

¹⁶ J. Bendersky pastebėjo, kad Lillianos Furst pateikta romantizmo analizė labai primena C. Schmitto tyrimą. Jo teigimu, sunku pasakyti, ar L. Furst buvo susipažinusi su vokiečių filosofo veikalu, tačiau perskaičius jos knygą „Europos romantizmo kontūrai“ (*The Contours of European Romanticism*) beveik nelieka abejonių, kad ji pasinaudojo C. Schmitto įžvalgomis. Jacobas Leibas Talmonas veikalė „Romantizmas ir maištas: Europa 1815–1848 metais“ (*Romanticism and Revolt: Europe 1815-1848*) taip pat remiasi C. Schmitto romantizmo kritika, nenurodydamas autoriaus vardo, tik užsimindamas apie „romantikų priešą“. J. L. Talmono tylą C. Schmitto atžvilgiu taip pat galima aiškinti C. Schmitto ryšiais su nacionalsocialistų režimu. Arnoldas Hauseris veikalė „Socialinė meno istorija“ (*The Social History of Art*) naudojo C. Schmitto subjektyvaus okazionalizmo koncepciją. (Bendersky: 487–489).

481). Straipsnyje „Vokiškojo romantizmo esmės klausimu“ (1929) (*Wesensfragen deutscher Romantik*) šis autorius polemizavo su „Politiniame romantizme“ išdėstyta politinio romantizmo koncepcija, tačiau nesugebėjo paneigti svarbiausių jos argumentų (Walzel, (sud.) Helmut Prang, 1968: 183–186). Tarpukario Vokietijoje „Politinis romantizmas“ susilaukė palankių vertinimų iš autoritetingų įvairių disciplinų atstovų. C. Schmitto biografas R. Mehringas pagrįstai teigia, kad šis veikalas 1919 metais „pataikė į laikmečio nervą“ (Mehring 2009: 109). Iki C. Schmitto aktyvaus bendradarbiavimo su nacionalsocialistais 1933–1936 metais jo politinio romantizmo analizei skirtas veikalas buvo įvertintas kaip pavyzdinis tyrimas.

2.2. Hugo Ballas ir katalikiškasis C. Schmitto priešiškus romantizmui

Paskutiniame savo veikale „Politinė teologija II. Legenda apie bet kokios politinės teologijos užbaigą“ C. Schmittas rašo, kad jo 1919–1927 metų veikalai¹⁷ nėra fragmentiški, tarpusavyje mažai ką bendro turintys tyrimai. Jo teigimu, šie veikalai „laiko, medžiagos ir sisteminiu požiūriais“ yra susiję su 1922 metų knyga „Politinė teologija“ (PT II: 104–105). C. Schmitto nuomone, šią vienovę pirmasis išvelgė H. Ballas recenzijoje „Carlo Schmitto politinė teologija“ (ibid.: 105). Garsus dadaistų meninio sąjūdžio lyderis C. Schmitto veikalo interpretaciją grindžia įsitikinimu, kad pirmiausia būtina rasti „Politinį romantizmą“ ir kitus šio autoriaus veikalus vienijantį branduolį. Jo nuomone, politinio romantizmo tyrimą ir kitus minėto laikotarpio C. Schmitto darbus vienija „katalikiškas jų autoriaus veidas“, nes juose „viskas apmąstyta katalikiškai ir eschatologiškai. [...] Jam būdinga absoliuto siekimo tendencija jokių būdu nėra orientuota į viską apsprendžiančią abstrakciją, nesvarbu, ar ją

---

¹⁷ C. Schmittas kalba apie veikalus „Politinis romantizmas“, „Diktatūra“, „Politinė teologija“, „Keturi suvereniteto teorijos skyriai“, „Dvasinė-istorinė šiuolaikinio parlamentarizmo padėtis“, „Romos Katalikybė ir politinė forma“, „Politiškumo sąvoka“.

vadintume Dievu, forma, autoritetu ar kaip nors kitaip, bet į popiežių kaip į absoliutų asmenį“ (Ball (sud.) Jacob Taubes 1985: 100–101). H. Ballo nuomone, neįmanoma adekvačiai suprasti „Politinio romantizmo“ nesuvokus, kad šis veikalas parašytas iš katalikiškų pozicijų. Prabėgus daugiau nei keturiems dešimtmečiams po H. Ballo recenzijos pasirodymo C. Schmittas šią interpretaciją įvertino kaip geriausiai atskleidžiančią jo intencijas¹⁸.

H. Ballo teigimu, „Politinio romantizmo“ autorius yra „mirtinas romantizmo priešininkas“, akluose romantikų instinktuose, jų nežabotame individualizme ir ironiškame estetizme išvelgiantis pavojingas tendencijas. H. Ballo nuomone, žvelgdamas į romantikų subjektyvųjų okazionalizmą ir iš jo kylantį teisinių bei etinių normų nepaisymą C. Schmittas apčiuopė rimtą politinę problemą. Dadaistų sąjūdžio lyderio įsitikinimu, būtent dėl šios priežasties knyga yra skirta „politiniam romantizmui“, o ne romantizmui apskritai. C. Schmittui rūpėjusias politines romantizmo problemas jis apibūdina kaip „politinį iracionalizmą“ (ibid.: 102–103). Pasak H. Ballo, rašydamas apie dviejų demiurgų – žmonijos ir istorijos – bandymus užimti krikščionių Dievo vietą C. Schmittas neatsitiktinai naudojo demiurgo sąvoką, taip norėdamas pabrėžti jų iracionalumą ir demonišką prigimtį. H. Ballo nuomone, vokiečių filosofas atmetė ne tik romantikams būdingą ironišką požiūrį į istoriją, tautą ir bendruomenę, bet ir mintį, kad politinėje teorijoje būtina rinktis iš dviejų sekuliarių demiurgų, kovojusių dėl vietos, kurią iki XVIII amžiaus gyvavusioje politinėje teorijoje užėmė Dievas. H. Ballo teigimu, C. Schmittas norėjo

---

¹⁸ Galima teigti, kad H. Ballas geriausiai suprato C. Schmitto polemiką su politiniu romantizmu, nes nepriklausomai nuo paties C. Schmitto leidosi į apmąstymus, panašius į pateiktus „Politiniame romantizme“. Savo dienoraštyje „Skrydis iš laiko“ (*Die Flucht aus der Zeit*) dadaistų sąjūdžio lyderis taip apibūdina romantikus: „Jie nepasitiki viskuo, kas tikra. Tikrovė yra priešas. [...] Jie stengiasi išvengti bet kokios veiklos, nes veikla yra tikrovė ir gali tapti erezija. Jie ypač stengiasi išvengti tapatinimosi su žodžiais ar darbais“ (Ball 1996: 141). H. Ballas rašė, kad „estetizmas yra bėgimas į aukštesnįjį trečiąjį veiksnį“ (ibid.: 169). Jis taip pat pastebėjo, kad romantizmo etiketės negalima prikabinti nei J. de Maistre'ui, nei L. Bonaldui (ši nuostata visiškai sutampa su C. Schmittu argumentais, kurie išdėstyti „Politiniame romantizme“). Tik dadaistų lyderis prie šių dviejų legitimistų priduria François-René Chateaubriand'ą, kurį C. Schmittas charakterizavo kaip paradigmą politinį romantiką. Beveik neabejotina, kad savo įžvalgas H. Ballas išplėtojo nepriklausomai nuo „Politinio romantizmo“ autoriaus. Vis dėlto, kaip pastebi Berndas Wackeris, neaišku, kada įvyko pirmasis dadaisto susitikimas su C. Schmittu (Wacker 1994: 125).

įrodyti, kad krikščionybės Dievą atmetusi politinė teorija pasmerkta rinktis vieną iš dviejų demiurgų – istoriją arba žmoniją, tačiau abu jie yra iracionalūs ir neteikia patikimų gairių politinei praktikai¹⁹ (ibid.: 106–109). H. Ballas pirmasis pastebėjo, kad 1919–1923 metų darbuose C. Schmittas nesitenkino politinės teorijos problemų išskėlimu, bet bandė rasti jų sprendimą.

H. Ballas pirmasis suprato, kad romantizmo kritikai skirtas veikalas yra platesnio filosofinio projekto dalis²⁰. „Politinio romantizmo“ idėjas nuosekliai pratęsia „Politinė teologija“. Politinio romantizmo tyrimui skirto veikalo pabaigoje C. Schmittas kalba apie J. de Maistre'ą, L. de Bonald'ą ir E. Burke'ą, priešingai Vokietijoje nusistovėjusiai nuomonei įrodinėdamas, kad jie nėra politiniai romantikai. Šių mąstytojų idėjas C. Schmittas suvokia kaip priešnuodį politiniam romantizmui. Veikale „Politinė teologija“ jis pratęsia romantikų ir Prancūzijos revoliucijos priešininkų pažiūrų santykio analizę. Vienas iš šios knygos skyrių „Revoliucijos priešininkų valstybės filosofija“ prasideda politinių romantikų ir kontrrevoliucionierių priešpriešos analize: „Vokiečių romantikams būdingas originalus vaizdinys: amžinas pašnekesys; Novaliuui ir Adamui Mülleriui tai yra tikroji jų dvasios realizavimo vieta. Katalikai valstybės filosofai, Vokietijoje vadinami romantikais, nes buvo konservatyvūs arba reakcingi ir idealizavo Viduramžius, – de Maistre'as, Bonaldas ir Donosas Cortesas²¹ – amžiną pašnekesį veikiausiai būtų palaikę kraupiai komiška fantazijos išmone. Mat jų kontrrevoliucinei valstybės filosofijai būdingas suvokimas, kad metas reikalauja sprendimo“ (PT: 70). „Politinį romantizmą“ ir „Politinę teologiją“ vienija dėmesys

---

¹⁹ Tai pagrįstas H. Ballo teiginys. Apie žmonijos ir istorijos reikšmės suabsoliutinimą C. Schmittas rašo: „Visiškai iracionalūs, žvelgiant iš racionalistinės XVIII amžiaus filosofijos perspektyvos, bet objektyvūs ir akivaizdūs savo supraindividualia svarba tikrovėje jie [žmonija ir istorija – L. J.] dominavo žmonių mąstyme kaip du naujieji demiurgai“ (PR: 68).

²⁰ Šią H. Ballo nuostatą patvirtina C. Schmitt 1925 metų gruodžio 8 dieną datuotas laiškas leidyklos „Duncker & Humblot“ direktoriui Ludwigui Feuchtwangeriui, kuriame romantizmo kritiką jis apibūdina kaip platesnio projekto „įžangą“ (*Vorspiel*) (Schmitt (sud.) Rolf Ries 2007: 151).

²¹ „Politiniam romantizme“ C. Schmittas prie iškiliausių Prancūzijos revoliucijos priešininkų priskiria E. Burke'ą, kurį pripažįsta buvus liberalu. Praėjus trejiems metams, anglikonas E. Burke'as knygoje „Politinė teologija“ nebėra minimas. Pirmajame plane atsiduria Revoliucijos priešininkai katalikai – L. Bonaldas, J. de Maistre'as ir J. Donoso Cortesas.

kontrrevoliucionierių idėjoms, jų santykiui su politiniu romantizmu. XX amžiaus pradžioje Vokietijoje vyravo įsitikinimas, kad romantizmo fenomenas savo ištakomis yra susijęs su katalikybe. Rašydamas apie „Politinio romantizmo“ recepciją J. Bendersky pastebi, kad C. Schmitto pastangos paneigti romantizmo ir katalikybės ryšį buvo teigiamai įvertintos Vokietijos ir kitų šalių katalikų intelektualų (Bendersky 1988: 482–484). H. Ballas priskirtinas prie pirmųjų ryšį tarp romantizmo kritikos ir katalikybės pastebėjusių recenzentų.

C. Schmittas griežtai neigia bet kokius katalikybės ir romantizmo ryšius. Jo nuomone, Katalikų Bažnyčia romantikams buvo tik vienas iš daugelio estetinio ir emocinio susižavėjimo objektų: „Per tūkstantmetį intelektualinio darbo Katalikų Bažnyčioje ir jos teologijoje visos žmogiškos problemos buvo sprendžiamos aukščiausia įmanoma forma – teologiškai. Tai buvo galingas patogių sąvokų ir gilių (*tiefsinnigen*) formulių arsenalas. Romantikai nenorėjo užsiimti sunkiais ir nedėkingais dogmatiniais tyrinėjimais. Anksčiau vartoję gamtos filosofijos terminologiją, dabar jie pradėjo vartoti tokias sąvokas kaip malonė, prigimtinė nuodėmė, apreiškimas, tarnaujančias jiems kaip brangūs indai, į kuriuos suteka romantinis patyrimas“ (PR: 133–134). Romantikus žavėjo mistiška katalikų Bažnyčios aura, tačiau, jų santykis su Bažnyčia buvo ne religinis, o estetinis. 1923 metais parašytoje esė „Romos katalikybė ir politinė forma“ C. Schmittas pratęsias samprotavimus šia tema pridurdamas, kad romantikai „žaidė su katalikybe“, tačiau jų „konstruktai tebuvo fantazijos“ (RK: 13). Jo nuomone, tarp katalikybės ir romantizmo turi būti rašoma griežtoji disjunkcija – neįmanoma būti kataliku ir romantiku tuo pačiu metu. Šią disjunkciją H. Ballas apibūdino kaip pamatinę „Politinio romantizmo“ prielaidą.

„Politiniame romantizme“ C. Schmittas remiasi Christiano Janentzky išvalga, jog misticizmas yra religinės sąmonės apraiška ir todėl nesuderinamas su romantizmu, kuris yra sekuliari reakcija į modernųjį racionalizmą. C. Schmitto žodžiais, „nėra tokio dalyko kaip ironiškas misticizmas“ (PR: 66). 1925 metų

leidime jis cituoja savo draugą teologą ir Bažnyčios istoriką Eriką Petersoną, kuris taip pat laikosi nuostatos, kad misticizmas egzistuoja tik religijos srityje (PR: 66). Romantikams Katalikų Bažnyčia yra tik viena iš daugelio *occasio*, nesiskirianti nuo senos pilies griuvėsių, mėnesienos, pašto ragu, krioklių, vandens malūnų ar kitų jų vaizduotę audrinančių objektų ar temų (PR: 6). Kai kuriuos romantikus su Katalikų Bažnyčia sieja estetinis ir emocinis santykis, tačiau katalikybė užkerta kelią romantiškam požiūriui į žmogų, visuomenę ir pasaulį. Katalikai privalo paklusti ne žmogui, o Dievui ir apie šio paklusimo turinį sprendžia ne individas, o Bažnyčia (PR: 123–124). Besąlygiškas paklusimas Bažnyčiai užkerta kelią romantikų „subjektyvistinei autarkijai“. Subjektyvusis okazionalizmas prieštarauja Katalikų Bažnyčios pozicijai. C. Schmitto žodžiais, „Katalikų Bažnyčia pasirodė esanti ola [...], į kurią dužo romantiška tuštybė“ (PR: 61). H. Ballas mano, kad C. Schmittui pavyko įrodyti, jog Katalikų Bažnyčios dogmos ir besąlygiškas paklusnumo reikalavimas svetimi politiniams romantikams, kurie bet kokią paklusnumo reikalavimą suvokia kaip jų neribotą kūrybiškumą ribojančią tironiją. C. Schmittas nepalieka abejonių, kad „katalikybė nėra kažkas romantiško“ (PR: 61).

2.3. Karlas Löwithas ir C. Schmittas kaip aktyvus nihilistas

Po H. Ballo recenzijos pasirodymo 1924 metais įvyko du svarbūs įvykiai, kurie nulėmė naujo požiūrio į C. Schmitto asmenybę ir jo filosofiją išitvirtinimą. Paskutiniame savo veikalė „Politinė teologija II“ jis apgailestavo, kad ankstyva H. Ballo mirtis iš jo atėmė atidžiausią skaitytoją ir interpretatorių, kuris nespėjo pamatyti „Politiškumo sąvokos“ (PT II: 105). Po Antrojo pasaulinio karo išitvirtinęs C. Schmitto bendradarbiavimo su nacionalsocialistais akcentavimas tapo svarbiausia priežastimi, trukdančia tinkamai suprasti jo išplėtotos politinio romantizmo koncepcijos idėjas. Bet kurio autoriaus pažiūrų

vertinimas per didelį dėmesį teikiant jo politinei karjerai yra netikusi interpretavimo strategija, kurios pasekmė – iškreiptas teorijų ir idėjų supratimas. 1928 metais C. Schmitto veikalą gyręs G. Lukacsas, po Antrojo pasaulinio karo pirmiausia išvelgė jame „protofašistines“ juristo tendencijas (Lukacs 1954: 516). Tai tik vienas iš daugelio pavyzdžių, kai C. Schmitto kūrybos interpretatoriai jo teorijas pradėjo aiškinti atsižvelgdami į biografijos detales. Ši interpretacijos strategija nesuteikia galimybės suprasti filosofo teorijų taip, kaip jis pats jas suvokė. Norima ne įsigilinti į teorinius argumentus, bet pasmerkti C. Schmitto „paklydimus“.

Rimčiausią „Politinio romantizmo“ interpretaciją po veikalo „Politiškumo sąvoka“²² pasirodymo ir po to, kai C. Schmittas pradėjo bendradarbiauti su nacionalsocialistais, pateikė vokiečių filosofas K. Löwithas²³ 1935 metais publikuotame straipsnyje „Okazionalus C. Schmitto decizionizmas“ jis pasiūlė interpretaciją, kuri tapo vienu iš paradigminių šio autoriaus kūrybos skaitymų. K. Löwitho interpretacija tapo ypač populiari tarp vokiečių filosofo atžvilgiu priešiška nusiteikusių skaitytojų ir tyrinėtojų. H. Ballas tapo iškiliausiu katalikiškosios C. Schmitto recepcijos atstovu Vokietijoje, o K. Löwithas vienas iš pirmųjų „Politinio romantizmo“ autorių apibūdino kaip metafizinių ir teologinių principų nepaisantį nihilistą. C. Schmitto „Politiškumo sąvoka“ ir ypač jo bendradarbiavimas su nacionalsocialistais tapo svarbiausiais atskaitos

---

²² Lyginant su H. Ballu, K. Löwithas turėjo dar vieną pranašumą – jis buvo susipažinęs su 1929 metais C. Schmitto skaityta paskaita „Neutralizacijų ir depolitizacijų epocha“. Ši paskaita 1932 metais buvo įtraukta į veikalą „Politiškumo sąvoka“. C. Schmittas šioje paskaitoje teigia, kad „XIX amžiaus sekularizacija yra akivaizdus, nors, atrodytu, neįmanomas, estetinių-romantinių ir ekonominių-technologinių tendencijų hibridas. XIX amžiaus romantizmas reiškia (jei mes norime vartoti šiek tiek dadaistinį žodį romantizmas [angliškajame šios paskaitos vertime žodis „dadaistische“ išverstas „didactic“ – L. J.] ne ta prasme, kuria jį vartojo romantikai, bet kaip sąmyšio nešėją (*Vehikel der Verwirrungen*), tuomet jį suprasime kaip pereinamąją estetinę pakopą tarp XVIII amžiaus moralizmo ir XIX amžiaus ekonomizmo, tik kaip perėjimą, kuris pagreitino visų intelektualinių domenų estetizaciją. Tai buvo padaryta labai lengvai ir sėkmingai. (PuB: 141) K. Löwitho teigimu, romantizmas C. Schmittui buvo itin svarbus įvykis Europos istorijoje, kuris žymėjo perėjimą nuo XVIII amžiuje politiniame diskurse dominavusių humanitarinių-moralinių problemų prie XIX amžiaus technologizmo ir ekonomizmo. K. Löwithas mano, kad C. Schmittas romantizmą traktavo kaip „radikalios neutralizacijos preliudą“ (Löwith 1995: 140).

²³ Straipsnis parašytas Hugo Fiala slapyvardžiu. Pirmoji jo versija pasirodė 1934 metais ir buvo pavadinta „Politinis decizionizmas“ (*Politischer Dezisionismus*).

taškais interpretuojant jo kūrybą. K. Löwithas pabrėžia išskirtinį politinio romantizmo koncepcijos vaidmenį C. Schmitto politinėje filosofijoje. Jo nuomone, C. Schmitto politiškumo samprata yra polemiškai nukreipta prieš politinį romantizmą, kurio svarbiausia ypatybe laikytinas „ironiškasis okazionalizmas“ (Löwith 1995: 137). K. Löwithas (panašiai kaip ir H. Ballas) mano, kad atsvaros romantizmui ir jo politinėms pasekmėms C. Schmittas ieško decizionistinėse Prancūzijos revoliucijos oponentų L. Bonaldo, J. de Maistre'o ir 1848 metų revoliucijų prieš J. Donoso Corteso teorijose. Tačiau K. Löwithas nepastebi katalikiškųjų C. Schmitto pozicijų prielaidų. Jo nuomone, šio autoriaus decizionizmas (teorija, akcentuojanti sprendimo momento svarbą politikoje ir teisėje, kuri aptariama kitoje disertacijos dalyje) nuo revoliucijų priešininkų politinių teorijų skiriasi savo abejingumu teologijai (ibid.: 138).

K. Löwithas mano, kad „Politinio romantizmo“ autorių ir jo negailestingai sukritikuotą A. Müllerį sieja viena bendra savybė – jie abu yra nepataisomi oportunistai. K. Löwitho nuomone, nepaisant skirtumų C. Schmittą ir romantikus sieja jo kritikuotas okazionalizmas. C. Schmitto politinis decizionizmas nukreiptas prieš romantišką santykį su pasauliu apibūdinančią *occasio* sąvoką ir ironiškąjį estetizmą. Tačiau nepaisant priešiško C. Schmitto politinį decizionizmą ir romantikų subjektyvųjį okazionalizmą sieja bendras nusistatymas prieš moralės ir politikos normas. K. Löwitho nuomone, norint užčiuopti C. Schmitto politinės minties centrą, būtina jo pažiūras lyginti su dviem iškiliausiais XIX amžiaus „amžinojo pokalbio“ ir buržuazinės visuomenės kritikais, taip pat politinio decizionizmo atstovais – K. Marxu ir Sorenu Kierkegaardu. K. Löwithas teigiamai atsiliepia apie 1923 metais pasirodžiusiame veikalė „Dvasinė-istorinė šiuolaikinio parlamentarizmo padėtis“ C. Schmitto pateiktą K. Marxo „sprendimo metafizikos“ analizę (ibid.: 141). Juristo kritikas mano, kad S. Kierkegaardo pritarimas autoritarinei valdžiai, kaip ir revoliucijos priešininkų filosofija, yra teologiniais motyvais grindžiamas decizionizmas. K. Marxo decizionizmo tikslas – revoliucija ir

teisingos beklasės visuomenės sukūrimas. S. Kierkegardas atmeta liberaliosios buržuazijos normas vardan autentiškos krikščioniškosios egzistencijos. K. Löwithas mano, kad C. Schmitto decizionizmas ir priešiškas liberaliajai buržuazinei visuomenei gali būti aiškinamas šių dviejų autorių decizionistinių teorijų interpretacijos kontekste.

K. Löwitho nuomone, C. Schmitto darbuose nėra nei marksistinės sprendimo metafizikos, nei S. Kierkegaardo stiliaus decizionistinės koncepcijos, grindžiamos krikščioniškąja teologija. C. Schmitto decizionizmas neturi metafizinio, teologinio ar moralinio pagrindo: „sprendimas priimamas tikint tik paties sprendimo galia“, „svarbu tik sprendimas, visiškai neatsižvelgiant į tai, dėl ko sprendžiama“, „sprendimas yra save palaikantis, o tai reiškia, kad nepalaikomas niekieno“ (ibid.: 142–144). Skirtingai nei H. Ballas, K. Löwithas atmeta mintį, kad C. Schmittas romantikus kritikuoja iš katalikiškųjų pozicijų. Jis pripažįsta, kad C. Schmittas tęsia XIX amžiaus legitimistų tradiciją, tačiau jo teoriją nuo J. de Maistre'o ar J. Donoso Corteso teorijų skiria vienas esminis požymis – jo decizionizmas „ateologiškas ir bedieviškas“ (ibid.: 144). K. Löwithas mano, kad C. Schmitto decizionizmas neturi katalikiškojo branduolio ir yra aktyvus nihilizmas. Jo žodžiais, „okazionalus decizionizmas“ – tinkamas šio politinio nihilizmo apibūdinimas (ibid.: 145). Romantikai išskėlė *l'art pour l'art* idealą, o C. Schmittas siūlo „sprendimą vardan sprendimo“. Jo „okazionalistiniam decizionizmui“ politinis sprendimas neturi nei priežasties, nei tikslo ir yra vien tik valios galiai išraiška²⁴. K. Löwitho nuomone, C. Schmittą galima apibūdinti kaip Friedricho Nietzsche's filosofijai artimą

---

²⁴ Po L. Strausso išsakytos kritikos, skirtos „Politiškumo sąvokai“ (kuri išsamiai aptariama kitoje disertacijos dalyje), ir politinių 1933 metų įvykių C. Schmittas pradėjo kritiškiau žiūrėti į decizionistinę teisės ir politikos teoriją. 1934 metų įžanginėse pastabose antrajam „Politinės teologijos“ leidimui jis atsiriboja nuo decizionistinės teisės teorijos teigdamas, kad „decizionistui gresia pavojus funkcionalizuojant akimirką prasilenkti su kiekviename didžiame politiniame sąjūdyje tveriančia ramia būtimi“ (PT: 28). C. Schmitto nusigręžimas nuo decizionizmo ypač akivaizdus jo 1934 metais išleistame veikalė „Apie tris teisinio mąstymo tipus“. K. Löwithas kaltina C. Schmittą iracionaliu ir aktyviu nihilizmu, kurio išraišką mato filosofo decizionistinėje teorijoje, tačiau tuo metu pats C. Schmittas kritiškai vertino decizionistinę teisės ir politikos teoriją.

nihilistą²⁵. Tai paradoksali išvada – C. Schmittas kritikavo pasyvų romantikų nihilizmą į jį atsakydamas aktyviu nihilizmu. Po Antrojo pasaulinio karo ši C. Schmitto kūrybos interpretacija tapo viena svariausių. Ji ir šiandien tebėra chrestomatinė interpretacija tarp juristo atžvilgiu priešišškai nusiteikusių skaitytojų.

Susipažinus su šia interpretacija, pirmiausia kyla klausimas, kodėl K. Löwithas nepastebėjo, jog C. Schmitto teorija yra pagrįsta teologinėmis prielaidomis. Neįmanoma nepastebėti, kad jis nebuvo teologijai abejingas autorius. Kaip jau minėta, išvadų apie autoriaus politinę teoriją darymas remiantis jo gyvenimo faktais yra nevykusi interpretacijos strategija. Būtent ji neleido K. Löwithui išvelgti katalikiškų „Politinio romantizmo“ prielaidų. Jis rimtai nesigilino į katalikiškus C. Schmitto politinės minties elementus padarydamas skubotą išvadą apie nihilistiškai aktyvų „okazionalų decizionizmą“. H. Ballas pirmasis pastebėjo C. Schmitto veikalus vienijantį katalikiškąjį branduolį. K. Löwithas padarė skubotą išvadą, kad šio autoriaus politinė veikla savaime paneigia katalikiškąjį jo filosofijos pobūdį. Atsisakymas matyti katalikiškas C. Schmitto teorijų prielaidas atvedė prie išvados, kad jų autorius yra nihilistas, kurio vienintelis rūpestis – politinio sprendimo akcentavimas, nežiūrint į jo turinį ir padarinius. Tai sukelia didelių C. Schmitto kūrybos interpretavimo problemų. K. Löwithas negalėtų paaiškinti, kodėl S. Kierkegaardo pasisakymas už autoritarinę valdžią gali būti grindžiamas teologinėmis prielaidomis, o C.

---

²⁵ C. Schmittas neskyrė didesnio dėmesio F. Nietzsche's filosofijai. Mintis, kad C. Schmittas buvo jo pasekėjas, yra visiškai nepagrįsta. „Politiniame romantizme“ C. Schmittas pašiepia F. Nietzsche, kaip „aukštąjį privačios kunigystės kunigą, kuris tuo pačiu metu yra savojo aukojimo auka“ (PR: 21). Apie F. Nietzsche veikale „Glosariumas“ filosofas rašo: „Valios valdyti filosofija yra apgailėtino blogo skonio viršūnė ir egzistencinė kvailystė“ (G: 49). C. Schmitto draugas ir mokinys Arminas Mohleris teigia, kad juristas turėjo savotišką „antinyčės afektą“. Pasak jo, C. Schmittas laikė F. Nietzsche „impresionistu“, o impresionizmas jam buvo tolygus keiksmažodžiui (Mohler, sud. Quartisch, 1988:131–134). K. Löwithas gina nepagrįstą požiūrį, kad C. Schmitto decizionizmas turi esminių panašumų su Martino Heideggerio filosofija: „Jis [C. Schmittas – L. J.] sutiktų su M. Heideggerio egzistencine ontologija, pagal kurią Dasein „fundamentalią dispoziciją“ sudaro tai, kad „ji yra“ ir ji nežino dėl kokio tikslo ji „turi būti“ (Löwith 1995: 150). Mintis apie C. Schmitto ir M. Heideggerio filosofinių temperamentų artumą yra nepagrįsta spekuliacija. „Glosariume“ C. Schmittas rašo: „Aš žinau psalmes ir skaitau Bibliją: „Viešpats yra mano ganytojas, man nieko netrūksta“. Aš žinau moderniąją filosofiją ir skaitau Heideggerį: žmogus yra ganytojas (būties)“ (G: 232).

Schmitto bendradarbiavimas su nacionalsocialistų režimu negali būti aiškinamas teologinėmis prielaidomis. 1935 metais K. Löwithas „demaskavo“ C. Schmitto politinę teoriją kaip ateologinę, okazionalistinę ir nihilistinę,²⁶ tačiau beveik tuo pačiu metu, 1936 metais, SS laikraštyje *Das Schwarze Korps* prasidėjo prieš C. Schmittą nukreiptas puolimas, kurio pagrindinis motyvas buvo grindžiamas teiginiu, kad šis „Trečiojo Reicho kronjuristas“ yra katalikas, ir tai tiesiog akivaizdu skaitant jo veikalus. C. Schmitto draugas H. Ballas ir jo priešai iš nacionalsocialistų stovyklos pasirodė išvalgesni už K. Löwithą, nes pastebėjo „katalikišką juristo veidą“.

2.4. „Politinis romantizmas“ po Antrojo pasaulinio karo

Po Antrojo pasaulinio karo dėl bendradarbiavimo su nacionalsocialistų režimu C. Schmitto kritikai dažnai net neįsigilinę atmesdavo jo teorijas. Prie to daug prisidėjo K. Löwitho straipsnis „Okazionalus C. Schmitto decizionizmas“, kuris tapo daugelio prieš juristą nusiteikusių autorių variacijų šaltiniu²⁷ (Meier 2013: 149; Spindler 2000: 57–59). C. Schmitto kritikai polemizavo su jo politiškumo samprata, liberalizmo ir teisinio pozityvizmo kritika, geopolitinėmis koncepcijomis, teisės ir valstybės teorija, tačiau visiškai neskyrė dėmesio politinio romantizmo koncepcijai. Jie apsiribojo K. Löwitho

---

²⁶ 1950 metais C. Schmittas parašė K. Löwitho veikalo „Prasmė istorijoje: teologinės istorijos filosofijos potekstės“ (1949) (*Meaning in History: Theological Implications of the Philosophy of History*) recenziją „Trys krikščioniškojo istorijos supratimo galimybės“ (*Drei Möglichkeiten eines christlichen Geschichtsbildes*), kurią galima vadinti atsakymu į K. Löwitho jam skirtą kritiką. Šioje trumpoje recenzijoje C. Schmittas pateikia savo požiūrį į krikščionybės ir istorijos santykį, trumpai aptaria savo krikščioniškąją istorijos sampratą, paremtą enigmatiška katechono figūra (pagal Šv. Pauliaus Antrąjį laišką tesalonikiečiams 6–7).

²⁷ Žymiausias šios interpretacijos pavyzdys – Christiano Grafo von Krockowo „Sprendimas. Ernsto Jüngerio, Carlo Schmitto ir Martino Heideggerio tyrimas“. K. Löwitho suformuluotų C. Schmitto kritikos idėjų atgarsį galima aptikti Ericho Kaufmanno, Friedricho Augusto von der Heydte'o, Waldemaro Guriano ir Karlo Loewensteino darbuose. Žymiausias šios interpretacijos atstovas anglosaksų pasaulyje yra Richardas Wolinas, ypač jo straipsnis „Konservatyvaus revoliucingumo *habitus* ir siaubo estetika“ (*The Conservative Revolutionary Habitus and the Aesthetics of Horror*).

teiginiu, kad C. Schmitto politinę karjerą žymėjęs oportunizmas primena A. Müllerio oportunizmą. C. Schmitto biografijos faktai jo kritikams buvo svarbesni už teorijas, dažnai tiesiog priešiškas nacionalsocialistams (tai ypač akivaizdu 1932 metų veikale „Legalumas ir legitimumas“). Anglosaksiškoje C. Schmitto recepcijoje kanoniniu tapo Jürgeno Habermaso teiginys, kad vokiečių juristo „poleminis romantizmo aptarimas slepia estetinius jo paties politinės minties virpesius. Šia prasme atsiskleidžia dvasinis artimumas fašistinei inteligentijai“ (Habermas 1989: 137). Tai tapo dar viena reikšminga C. Schmitto politinio romantizmo koncepcijos nuvertinimo priežastimi²⁸.

Siekiant geriau suprasti C. Schmitto teorijų recepciją po Antrojo pasaulinio karo būtina pabrėžti vieną aplinkybę. Negalima teigti, kad tuo metu šis autorius buvo visiškai praradęs mokslininkų susidomėjimą ir kad jis vėl prisimintas tik praeito amžiaus devintojo dešimtmečio viduryje. Susidomėjimo C. Schmitto kūryba renesanso pradžia dažnai laikomi 1987 metai, kai žurnalas *Telos* išleido specialųjį numerį „Carlas Schmittas: priešas ar piktadarys?“. Šis požiūris neatitinka tikrovės, nes vokiečių filosofas niekur nebuvo dingęs iš pokario Vokietijos ir kontinentinės Europos intelektualinio gyvenimo. Kaip pastebėjo Martinas Tremlas, jo korespondencija atrodo kaip „Vakarų Federacinės Respublikos leidinys „Kas yra kas?“. C. Schmittas palaikė ryšius su žymiausiais Vokietijos intelektualais (Treml 2012: 282). Janas-Werneris Mülleris savo kruopščiaame tyrime įrodo, kad atskiros C. Schmitto politinės teorijos idėjos susilaukė daugelio autorių dėmesio: „Schmittui susirašinėjimu pavyko sukurti tai, ko nepavyksta pasiekti dosniomis konferencijų ir publikacijų stipendijomis: tikrą mažą europietišką viešąją sferą, kurios

---

²⁸ Kaip naujausią atviro priešiško C. Schmitto politinio romantizmo interpretacijai pavyzdį galima nurodyti Pericleso S. Vallianos straipsnį „Romantizmas ir politika: nuo Heinricho Heinės iki Carlo Schmitto ir atgal“ (2013) (*Romanticism and Politics: from Heinrich Heine to Carl Schmitt – and back again*). Straipsnio autorius kalba apie „apsimestinę“ (*fake*) C. Schmitto romantizmo kritiką. Paviršutinišką šio tyrimo pobūdį patvirtina P. S. Vallianos teiginys, kad C. Schmittas politinį romantizmą apibrėžia „radikaliai antiistorine maniera“ (Vallianos 2013: 214). Autorius nepaaiškina, kodėl C. Schmitto romantizmo kritika yra „apsimestinė“. Jo teiginys apie „radikaliai antiistorinį“ C. Schmitto politinio romantizmo tyrimo pobūdį visiškai neatitinka veikalė „Politisinis romantizmas“ išdėstytų argumentų.

komunikacijos linijos nusitęsė nuo Franco teisinių patarėjų iki konservatyvių graikų juristų, nuo Italijos marksistų iki Velso literatūros tyrinėtojų²⁹ (Müller 2003: 59).

1947 metais C. Schmittas pasitraukė į tai, ką pats vadino „vidine emigracija“, apsigyveno savo gimtajame Plettenberge, kur liko iki pat mirties 1985 metais. Šio laikotarpio C. Schmittą M. Tremas apibūdina kaip „orakulą ir atsimetėlį (*Renegat*)“ (Trem 2012: 280). J.-W. Mülleris taip pat kalba apie juristą supusią „stigmatos ir enigmatos“ aurą pridurdamas, jog tai netrukdytų gausioms įvairiausių tautybių intelektualų, mokslininkų ir politikų piligrimystėms į Vokietijos provinciją (Müller 2003: 60). Šie tyrinėtojų pastebėjimai rodo, kad C. Schmitto idėjos pokario Europoje susilaukė plataus politinio spektro ir įvairių disciplinų atstovų dėmesio. Plettenberge vokiečių juristo patarimų ieškojo ir politinės dešinės, ir politinės kairės atstovai. Kairieji daugiausia dėmesio skyrė C. Schmitto liberalizmo kritikai, valstybės filosofijai ir politiškumo koncepcijai, tačiau kitaip nei G. Lukacasas, K. Mannheimas ar H. Marcuse, jie visiškai nesidomėjo „Politiniu romantizmu“. Ypač gyvybinga C. Schmitto darbų recepcija buvo Portugalijoje ir Ispanijoje³⁰. Šių šalių mąstytojai didelį dėmesį skyrė katalikiškajai juristo filosofijos dimensijai ir autoritariniams jo teorijų komponentams (Müller 2003: 133–144). Tačiau politinio romantizmo koncepcija ir šioje Europos dalyje nesulaukė didesnio dėmesio. Kontinentinėje Europoje buvo diskutuojama apie kitas C. Schmitto politinės filosofijos idėjas. Vokietijoje ir Vakarų Europos šalyse „Politinis romantizmas“ pateko į žymesnių C. Schmitto darbų šešėlį. Tai rodo D. van Laako tyrimas „Pokalbiai saugioje tyloje: Carlos Schmittas politinėje ankstyvosios Federacinės Respublikos istorijoje“, kuriame apžvelgiama C. Schmitto įtaka ir recepcija Vokietijos Federacinėje Respublikoje. D. van Laako

---

²⁹ Literatūros tyrinėtojai daugiausia domisi ne „Politiniu romantizmu“, o 1956 metais pasirodžiusiu C. Schmitto veikalu „Hamletas ar Hekuba. Laiko įsiveržimas į pjesę“.

³⁰ C. Schmitto draugas ir teorijų tyrinėtojas G. Maschke'as veikalė „Carlo Schmitto mirtis“ (*Der Tod des Carl Schmitt*) Ispaniją įvardija kaip „svarbiausią (*bedeutendsten*) Schmitto interpretacijų šalį“ (Maschke 2012: 76).

tyrimas įrodo, kad „Politinis romantizmas“ tapo užmirštu veikalu. Tik prasidėjus anglosaksiškajai C. Schmitto kūrybos recepcijai „Politinis romantizmas“ buvo vienas pirmųjų šio autoriaus veikalų, išverstų į anglų kalbą. Tačiau susidomėjimas minėtu veikalu vis vien neprilygo susidomėjimui kitomis šio autoriaus knygomis. 1919 metais politinio romantizmo analizei skirtas veikalas „pataikė į laikmečio nervą“, o po Antrojo pasaulinio karo atrodė visiškai praradęs aktualumą.

Kaip svarbią išimtį iš C. Schmitto politinio romantizmo sampratos užmaršties J.-W. Mülleris nurodo Franko Ankersmito veikalą „Estetinė politika: anapus fakto ir vertybės“ (*Aesthetic Politics: Political Philosophy Beyond Fact and Value*). Šio veikalo autorius mano, kad „Politinis romantizmas“ yra „neabejotinai vienas puikiausių XX amžiaus politinių tekstų“ (Ankersmit 1996: 128). C. Schmitto romantizmui skirtą veikalą jis sieja su postmodernizmo idėjomis, nors Ankersmito pateikta veikalo interpretacija iškreipia pagrindines jo autoriaus intencijas. Olandų istoriko nuomone, „knygos pavadinimas nurodo, kokią tezę apie liberaliąją demokratiją C. Schmittas norėjo apginti – teiginį, kad liberali parlamentinė demokratija, kokią mes pažįstame iki šių dienų, yra ne Apšvietos, bet romantizmo produktas ir praktiškas politikos teoretikas gali suprasti demokratiją tik tuomet, kai suvokia esmingai romantišką demokratijos pobūdį. [...] C. Schmittas atkreipė mūsų dėmesį į romantišią demokratijos pobūdį, tačiau jo intencijos nebuvo skirtos išvelgti progą demokratijos gyrimui, priešingai, visi trūkumai, kurios jis priskirdavo demokratijai, gali būti vedami iki romantiškų demokratijos šaknų“ (ibid.: 128). Tai nepagrįsta C. Schmitto pažiūrų interpretacija, nes jis niekada nerašė apie „romantines demokratijos šaknis“. F. Ankersmitas atkreipia dėmesį į „Politinio romantizmo“ aktualumą postmodernizmo filosofijai, bet jo teiginys apie romantišką demokratijos kilmę neatitinka C. Schmitto paskatų.

1989 metais pasirodžiusiame Karlo Heinzo Bohrerio veikale „Romantizmo kritika. Filosofijos įtarimai prieš literatūrinį modernizmą“ aptariama ilga ir turtinga romantizmo kritikos tradicija. Šioje knygoje C. Schmitto polemika su

politiniu romantizmu apibūdinama kaip polemika su „moderniąja sąmone“ (Bohrer 1989: 284). K. H. Bohrerio teigimu, C. Schmittui politinis romantizmas yra buržuazinio liberalizmo sinonimas (ibid.: 285, 301). Jo nuomone, C. Schmittas romantikus suvokė kaip „priešus“, nes juos laikė atsakingais už tradicinių autoritetų griovimą ir pamynimą vardan estetinio patyrimo (ibid.: 304). Tai nėra tikslus C. Schmitto intencijų apibūdinimas. Jis nemano, kad romantikai yra aktyvūs tradicinės tvarkos griovėjai, bet teigia, kad jie – pasyvūs politinių įvykių stebėtojai, kurie neturėjo didesnės politinės įtakos. K. H. Bohreris, mano, kad C. Schmitto politinio romantizmo kritikoje yra daug hėgeliškų motyvų, ypač susietų su G. V. F. Hegelio išplėtotą ironijos kritika. Tai yra tikslus pastebėjimas. „Politinio romantizmo“ autorius teigia, kad G. V. F. Hegelis „įvykdė mirties bausmę romantikams (*die Romantik exekutiert hat*), nes valstybė ir pasaulio dvasia ironijos ir intrigos atžvilgiu tapo pranašesnėmis ir kiekvieną genialiausią ego pavertė savo ironijos auka³¹“ (PR: 83). Jis taip pat priduria, kad „romantikai nesitapatino su tauta ar istorija ir gera Hegelio sąžinė jiems liko svetima“ (PR: 100). C. Schmittas suvokia G. V. F. Hegelį kaip politinio romantizmo priešą. R. Mehringas taip pat pabrėžia C. Schmitto politinio romantizmo kritikos priklausomybę nuo G. V. F. Hegelio koncepcijų (Mehring 2009: 103; Mehring 2006: 131–133). K. H. Bohreris kalba apie S. Kierkegaardo įtaką C. Schmittui (Bohrer 1989: 288–290). Tai taip pat tikslus pastebėjimas. Tiesa, veikale „Politinis romantizmas“ filosofas S. Kierkegardą apibūdina kaip „vienintelę didžią figūrą tarp romantikų³²“ (PR: 76).

---

³¹ C. Schmitto romantikų kritika turi panašumų su G. V. F. Hegelio argumentais, išdėstytais „Teisės filosofijos apmatų“ skirsnyje „Moralinės blogio formos: veidmainystė, probabilizmas, geras ketinimas, įsitikinimas, ironija“ (Hegel 2000: 226–243) ir „Dvasios fenomenologijos“ skirsnyje „Savimi tikra dvasia. Moralė“ (Hegel 1997: 439–438).

³² G. Oakesas anglų kalba išleisto „Politinio romantizmo“ įvade pabrėžia C. Schmitto pažiūrų priklausomybę nuo S. Kierkegaardo idėjų, ypač nuo jo ironijos koncepcijos. Vokiečių mąstytojo teiginį, kad S. Kierkegardas buvo „vienintelė didi figūra tarp romantikų“, G. Oakesas vadina sunkiai paaiškinamu. Jo žodžiais, „Schmitto nuostatos Kierkegaardo atžvilgiu veikale „Politinis romantizmas“ yra arba nesąžiningos, arba neįtikėtina nesupratinčios“ (Oakes: xxxiv). „Ironijos sąvokos“ autoriaus priskyrimą prie romantikų C. Schmittas grindžia teiginiu, kad „Kierkegardas aiškiai demonstruoja visus romantikų elementus: ironiją, estetinį požiūrį į pasaulį, galimybės ir tikrovės, begalybės ir

Anglosaksiškoje C. Schmitto recepcijoje „Politinis romantizmas“ suvokiamas kaip periferinis vokiečių autoriaus veikalas, jo trumpai trukusio jaunatviško susidomėjimo romantizmu rezultatas. C. Schmitto biografas G. Balakrishanas taip apibūdina minėtą veikalą: „Kai pasirodė ši knyga, jis labai mažai rašė apie estetikos problemas; kaip jaunasis Karlas Marxas parašė „Vokiečių ideologiją“ siekdamas atsisveikinti su savo filosofine sąmone, taip, galima teigti, Schmittas – „Politinį romantizmą“, kad ištrūktų iš klampių savo estetizmo gniaužtų, į kuriuos buvo patekusi jo vaizduotė ir stilius“ (Balakrishnan 2000: 21). K. Löwitho tezę apie vokiečių filosofo ryšius su politiniu romantizmu plėtojo R. Mehringas. Jo teigimu, rašydamas „Politinį romantizmą“ filosofas siekė įveikti savo jaunatvišką estetizmą. R. Mehringo nuomone, politiniam romantizmui skirtą veikalą galima aiškinti kaip „savikritiką“, kuria C. Schmittas tikėjosi „įveikti savo trapumą, surasdamas saugų religinį pagrindą [...] Tai, ką jis stebėjo savyje, buvo priskirta epochai (Mehring 2006: 127, 137, 144). Šiai interpretacijai pritaria J.-W. Mülleris teigdamas, kad vokiečių juristas „nepaisant savo paties estetinių pagundų stipriai palaikė antiestetinę politinę poziciją. Ši knyga pasirodė beveik kaip egzorcizmas“ (Müller 2003: 20).

C. Schmitto „Politinis romantizmas“ dažniausiai aiškinimas anksčiau nurodytų autorių stiliumi, kaip jaunatviško estetizmo ar atsisveikinimo su juo kūrinys. Tarptautinei C. Schmitto recepcijai didelę įtaką padarė J. P. McCormicko knyga „Carlo Schmitto liberalizmo kritika. Prieš politiką kaip technologiją“. Jos autorius mano, kad C. Schmitto „Politinį romantizmą“ galima priskirti prie

---

baigtinumo antitezės, konkretaus momento jausmą“ (PR: 76). C. Schmittas teigia, kad „jo protestantiška krikščionybė padarė jį vieninteliu individu, kuris egzistavo krikščionybės Dieve. Betarpiškame santykiyje su Dievu bet kokia vertinga bendruomenė buvo sunaikinta. Politinis romantikas net nesvarstė tokios galimybės“ (ibid.: 76). C. Schmitto 1915–1919 metų dienoraščius sudaręs Ernstas Hüsmertas pažymi, kad jaunas juristas 1914 metais, Pirmajame pasauliniame kare žuvus geram draugui Fritzui Eisleriui, pateko į gilią dvasinę krizę ir išsigelbėjimą rado savo „dvasios brolyje“ S. Kierkegaarde (Hüsmert 2005: 2-3). 1917 metų straipsnyje „Bažnyčios matomumas. Scholastinis pasvarstymas“ C. Schmittas šį danų teologą vadina „dvasingiausiu (*innerlichste*) iš visų krikščionių“ (SdK: 449). Galima manyti, kad „Politinio romantizmo“ autorius S. Kierkegaardo nelaiškė romantiku. Teiginys, kad danų teologas buvo „vienintelė didi figūra tarp romantikų“ turėtų būti suprastas kaip nenoras atvirai pripažinti savo pažiūrų priklausomybės nuo S. Kierkegaardo įžvalgų.

„rečiau aptariamų darbų“ (McCormick 1997: 4). Jo nuomone, šis veikalas yra „nepakankamai ištyrinėtas“ (*understudied*) (ibid.: 26). J. P. McCormickas mano, kad rašydamas politiniam romantizmui skirtą veikalą C. Schmittas tęsė savo „socioliteratūrinius tyrimus, pradėtus 1916 metų darbu „Theodoro Däublerio „Šiaurės pašvaistė“: trys etiudai apie darbo elementus, dvasią ir aktualumą“ (*Theodor Däublers ‚Nordlicht‘: Drei Studien über die Elemente, den Geist und die Aktualität des Werkes*) (ibid.: 31). Tačiau mintis, kad „Politinis romantizmas“ yra socioliteratūrinis kūrinys neatitinka paties vokiečių filosofo intencijų. C. Schmittą domina politinė romantizmo prasmė, jis beveik nekalba apie romantizmą iš estetinių pozicijų. 1968 metais pasirodė Helmuto Prango sudaryta knyga „Romantizmo sąvokos prasmė“, į kurią buvo įtrauktas C. Schmitta 1925 metų įvadas į antrąjį „Politinio romantizmo“ leidimą, pavadintas „Romantizmu“. Nors į rinktinę įtraukti daugelio su C. Schmittu polemizavusių autorių straipsniai, ši knyga nesužadino susidomėjimo politinio romantizmo koncepcija.

Tarpukari ir pokari galima apibūdinti kaip skirtingas C. Schmitta „Politinio romantizmo“ recepcijos epochas. Tarpukario Vokietijoje šis veikalas buvo teigiamai įvertintas istorikų, rašytojų, filosofų ir literatūros tyrinėtojų. Kairieji intelektualai jį gyrė dėl buržuazinio liberalizmo kritikos, H. Ballas išvelgė katalikiškąjį romantizmo kritikos pagrindą, o K. Löwithas apibūdino C. Schmittą kaip romantikams dvasiškai artimą, bet vis dėlto priešišką aktyvų nihilistą. Po Antrojo pasaulinio karo vokiečių teoretiko šalininkai dažniausiai vadovaujasi H. Ballo interpretacija, o oponentai – K. Löwitho pateikta kritika. Veimaro laikotarpio Vokietijoje palankiai sutiktas ir skirtingų interpretacijų sulaukęs veikalas po Antrojo pasaulinio karo atsidūrė „schmittianos“ paraštėse. Politinio romantizmo koncepcijai skirtas darbas šiandien dažniausiai aiškinamas kaip atsisveikinimas su „estetine savivoka“. Pats vokiečių filosofas gyvenimo pabaigoje rašė, kad „Politinis romantizmas“ yra jo sisteminių tyrinėjimų dalis, todėl šį veikalą būtina suprasti ne kaip epizodinį kūrinį, kuris

atspindėjo trumpalaikes nuotaikas ir interesus, bet kaip svarbų jo politinės filosofijos elementą. C. Schmittas pabrėžia, kad H. Ballas geriausiai suprato, jog „Politinis romantizmas“ – ne atsitiktinis kūrinys, bet svarbi jo pažiūrų dalis. Tai skatina aiškintis, koks yra šio veikalo santykis su filosofo pažiūrų visuma.

3. POLITINIS ROMANTIZMAS IR POLITINĖ TEOLOGIJA

3.1. Politinės teologijos statuso problema

H. Ballas rašė, kad „Politinis romantizmas“ ir „Politinė teologija“ yra „dialektiškai susiję“ veikalai. Jo žodžiais, „Politinis romantizmas“ ir 1922 metais išleista „Politinė teologija“ yra susiję panašiai kaip Imanuelio Kanto „Grynojo proto kritika“ ir „Sprendimo galios kritika“ (Ball 1985: 104). Kaip jau minėta, šią interpretaciją C. Schmittas laikė tiksliausia ir gyrė H. Ballą pastebėjus jo 1919–1923 metų veikalų sistemiškumą. Analizuodamas politinio romantizmo reiškinių C. Schmittas užčiuopė pagrindines savo politinės filosofijos idėjas. Galima sakyti, kad „Politinis romantizmas“ yra naujų filosofinių idėjų formavimo poligonas. Tai ypač gerai matyti šį veikalą sugretinus su „Politine teologija“. R. Mehringas „Politinę teologiją“ vadina „programiniu rašiniu“ (Mehring 2011: 29). Jo nuomone, šio veikalo ištakas galime aptikti C. Schmitto romantizmo kritikoje (Mehring 2009: 146). Tai reiškia, kad politinio romantizmo tyrimas nulėmė vėlesnius C. Schmitto teorinius ieškojimus. „Politinėje teologijoje“ jis pratęsia politinio romantizmo tyrime pradėtus darbus. Norėdami perprasti politinio romantizmo ryšius su C. Schmitto filosofinių pažiūrų visuma, pirmiausia turime suprasti politinio romantizmo ir politinės teologijos ryšius.

Pats veikalo pavadinimas „Politinė teologija. Keturi suvereniteto teorijos skyriai“ yra šiek tiek klaidinantis, nes politinės teologijos idėja išdėstoma tik trečiajame knygos skyriuje, pavadintame „Politinė teologija“. Pirmieji du knygos skyriai „Suvereniteto apibrėžimas“ ir „Suverenumo problema kaip teisinės formos ir sprendimo problema“ skirti decizionistinei teisės teorijai. Juose C. Schmittas kritikuoja Hanso Kelseno pozityvistinį „normatyvizmą“, kaip alternatyvą jam siūlydamas Thomaso Hobbeso decizionizmą.

Ketvirtajame knygos skyriuje „Revoliucijos priešininkų valstybės teorija (J. de Maistre’as, L. Bonaldas, J. Donoso Cortesas)“ C. Schmittas analizuoja svarbias savo revoliucijos priešininkų politinės teorijos idėjas, suteikiančias galimybę rasti atsvarą romantizmui, liberalizmui, marksizmui ir anarchizmui. Šiame skyriuje jis remiasi katalikiškosios politinės filosofijos atstovų – J. de Maistre’o, L. Bonaldo ir D. Corteso idėjomis. „Politinės teologijos“ ašis – suvereniteto problema. Vis dėlto šio veikalo interpretatoriai šiandien daugiausia diskutuoja apie trečiąjį knygos skyrių, pavadintą „Politinė teologija“. Nesupratus šio skyriaus, neįmanoma atsakyti į klausimus, kaip C. Schmittas suvokė politinės teologijos discipliną ir koks yra jos santykis su „Politinio romantizmo“ idėjomis.

Trečiajame knygos „Politinė teologija“ skyriuje vokiečių teoretikas politinę teologiją apibūdina kaip sekuliarizacijos proceso tyrimo strategiją, kurios tikslas – parodyti teologinę teisės ir politikos sąvokų kilmę. Kaip ryškiausią teologijos poveikio politinei filosofijai pavyzdį C. Schmittas nurodo visagaliu Dievo idėjos vartimą visagaliu įstatymų leidėju. Jis pabrėžia teologinių ir teisinių analogijų svarbą politikos ir teisės teorijoje. Jo nuomone, teologų sukurta stebuklo koncepcija virto jurisprudencijos nepaprastą padėtimi. C. Schmitta žodžiais, „tik suvokiant šią analogiją įmanu išvelgti paskutiniųjų šimtmečių valstybės filosofijos idėjų raidą. Mat šiuolaikinės teisinės valstybės idėja įsitvirtina drauge su deizmu, teologija ir metafizika, kuri stebuklą išstremia iš pasaulio ir stebuklo sąvokoje slypintį, tiesioginiu įsikišimu išimtį kuriantį gamtos dėsnių sulaužymą atmeta lygiai taip pat, kaip ir suvereno įsikišimą į galiojančią teisėtvarką“ (PT 2014: 56). C. Schmittą domina teologijos sąvokų sekuliarizacija teisės ir politikos srityse. Sekuliarizacijos procesą jis atskirai aptaria 1929 metų paskaitoje „Neutralizacijų ir depolitizacijų epocha“, kurią antrajame „Politinės teologijos“ leidime (1934 metais) apibūdina kaip priklausančią politinės teologijos sričiai. C. Schmittas šioje paskaitoje pateikia Europos sekuliarizacijos dinamikos interpretaciją.

1922 metų minėtos knygos leidime C. Schmittas politinę teologiją aiškina kaip išvalgą į teologijos ir politikos teorijos sąvokų ryšius. Jį domina struktūrinės teologijos ir teisės sąvokų analogijos, tapatybės ir atitikimai. J. Chenas siūlo politinės teologijos koncepcijos aiškinimą nurodydamas dvi skirtingas politinės teologijos prasmes: „Horizontaliai [sinchroniškai – L. J.] politinė teologija reiškia struktūrinį tapatumą tarp teologinių-metafizinių ir politinių-juridinių tam tikro laikotarpio sąvokų. Vertikaliai [diachroniškai – L. J.] ji žymi išvalgą apie tradicinių teologinių sąvokų virtimą politinėmis sąvokomis“ (Chen 2006: 159). C. Schmittas kalba apie juridinių sąvokų sociologiją, kurios tikslas – surasti sisteminės teologijos ir teisės sąvokų analogijas. Tačiau, jei, „visos [sic! – L. J.] vaisingos moderniosios valstybės teorijos sąvokos yra sekuliarizuotos teologinės sąvokos“, kodėl jis apsiriboja tik suvereniteto ir nepaprastosios padėties idėjų aiškinimu? Kodėl filosofas rašo apie teologinių sąvokų virsmą teisinėmis, bet nepateikia jokio platesnio šio proceso aiškinimo? C. Schmitto politinės teologijos statusas yra ginčo objektas. Norint suprasti politinio romantizmo koncepcijos ryšius su vokiečių filosofo kūrybos visuma būtina įsitraukti į šį ginčą. Tik išsiaiškinus politinės teologijos statusą, galima atskleisti „Politinio romantizmo“ vietą jo pažiūrų visumoje.

1923 metais išleistame veikalė „Dvasinė-istorinė šiuolaikinio parlamentarizmo padėtis“ C. Schmittas rašo: „Mokslinis demokratijos tyrimas turi prasidėti nuo ypatingo aspekto, kurį aš pavadinau politine teologija“ (GLP: 41). Tačiau iš šio veikalo apie politikos teologiją nesužinome nieko naujesnio, nei jau buvo rašyta knygoje „Politinėje teologijoje“. 1930 metų straipsnyje „Valstybės etika ir pliuralistinė valstybė“ (*Staatsethik und Pluralistische Staat*) C. Schmittas taip pat vienu sakiniu užsimena apie politinę teologiją. Jo žodžiais, politinės teologijos tikslas – suprasti teologinio ir metafizinio pasaulio vaizdo santykį su to paties laikotarpio valstybės samprata. Kaip konkrečius pavyzdžius jis nurodo monarchijos ir monoteizmo, konstitucionalizmo ir deizmo ryšius (PuB: 153). C. Schmittas kalba apie būtinybę analizuoti teologinių sąvokų virtimą moderniosios valstybės teorijos sąvokomis, tačiau neišvysto jokio platesnio

tyrimo, apsiribodamas *ad hoc* išvalgomis apie atskirus teologijos ir valstybės teorijos sąvokų ryšius. „Politinėje teologijoje“ jis teigia, kad išvalgas apie „fundamentalią sistemine ir metodine analogiją“ tarp teologinių ir politinių koncepcijų plėtojo 1914 metais publikuotame veikle „Valstybės vertė ir individo reikšmė“ (*Der Wert des Staates und die Bedeutung des Einzelnen*), 1919 metais pasirodžiusioje knygoje „Politinis romantizmas“ ir 1921 metų darbe „Diktatūra“ (PT: 56). Tai šios disertacijos temos požiūriu svarbi nuoroda. „Politinis romantizmas“ turi būti suvokiamas kaip sudedamoji politinės teologijos vystymo dalis. Samprotavimų apie teologinių ir politinių sąvokų ryšį galima rasti ir iki 1922 metų, ir vėlesniuose C. Schmitta darbuose³³, tačiau niekur nėra išsamaus ir nuoseklaus politinės teologijos, kaip juridinių sąvokų sociologijos disciplinos, išaiškinimo.

Aptardamas politinės teologijos metodą C. Schmittas daugiau kalba tik apie tai, kaip neturėtume suvokti šios disciplinos. Jo pateiktas politinės teologijos apibūdinimas yra painus ir daugiaprasmiškas. C. Schmittas siūlo ieškoti „spiritualistinių istorinių“ procesų aiškinimų (kurių iškiliausiu atstovu vadina savo mokytoją M. Weberį) ir „materialistinių fenomenų aiškinimų“, kuriems atstovauja K. Marxas ir jo sekėjai, sintezės. Politinė teologija yra suvokiama kaip šios sintezės variantas: „Visai kas kita yra čia siūloma sąvokų sociologija, kuri, susidūrusi su tokia sąvoka kaip suverenitetas, vienintelė gali viltis mokslinių rezultatų. Ji reiškia, kad, išeinant už į artimiausius praktinius teisinio gyvenimo interesus orientuotos teisinių sąvokų sferos ribų, randama galutinė, radikaliai sistemine struktūra ir kad ši sąvokų struktūra lyginama su tam tikros epochos socialinės struktūros perteikimu sąvokomis. Čia nesvarstomas klausimas, ar radikali sąvokų struktūros idealas yra sociologinės tikrovės

---

³³ 1928 metais publikuotame veikle „Konstitucinė teorija“ C. Schmittas kalba apie artimus monarchijos ir monoteizmo, taip pat demokratijos ir deizmo ryšius. 1938 metais veikle „Leviatanas Thomaso Hobeso valstybės teorijoje: politinio simbolio prasmė ir nesėkmė“ aptaria teologinės stebuklo koncepcijos vaidmenį absoliutinės monarchijos istorijoje. 1950 metais išleistoje knygoje „Žemės nomosas tarptautinėje *Jus Publicum Europeaum* teisėje“ analizuoja teologijos sąvokų sekularizaciją tarptautinės teisės teorijoje. 1954 metų veikle „Pokalbis apie galią ir priėjimą prie galios turėtojo“ (*Gespräch über die Macht und den Zugang zum Machthaber*) C. Schmittas iš teologinės perspektyvos nagrinėja politinės galios koncepciją.

atspindys, ar socialinė tikrovė suvokiama kaip tam tikro būdo mąstyti (o sykiu ir veikti) padarinys. Veikiau reikia įrodyti dvi dvasines, tačiau substancialias tapatybes. Taigi nebus suvereniteto sąvokos sociologija, jei, pavyzdžiui, XVII šimtmečio monarchija bus nusakoma kaip realybė, kuri „atsispindėjo“ R. Descartes'o pateiktoje Dievo sąvokoje. Tos epochos suvereniteto sąvokos sociologijos dalykas yra parodyti, kad istorinis politinis monarchijos tvėrimas atitiko bendrąjį ano meto Vakarų Europos žmonių sąmonės lygį ir kad teisinis istorinės politinės tikrovės formavimas galėjo surasti sąvoką, kurios struktūra atitiko metafizinių sąvokų struktūrą. Taip anų metų sąmonei monarchija įgijo tokį pat akivaizdumą, kaip vėlesnei epochai – demokratija. Taigi tokios sociologijos prielaida yra radikalus konceptualumas, t. y. nuoseklumas, siekias iki metafizikos ir teologijos. Metafizinis pasaulio paveikslas, kurį susidaro tam tikra epocha, yra tos pačios struktūros kaip ir tas, kuris jai savaime peršasi kaip politinės organizacijos forma³⁴. Tokio tapatumo konstatavimas yra suvereniteto sąvokos sociologija“ (PT, 63–64). Iš šios ilgos C. Schmitto veikalo citatos sunku suprasti, kas lemia jo siūlomos „teisės sąvokų sociologijos“ disciplinos originalumą, ir ar išvis apie tokį galima pagrįstai kalbėti.

Siekdamas atsakyti į gausią knygos „Politinė teologija“ kritiką C. Schmittas gyvenimo pabaigoje parašė antrą politinės teologijos problematikai skirtą veikalą. 1970 metais pasirodė paskutinė jo knyga „Politinė teologija II. Legenda apie bet kokios politinės teologijos užbaigą“. J.-W. Mülleris šį veikalą aiškina kaip „teorinį teologinį testamentą“ ir „galutinį sąskaitų suvedimą“ (Müller 2003: 156). Minėtoje knygoje C. Schmittas polemizuoja su teologiniais 1922 metų veikalo kritikais, didžiausią dėmesį skirdamas Eriko Petersono 1935 metų darbe „Monoteizmas kaip politinė problema. Politinės teologijos Romos imperijoje istorijos klausimu“ (*Der Monotheismus als Politisches Problem. Ein Beitrag zur Geschichte der Politischen Theologie im*

---

³⁴ Antrajame veikalo „Politinio romantizmo“ leidime bet kokius mėginimus „pabėgti“ nuo metafizikos C. Schmittas vadina beprasmybišiais: „Metafizika yra kažkas neišvengiamo ir, kaip teisingai pastebėjo Otto von Gierke, mes negalime nuo jos pabėgti (PR: 18). Veikale „Politinė teologija“ jis rašo: „Metafizika yra intensyviausia ir aiškiausia kiekvienos epochos išraiška“ (PT, 64).

Imperium Romanum) pateiktai kritikai. Ilgametis C. Schmitto draugas, ankstyvosios Krikščionių Bažnyčios istorikas ir teologas E. Petersonas atmetė krikščioniškos politinės teologijos galimybę³⁵. E. Petersono nuomone, politinė teologija krikščionybėje neįmanoma dėl specifinės Šv. Trejybės dogmos. Tradicinis monoteizmas gali būti naudojamas siekiant įteisinti monarchiją (vienas Dievas – vienas monarchas), tačiau krikščioniškos Šv. Trejybės dogmos neįmanoma politiškai reprezentuoti³⁶.

E. Petersono polemika privertė C. Schmittą patikslinti savo požiūrį į politinę teologiją. Siekdamas pašalinti abejones dėl 1922 metais išleisto veikalo paskatų, C. Schmittas „Politinėje teologijoje II“ rašo: „Viskas, ką esu kalbėjęs politinės teologijos tema, yra teisininko pasisakymai apie teisės teorijos ir teisės praktikos požiūriu piršte besiperšančią, sistemine ir struktūrinę teologinių ir teisinių sąvokų giminystę. Visa tai tveria teisės istorijos ir sociologijos tyrinėjimų sferoje [...]. Nebūdamas teologas nedirščiau leisti į diskusijas apie teologinius klausimus“ (PT II: 161). C. Schmittas teigia, kad nedirštų polemizuoti su teologais profesionalais, tačiau būtent šiai polemikai skirtas jo paskutinis veikalas. Jis nesilaiko pažado nepolemizuoti su teologais ir atvirai įrodinėja krikščioniškosios politinės teologijos galimybę. Kas jį skatina įrodinėti, kad politinė teologija (kuria jis pristato kaip mokslinę „teisinių sąvokų sociologijos“ discipliną) yra svarbi ne tik teisei, bet ir krikščionybei? Kaip įmanoma sociologinę tyrimo strategiją paneigti teologiniais argumentais?

---

³⁵ E. Petersonas siekė paneigti C. Schmitto politinės teologijos idėją tvirtindamas, kad „dieviškosios monarchijos doktrina turėjo griūti prieš trinitarinę dogmą, o *Pax Augusta* interpretacija – pralaimėti krikščioniškai eschatologijai. Tokiu būdu monoteizmas, kaip politinė problema, buvo išspręstas teologiškai ir krikščioniškas tikėjimas išlaisvintas iš sąryšio su Romos imperija. Buvo nutraukti bet kokie ryšiai su „politine teologija“, kai piktnaudžiaujama krikščioniškomis proklamacijomis siekiant pateisinti politinę padėtį. Tik pagonybėje ir judaizme gali egzistuoti kažkas tokio kaip „politinė teologija“ (Peterson 2011: 104–105). Ši polemika tik sustiprina politinės teologijos statuso problemą – kyla klausimas, kaip teologinė argumentacija galėtų paneigti C. Schmitto siūlomą „teisinių sąvokų sociologijos“ tyrimo metodą.

³⁶ 1950 metais veikale „Bendraeuropinė Donoso Corteso interpretacija“, C. Schmittas rašo: „Aš buvau informuotas, jog dėl krikščioniškos Trejybės dogmos politinė teologija neįmanoma. Tuo visiškai tikiu.“ (Schmitt 2009: 10) Šis pritarimas E. Petersono tezei atrodo keistai, turint omenyje, kad „Politinėje teologijoje II“ radikaliai pakeitęs savo požiūrį vokiečių filosofas įrodinėja, jog politinė teologija įmanoma ir krikščionybėje.

Šis dvilypumas dar labiau užaštrina klausimą apie C. Schmitto politinės teologijos, kaip disciplinos statusą. Visus C. Schmitto politinės teologijos statuso aiškinimus galima suskirstyti į tris grupes: 1) C. Schmittas kaip M. Weberio pėdomis sekęs sekuliarizacijos proceso teoretikas (Chen 2006; Colliot-Thélène 1999; Ulmen 1985; Blumenberg 1983, 2011; Lukács 1954; Lübbe 1985; Kröger 1988; McCormick 1997; Holz ir Ward 2006; Ostrich 2007, Asad 2003; Gottfried 1990; Robbins 2011); 2) C. Schmittas kaip katalikiška doktrina rėmėsis politikos teologas (Meier 2002, 2012, 2013; Taubes 1987; Meuter 1994; Groh 1998; Manemann 2002; Schmidt 2009; Critchley 2012; Neumann 1992; Montserrat 2004); 3) C. Schmittas kaip sociologinės ir kriptoteologinės teorijos kūrėjas. Pastarasis požiūris gali būti aiškinamas kaip pirmųjų dviejų sintenzė (Kaufmann 1988; Ifergan 2010; Beneyto 1983). Siekiant rasti atsakymą į klausimą apie C. Schmitto politinės teologijos statusą būtina išsiaiškinti, kuri iš trijų interpretacijų geriausiai atitinka jo intencijas.

3.2. C. Schmitto požiūris į sociologiją

C. Schmitto „Politinėje teologijoje“ sutinkama politinės teologijos prilyginimą sociologijai lėmė tuo metu vyravęs požiūris į šį mokslą. Pirmieji du knygos skyriai „Suvereniteto apibrėžimas“ ir „Suverenumo problema kaip teisinės formos ir sprendimo problema“ yra nukreipti prieš Hanso Kelseno „grynąją teisės teoriją“. Polemizuodamas su H. Kelsenu C. Schmittas naudoja sociologines M. Weberio išvalgas, o tiksliau – jo mintį apie sociologinę teisės priklausomybę nuo socialinių veiksnių. C. Schmittas siekia įrodyti, kad teisė negali būti suprasta be dėmesio istoriniams ir politiniams veiksniams. Jo nuomone, atsiribojimas nuo neteisinių veiksnių lemia H. Kelseno „grynosios teisės teorijos“ nepajėgumą paaiškinti teisės kilmę ir vaidmenį. Galima manyti, kad C. Schmitto teiginys apie politinės teologijos buvimą teisės sąvokų

sociologija pirmiausia buvo nukreiptas prieš H. Kelseno teisės teoriją. Paulo Gottfriedo nuomone, C. Schmitto iš M. Weberio perimta teisės sociologija buvo nukreipta prieš H. Kelseno teisės sampratą (Gottfried 1990: 19–21). Sunku rasti didesnę priekaištą pagal pozityvizmo kanonus sumodeliuotai teisės teorijai nei teiginys, kad modernioji teisės teorija yra priklausoma nuo teologinių savo ištakų.

J. P. McCormicko nuomone, C. Schmittas remiasi M. Weberio idėjomis ir kritikuoja H. Kelseno teisinį pozityvizmą. Vokiečių filosofas nori įrodyti, kad pozityvistinė teisės teorija neatsižvelgia į politinę teisės determinaciją ir formuoja iškreiptą jos prigimties ir vaidmens supratimą. M. Weberio veikale „Ekonomika ir visuomenė“ (*Wirtschaft und Gesellschaft*) C. Schmittas rado argumentų kovai su formalistine H. Kelseno jurisprudencija (McCormick 1997: 207–215). 1922 metais išleistoje „Politinėje teologijoje“ aptinkamos užuominos apie teisės sąvokų sociologiją rodo neabejotiną M. Weberio įtaką. C. Schmittas nori įrodyti, kad teisinio pozityvizmo šalininkai nemato sociologinių veiksnių svarbos. J. P. McCormicko teigimu, jis kritikavo teisininkų nenorą išvelgti politinių savo veiklos prielaidų (McCormick 1997: 20, 206–215). Teisė priklauso nuo politinių sprendimų ir nėra vien tik formalus vienu normų išvedimas iš kitų. C. Schmitto kalbos apie „teisės sąvokų sociologiją“ nereiškia, kad jis buvo sociologas. Juristas tik norėjo įrodyti, kad teisė priklauso nuo neteisinių prielaidų. Sociologijos paminėjimas yra polemiskis įrankis, nukreiptas prieš H. Kelseno ir kitų pozityvistų pretenzijas sukurti „grynąją teisės teoriją“. Svarbiausias H. Kelseno „grynosios teisės teorijos“ tikslas buvo atskirti teisę ir sociologiją (Kelsen 2002: 1, 112–115). Provokuodamas oponentą C. Schmittas stengiasi įrodyti, kad tai yra nepagrįstas uždavinys, kurio pasekmė – iškreiptas teisės vaidmens visuomenės gyvenime supratimas.

Siekdami suprasti C. Schmitto politinės teologijos santykį su sociologija, kaip atskiru mokslu, turime suprasti jo kūryboje skirtingais laikotarpiais pasireiškusių požiūrių į šią discipliną. 1971 metų interviu C. Schmittas teigia, kad sociologijos

disciplina jam buvo „svetima“ nuo pat jaunystės (Schmitt, (sud.) Hertweck ir Kisoudis, 2010: 52). Nėra pagrindo abejoti šio teiginio pagrįstumu. G. Balakrishnanas mano, kad C. Schmitta mokslinės pažiūros formavosi tuo metu, kai sociologija dar nebuvo savarankiška mokslinė disciplina, o skirtis tarp socialinių ir humanitarinių mokslų nebuvo tokia aiški kaip dabar (Balakrishnan 2000: 4). J. Bendersky taip pat pastebi, kad 1922 metais sociologijos mokslas Vokietijoje dar tik buvo kuriamas ir daugelis į šį naują mokslą žiūrėjo skeptiškai (Bendersky 1983: 35–36) Jo teigimu, rašydamas „Politinę teologiją“ C. Schmittas išsiskyrė iš daugelio savo kolegų, nes „suprato sociologijos svarbą politikos tyrimuose“ (ibid.: 35). Su šiuo požiūriu sutinka J. P. McCormickas. Jo nuomone, C. Schmittas sociologiją naudojo polemikai su H. Kelseno teisės teorija. (McCormick 1997: 36). Antrajame ir trečiajame XX amžiaus dešimtmečiuose paskelbtuose C. Schmitta darbuose galima rasti teigiamų atsiliepimų apie sociologiją, tačiau būtent trečiojo ir ketvirtojo dešimtmečių sandūroje jis nustoja kalbėti apie šios disciplinos galimybes reikšmingai prisidėti prie politikos pažinimo. Tuo metu jis paskelbia net tris skirtingas veikalo „Politiškumo sąvoka“ versijas (1927, 1932 ir 1933 metais), kurios rodo bandymus politiškumą apibrėžti be samprotavimų apie sociologiją.

Visiškai pagrįstai galima kalbėti apie C. Schmitta priešišką sociologijai. Tai patvirtina ir jo vėlesnių laikotarpių pasisakymai. Ryškiausių priešiško sociologijai ženklų esama 1960 metų darbe „Vertybių tironija“ (*Die Tyrannei der Werte*). C. Schmittas teigia, kad sociologija negali atsakyti į klausimus apie politiškumo prigimtį. Jo nuomone, „specifinė politikos distinkcija, į kurią gali būti redukuoti visi politiniai veiksmai ir motyvai, yra draugo ir prieš perskyra“ (BdP: 26). Ši perskyra yra politinė tik tada, kai kalbama apie žmonių kolektyvus. Tai reiškia, kad politiškumas, atrodytų, galėtų būti sociologijos mokslo tyrinėjimų objektas, tačiau ši disciplina negali paaiškinti jo prigimties, nes tai yra ne sociologinė, o filosofinė problema. Po Antrojo pasaulinio karo rašytuose darbuose C. Schmittas atmeta sociologinius politiškumo prigimties aiškinimus. Jo nuomone, politiškumas neprieinamas sociologiniams tyrimams,

nes sociologams „draugas“ yra tik „vertybė“, o „priešas“ suvokiamas kaip „pervertinimas“ [*Umwert*] (FoP: 907).

C. Schmittas kritikuoja sociologiją veikale „Politiškumo sąvoka“ polemizuodamas su George'o Douglaso, Howardo Cole'o ir Haroldo Laskio teorijomis. Jo nuomone, žvelgdami iš sociologinės perspektyvos šie autoriai pernelyg sureikšmina individų priklausomybę socialiniams dariniams ir valstybę redukuoja į vieną iš jų. Šis redukcionizmas yra nulemtas aiškaus filosofinės politiškumo prigimties nesuvokimo: „draugų ir priešų susigrupavimo užtenka tam, kad būtų sukurtas spresti pajėgus politinis darinys, transcenduojantis socialinius ir asociacinius susigrupavimus“ (BdP: 45). C. Schmittas atmeta sociologų bandymus politiką apriboti kiekybiniais parametrais nematant kokybinės arba, kaip jis sako, „egzistencinės“, politiškumo dimensijos³⁷. Jo nuomone, objektyvus ir vertybėms neutralus socialinis mokslas negali užčiuopti politiškumo prigimties, nes pastaroji yra susieta su nemoksliška draugo ir priešų perskyra.

Kaip minėta, C. Schmittui rašant „Politinę teologiją“ sociologijos mokslas dar tik formavimosi³⁸. Sunku ką nors tvirtai pasakyti apie tuometinį jo požiūrį į šį mokslą, nes jis nepaliko minėtai problemai skirtų tekstų. Didžiausias netikėtumas yra tai, kad politinę teologiją jis vadina teisės sąvokų sociologija ir ją apibūdina kaip teologinių sąvokų vartimo moderniosios valstybės teorijos sąvokomis tyrimą. Tačiau nei C. Schmittas, nei jo kūrybos interpretuotojai nėra vienareikšmiškai paaiškinę šios tyrinėjimų srities ryšio su sociologija (Chen

---

³⁷ Veikale „Politiškumo sąvoka“ C. Schmittas rašo: „Hegelio teiginys apie dialektinį kiekybės vartimą kokybe gali būti supastas tik politinės minties kontekste“ (BdP: 60). Pagrįstai galima teigti, kad C. Schmittas manė, jog sociologija gali tirti tik „kiekybinius“ veiksnius, o „kokybinė“ politiškumo dimensija jai yra nepasiekiamą, nes tai filosofinio ir teologinio tyrimo problema.

³⁸ 1914 metais išleistame veikale „Valstybės vertė ir individo reikšmė“ C. Schmittas sociologiją apibūdina kaip „naują“ ir „specifiškai modernų“ mokslą, kuris tiria „faktinius ryšius“ (DWdS: 14). 1916 metais pasirodžiusiame veikale „Theodoro Däublerio „Šiaurės pašvaistė“: trys etiudai apie darbo elementus, dvasią ir aktualumą“ jis apie sociologiją rašo: „Žmonės tapo vargšais velniais (*arme Teufel*), jie žino viską ir netiki niekuo“. Jie yra susidomėję viskuo, bet dėl nieko nereiškia entuziazmo (*begeistert*). Jie supranta viską; jų mokslininkai yra užsiregistravę kaip istorijos, gamtos ir sielos tyrinėtojai. Jie yra žmogaus ekspertai (*Menschenkenner*), psichologai ir sociologai, kol galiausiai parašo sociologijos sociologiją“ (Schmitt 2009: 60).

2006; Ulmen 1985, 1988, 1985; Blumenberg 1983; Lukács 1954; Lübbe 1985; Kröger 1986; McCormick 1997; Hoelzl, Ward 2006; Asad 2003; Gottfried 1990; Robbins 2011). C. Schmittas paliko tik fragmentiškas išvalgas apie teologijos ir teisės sąvokų ryšius, nuosekliai neišdėstydamas šios disciplinos metodo. Jeigu pripažintume, kad jis iš tikrųjų sukūrė naują sociologinių tyrinėjimų discipliną, liktų neaišku, kodėl nė vienas tyrinėtojas nesugeba paaiškinti jos esmės.

C. Schmitto samprotavimų apie teisės sąvokų sociologiją tikslas – pozityvistinės teisės teorijos kritika. Jo garsioji politiškumo samprata negali būti aiškinama sociologijos mokslo argumentais. Ją galima paaiškinti filosofškai, o ne sociologiškai. Tai kelia didelių abejonių, ar C. Schmittas tikrai norėjo sukurti sociologinę discipliną. Jo nuomone, sociologijos mokslas negali paaiškinti politiškumo prigimties. Atidesnis „Politinės teologijos“ skaitymas rodo, kad šiame veikale jis kritikuoja ne tik H. Kelseno „grynąją teisės teoriją“, bet ir išreiškia nepasitikėjimą sociologija. 1922 metų „Politinės teologijos“ leidime C. Schmittas pažymi, kad nuoseklus sociologinis tyrimas turi peraugti į metafiziką ir teologiją, tačiau tai negali įvykti dėl mokslinio sociologijos pobūdžio (PT: 64). Praėjus beveik šimtmečiui po „Politinės teologijos“ pasirodymo, niekas nesugebėjo paaiškinti jos, kaip sociologinės disciplinos, esmės. C. Schmittas sociologijos terminą vartojo polemiškai, norėdamas parodyti silpnąsias H. Kelseno teisės teorijos vietas. Jis nesukūrė atskiros teisės ryšius su teologija aiškinančios teorijos ir būtent todėl jo „Politinės teologijos“ negalima vadinti sociologine disciplina.

3.3. Teologijos vieta C. Schmitto politinėje teologijoje

Nors pats C. Schmittas teigia, kad „Politinėje teologijoje“ nagrinėja teisės sąvokų sociologijos problemas, jo tyrimas sulaukė didesnio teologų nei

sociologų dėmesio. C. Schmitto tezė apie teologinę teisės sąvokų kilmę liko aiškiai neišplėtotą (Bates 2006: 416; Ifergan 2010: 150), o į 1922 metais išleistą veikalą aktyviausiai reagavo teologai, prabilę apie teologinės dimensijos sugražinimą į politiką. Protestantų teologas Afredas de Quervainas knygoje „Teologinės politikos prielaidos. Politinės teologijos apmatai“ tvirtina, kad pagrindinė „Politinės teologijos“ prielaida yra Dievo suverenumo idėja (de Quervain 1931: 168). Šis autorius nėra vienintelis, siūlantis C. Schmitto politinę teologiją suprasti kaip teologinį pamatą turinčią politinę teoriją. Protestantų teologas Friedrichas Gogartenas taip pat gina panašų požiūrį. Jo nuomone, 1922 metų leidime C. Schmittas siekia sukritikuoti žmogaus autonomijos [*Selbstermächtigung*] idėją, jai priešpastatydamas Dievo visagalybės idėją (Gogarten, cit. iš Meier 2012: 134). Pagal šią tarpukario Vokietijoje svarią „Politinės teologijos“ interpretaciją, veikalo pavadinimas nurodo į Dievo visagalybės idėją pagrįstą politinę teoriją.

„Politinės teologijos“ recepcija neapsiribojo vien protestantų teologais. Knyga sulaukė ir katalikų teologų dėmesio. Greta jau minėto E. Petersono pateiktos kritikos knygoje „Monoteizmas kaip politinė problema“ C. Schmitto veikalą teigiamai įvertino katalikų teologas Karlas Eschweileris. Galima kalbėti apie tam tikrą paradoksą – C. Schmittas nebuvo teologas ir net teigė nenorintis diskutuoti su šios srities atstovais, tačiau būtent teologai tapo pagrindiniais jo pašnekovais. „Politinėje teologijoje II“ C. Schmittas siūlo atsakymus į teologinę Johano-Baptisto Metz, Ernsto Feilio ir H. Maierio kritiką (PT II: 106–116). Politinės teologijos klausimais su juo diskutavo katalikų teologas ir kanonų teisės ekspertas Hansas Barionas, religijos filosofas ir judaizmo tyrinėtojas Jacobas Taubes’as (Taubes 1987), prancūzų katalikų filosofas Jacques’as Maritainas (Chappel 2011; William McCormick 2013). Tai, ką C. Schmittas įvardijo kaip sąvokų sociologijai skirtą tyrimo strategiją, susilaukė didesnio teologų nei sociologų dėmesio.

Išskirtinio dėmesio verta C. Schmitto mokinio ir draugo E.-W. Böckenförde’o pasiūlyta politinės teologijos koncepcijų klasifikacija. Šis autorius nurodo tris

politinės teologijos formas: 1) *juridinę* politinę teologiją, kurios atsiradimą jis sieja su C. Schmitto veikalu „Politinė teologija“ ir tapatina su teisės sąvokų sociologija; 2) *institucinę* politinę teologiją, siekiančią nustatyti „politinių religijos sutvarkymą“. Šiai politinei teologijai E.-W. Böckenförde’as priskiria Šv. Augustino mokymą apie du miestus, viduramžių dviejų kalavijų doktriną, popiežiaus Inocento III hierokratinę sistemą, Martyno Liuterio ir Thomaso Hobbeso teorijas, Antrojo Vatikano susirinkimo dokumentus; 3) *etiškai orientuotą* politinę teologiją, paremtą teologinių mokymų taikymu socialinėms problemoms spręsti (J.-B. Metzto teologija ir išlaisvinimo teologija). E.-W. Böckenförde’as mano, kad C. Schmittas bandė sukurti aprašomąją teisės ir politikos mokslų discipliną palikdamas nuošalyje teologines kontroversijas. Jis siekė tirti teisės ir teologijos sąvokų ryšius nesiveldamas į ginčus dėl teologijos taikymo praktinėms politinio gyvenimo problemoms (Böckenförde 1985: 19).

Kaip jau minėta, C. Schmitto kūrybos tyrinėjimų lūžio tašku tapo 1988 metais pasirodęs H. Meierio veikalas „Carlas Schmittas, Leo Straussas ir „Politiškumo sąvoka“. Apie paslėptą dialogą“. Šiai knygai pasirodžius prasidėjo teologinis C. Schmitto kūrybos interpretacijų posūkis (Hohendahl 2008: 1). Komentuodamas „antrąją Schmitto recepcijos bangą anglų kalba“ [1996–1998 metai – L. J.] J. P. McCormickas apie H. Meierio veikalą rašo: Šis „ypatingai rimtas darbas [...] tapo vyraujančia interpretacija Europoje“ (McCormick 1998: 831). 1994 metais H. Meieris pratęsė savo tyrimus knygoje „Carlo Schmitto mokymas – keturi skyriai apie skirtumą tarp politinės teologijos ir politinės filosofijos“. Šio autoriaus pradėtas teologinis C. Schmitto interpretacijų posūkis verčia naujai pažvelgti į teologines vokiečių filosofo teorijų prielaidas. Po „teologinio posūčio“ teologija tampa pagrindiniu politinės teologijos disciplinos aiškinimo veiksniumi. Tai, ką C. Schmittas vadina teisės sąvokų sociologija, po H. Meierio darbų tapo politikos teologija griežčiausia šio žodžio prasme.

H. Meierio nuomone, C. Schmitto politinė teologija negali būti siejama su sociologija ir istoriniais teisės sąvokų tyrinėjimais. Jo žodžiais, šios klaidingos

politinės teologijos interpretacijos šaltinis yra pats autorius, kuris sąmoningai slėpė teologines savo politinės teorijos prielaidas. Tam jį skatino priešiškas liberalizmui, kuriam jis priskirdavo norą „bet kokias metafizines tiesas ištirpinti diskusijoje“ (Meier 2013: 76-77). C. Schmittas sąmoningai neatskleidė teologinių savo teorijų prielaidų, nes taip norėjo išvengti nevaisingos polemikos su liberalais, marksistais, anarchistais ir pozityvistais. Pasak H. Meierio, jis laikėsi požiūrio, kad su netikinčiais nėra prasmės diskutuoti tikėjimo klausimais. C. Schmitto žodžiais, jam svarbi „tiesa, o ne jos nepaneigiamumas“ (SdK: 445). Laikantis H. Meierio politinės teologijos statuso aiškinimo, C. Schmitto politinė teologija neturi jokio ryšio su sociologija. Šio autoriaus teorinius ieškojimus įkvėpė atvirai neišsakytas teologinis motyvas, kurį jis savo dienoraščiuose apibūdina kaip „specifinį katalikišką užaštrinimą“³⁹ (G: 165; Meier 2012: 109–186).

H. Meieris įtvirtino požiūrį, kad norint suprasti C. Schmitto politinės teologijos koncepciją ir visą jo filosofinį projektą būtina neužmiršti apie šio autoriaus poleminių nusistatymą. Tyrinėtojo teigimu, vokiečių juristas savo politinės teologijos koncepciją perėmė iš rusų anarchisto Michailo Bakunino (Meier 2002: 81–83; Meier 2013: 84–86). Minėtas rusų anarchistas sąvoką „politinė teologija“ naudojo kaip poleminių įrankių politinėje kovoje 1871 metais publikuotame straipsnyje „Mazzinio politinė teologija ir internacionalas“⁴⁰ (*La*

---

³⁹ H. Meierio veikalas pasirodė 1988 metais. 1991 metais buvo išleista C. Schmitto knyga „Glosariumas. 1947–1951 metų užrašai“. Pasirodžius šiai knygai, H. Meieris apie savo tyrimus, skirtus C. Schmitto santykiui su teologija, veikalė „Leo Straussas ir teologinė-politinė problema“ rašo: „Ši interpretacija buvo patvirtina išleidus Schmitto „Glosariumą“. [cf., e. g., Schmitt 1991, 28, 63, 89, 95, 139, 165, 203, 212, 213, 269, 283]. Aš laikau, kad šis veikalas patvirtino mano išsakytą kritiką visais jos aspektais“ (Meier 2006: 81). Tai ambicingas, bet pagrįstas teiginys.

⁴⁰ H. Meieris teigia, kad politikos teologijos sąvoka tradiciškai yra siejama su stoikais ir Marku Terencijumi Varro, kurių politinės teologijos samprata tapo Šv. Augustino, o vėliau ir visų kitų krikščionių teologų ir apologetų kritikos taikiniu (Meier 2002: 81). H. Meierio teigimu, C. Schmittas politinės teologijos koncepciją perėmė iš M. Bakunino paversdamas ją poleminiu ginklu prieš ateistines politines ideologijas, kurių ryškiausiu atstovu vokiečių filosofas laiko patį rusų anarchistą: „Tik Bakuninas suteikia kovai prieš teologiją visą absoliutaus natūralizmo nuoseklumą“ (PT: 79). H. Meierio nuomone, Augustinas „nulėmė politinės teologijos likimą“, (*De Civitate dei* IV, 27, VI, 5.3). Jo teigimu, po Augustino kritikos, išsakytos politinės teologijos koncepcijos atžvilgiu, ši koncepcija krikščioniškoje tradicijoje tapo „suteršta“ (*kontaminiert*). H. Meierio tvirtinimu, „niekas nenori būti vadinamas „politiniu teologu“; iki Schmitto „joks teoretikas nenaudojo koncepcijos [politinės

Theologie politique de Mazzini et l'internationale). C. Schmittas politinės teologijos koncepciją perima iš M. Bakunino, tačiau ją naudoja visiškai priešingiems tikslams. H. Meierio nuomone, polemėnis nusistatymas yra pagrindinis bet kurio politikos teologo bruožas – „viskas, kas buvo pasakyta apie kovą tarp Dievo ir velnio, ateistui ir anarchistui tėra žmonių sugalvota fikcija, o politiniam teologui ši kova – Dievo duota tikrovė“ (Meier 2002: 81). Jo įsitikinimu, C. Schmittas buvo politikos teologas, o ne politikos filosofas. Politinę teologiją H. Meieris supranta kaip „politinę teoriją, politinę doktriną ar politinę poziciją, kuriai, pagal politikos teologo supratimą, dieviškasis Apreiškimas yra aukščiausias autoritetas ir galutinis pagrindas“ (Meier 2012: 261). Politinę teologiją ir politinę filosofiją vienija klausimas – „kaip turėtume gyventi?“, tačiau atskiria pamatinės prielaidos ir atsakymai. Pagrindinę H. Meierio požiūrio nuostatą geriausiai atskleidžia jo pamėgta sentencija, pasiskolinta iš L. Strausso – *Inter auctoritatem et philosophiam nihil est medium* (Meier 2012: 263). H. Meieris postuluoja radikalią filosofijos ir teologijos skirtį. Jo nuomone, C. Schmittas atstovauja politinės teologijos, o ne politinės filosofijos tradicijai⁴¹. Šio autoriaus darbų branduolį sudaro krikščioniškosios teologijos idėjos, mokymai ir teorijos. „Politinė teologija“ yra vienas iš teologija grindžiamų politinės argumentacijos konstravimo pavyzdžių. C. Schmittas perima M. Bakunino politinės teologijos koncepciją naudodamas ją ne tik politinei, bet ir teologiškai motyvuotai mokslinei polemikai.

---

teologijos – L. J.] nusakydamas savo poziciją“. Vienas garsiausių C. Schmitta kūrybos tyrinėtojų pabrėžia, kad „kontrrevoliucijos valstybės teoretikai“ J. de Maistre’as, L. de Bonaldas ir J. Donoso Cortesas savęs nelaikė „politiniais teologais“. Nepaisant to C. Schmittas juos kartais apibūdindavo būtent taip (Meier 2012: 292–293).

⁴¹ C. Schmittas nelaikė savęs nei filosofu, nei teologu. Jis visada pabrėždavo esąs juristas. J. Freund teigimu, „Carlas Schmittas buvo tas, kuris vokiškai vadinamas *Staatsrechtler*, t. y. viešosios teisės (ypač konstitucinės ir tarptautinės) specialistas. Taip jis pats save apibūdindavo“ (Freund 1995: 11). Autobiografinėse meditacijose „*Ex captivitate salus*. 1945 / 47 metų atsiminimai“ (*Ex captivitate salus. Erinnerungen der Zeit 1945/47*) C. Schmittas apie save rašo: „Aš esu paskutinis sąmoningas *jus Publicum Europaeum* atstovas, paskutinis jos mokytojas ir tyrėjas egzistencine prasme“ (EC: 75).

3.4. Tarp teologijos ir filosofijos

H. Meieris neslepia, kad jo pateikta C. Schmitto, kaip politikos teologo, interpretacija yra pagrįsta L. Strausso filosofijos ir teologijos santykio samprata (Meier 2012: 110–112, Meier 2013: 191–198). Tai reiškia, kad ši interpretacija naudoja perskyrą, kurios nėra paties C. Schmitto darbuose. H. Meierio pateikta vokiečių filosofo interpretacija pagrįsta L. Strausso požiūriu, kad: „Jokia alternatyva nėra fundamentalesnė už žmogiško ir dieviško vadovavimo alternatyvą. *Tertium non datur*. Filosofijos ir Apreiškimo alternatyvos negali padėti išvengti jokia harmonizacija ar sintezė. Kiekvienas iš antagonistų laikosi požiūrio, kad yra vienintelis dalykas, kurio reikia, vienintelis, kuris viską lemia, ir vienintelis, svarbus Biblijai yra priešingas filosofijai. Kiekvienoje pastangoje harmonizuoti ir sukurti sintezę, kad ir kokia išpūdinga ji bebūtų, vienas iš dviejų elementų privalo būti paaukotas“ (Strauss, (sud.) Meier, 2006: 149–150). Siekiant atsakyti į klausimą apie C. Schmitto politinės teologijos statusą būtina taip pat atsakyti į klausimą, ar L. Strausso filosofijos ir teologijos santykio samprata gali būti taikoma šio filosofo politinės teorijos aiškinimui. 2004 metų antrojo veikalo „Carlo Schmitto mokymas – keturi skyriai apie skirtumą tarp politinės teologijos ir politinės filosofijos“ leidimo baigiamajame žodyje į priekaištą, kad C. Schmitto politinės teorijos rekonstrukcijoje „politinė teologija atrodo stipresnė nei yra iš tikrųjų“, H. Meieris atsakė: „Pripažįstu, kad abiejose knygose mano intencija buvo politinės teologijos poziciją padaryti kiek įmanoma stipresnę“ (Meier: 2012, 267). Tai reiškia, kad H. Meieris sąmoningai sukūrė ryškesnį C. Schmitto, kaip politikos teologo, portretą naudodamas vokiečių juristui svetimą, iš L. Strausso pasiskolintą, filosofijos ir teologijos nesuderinamumo idėją⁴².

---

⁴² „Politiniame romantizme“ C. Schmittas okazionalizmą apibūdina kaip filosofiją. Laikantis H. Meierio interpretacijos, okazionalizmas turėtų būti priskiriamas teologijai.

C. Schmittas niekur aiškiai nėra išdėstęs savo požiūrio į filosofijos ir teologijos santykį. Trečiajame knygos „Politinė teologija“ skyriuje J. de Maistre'ą, L. de Bonaldą ir J. Donoso Cortesą jis vadina ir filosofais, ir teologais. Rašydamas apie šiuos autorius jis juos dar kartais įvardija kaip „katalikų valstybės filosofus“, o kitais atvejais – kaip „politikos teologus“ (PT: 57, 68–70). „Politinėje teologijoje“ C. Schmittas vartoja „katalikų filosofijos“ sąvoką (PT:70). Žvelgiant iš H. Meierio atvertos interpretacijos perspektyvos, „katalikų filosofijos“ terminas turėtų būti *contradictio in adjecto*. „Politinėje teologijoje“ J. Donoso Cortesas apibūdinamas kaip katalikiškosios politinės filosofijos atstovas, nes, C. Schmittu teigimu, ieško teologinių argumentų, bet „anaiptol ne „teologizuoja““ (PT: 78). Tai gana keistas teiginys. Kodėl teologinių argumentų naudojimas nereiškia „teologizavimo“? Paskutinėje savo knygoje „Politinė teologija II“ C. Schmittas rašo, kad J. Donoso Cortesas buvo tik „teologas mėgėjas“ (PT: 161). Dėmesį atkreipia šios knygos teiginys, kad L. de Bonaldas, J. de Maistre'as ir J. Donoso Cortesas buvo „kontrevoliucijos politiniai teologai“ (PT II: 108). Tai rodo, kad C. Schmittui svetima H. Meierio postuluojuama radikali filosofijos ir teologijos perskyra. Radikalaus filosofijos ir teologijos atskyrimo nėra paties C. Schmittu darbuose. H. Meieris sukūrė C. Schmittu, kaip politikos teologo, portretą, tačiau padarė tai pritaikęs jo kūrybai svetimą L. Strausso filosofijos ir teologijos harmonijos negalimumo idėją, kuri yra svetima „Politinio romantizmo“ autoriui.

H. Meieris klysta manydamas, kad C. Schmittu politinė teorija negali būti suprasta ją atskyrus nuo teologinių prielaidų. Ilgoje vokiečių teisininko karjeroje galima rasti daug požiūrių pasikeitimų ir lūžių, visiškai nesusietų su teologijos ir Apreiškimo tiesomis. C. Schmittas Katalikų Bažnyčią yra apibūdinęs kaip *complexio oppositorum*. Jo žodžiais, „visą XIX parlamentarizmo ir demokratijos amžių nuolat buvo kalbama, kad katalikiška politika yra tik beribis oportunizmas. Jos lankstumas pribloškiantis: ji vienija vienas kitam oponuojančius judėjimus ir grupes“ (RK: 6). Kalbėdamas apie katalikiškosios politinės minties lankstumą C. Schmittas mėgo sakyti „nuo

katakombų iki Tridento“ (Schmitt, (sud.) Hertweck ir Kisoudis, 2010: 57). Jo nuomone, Katalikų Bažnyčia yra „prieštarų kompleksas, *complexio oppositorum*. Atrodo, kad nėra antitezių, kurių ji negalėtų priimti. Nuo seno ji išdidžiai skelbėsi vienijanti visas valstybės ir valdymo formas; esanti autokratinė monarchija, kurios vadovas renkamas kardinolų aristokratijos, tačiau kurioje yra tiek daug demokratijos, kad, pasak Dupanloup, net menkiausias piemuo iš Abrucų gali tapti popiežiumi“ (RK: 10). C. Schmittas selektyviai renkasi atskiras katalikiškosios minties tradicijos idėjas nepaisydamas dogmatinės teologijos⁴³. Barbaros Nichtweiss žodžiais, jo „kriptišką katalikiško užaštravimo programą“ reikia suprasti kaip „katalikizuojančią (*katholisierenden*) privačią mitologiją“ arba „kriptoteologiją“ (Nichtweiss, (sud.) Bern Wacker 1994: 39, 63–64). Tai, ką B. Nichtweiss vadina privačia „kriptoteologija“, galima vadinti neortodoksine katalikų autoriaus filosofija. C. Schmitto politinė teologija yra politinės filosofijos forma, kuriai ypač svarbūs teologiniai argumentai.

H. Quaritscho žodžiais, „Schmitto dvasinis pagrindas nebuvo tapatus įprastiems filosofiniams katalikiškosios teologijos pamatams“ (Quaritsch 2010: 27). Juristas nesilaikė ortodoksinių pažiūrų ir pats tai pripažino: „Esu katalikas, kaip medis yra žalias, bet turiu ir savo minčių apie tai“ (Schmitt, cit. iš Quaritsch 2010: 34). E.-W. Böckenförde'o nuomone, C. Schmittui dažnai būdingas kritiškas požiūris į Katalikų Bažnyčią (Böckenförde, cit. iš Quaritsch, 1988: 153). Vokiečių filosofas ne visada sutardavo su oficialiuoju Katalikų Bažnyčios mokymu. Tai pastebėjo ir J. P. McCormickas. Jo nuomone, C. Schmitto kūrybą galima apibūdinti kaip „teologiškai lanksčią (*inflected*) politinę filosofiją“, o jo Veimaro Respublikos laikotarpio darbus – kaip „idiosinkretišką katalikybės išraišką“ (McCormick 2011: 175–176). C.

---

⁴³ Katalikų Bažnyčios apibūdinimą kaip *complexio oppositorum* C. Schmittas pasiskolino iš A. von Harnacko, kuris pirmą kartą šią formuluotę panaudojo veikalė „Krikščionybės esmė“ (1901) (*Das Wesen des Christentum*). C. Schmittas gyvai domėjosi A. von Harnacko veikalu „Markijonas. Svetimo Dievo evangelija“ (1921) (*Marcion: Das Evangelium vom fremden Gott*). Šioje knygoje A. von Harnackas įrodinėja, kad katalikybės tradicija yra tokia turtinga ir vidujai prieštaringa, jog tikintis katalikas neišvengiamai turi rinktis tam tikrus jos elementus ir atmesti kitus (Harnack 1990: 5–9).

Schmittas dažnai pasirikšdavo kaip Bažnyčios autoriteto nepaisantis ikonoklastas⁴⁴. Jo politinė teologija yra teologijos sufilosofinimas, o ne teologija tikraja to žodžio prasme.

C. Schmittas griežtai neskyrė teologijos ir filosofijos, dažnai konfliktavo su oficialiaja Bažnyčios doktrina, formulavo savo „privačią teologiją“ ir neretai nesilaikė ortodoksiškų nuostatų. Kai devintajame XX amžiaus dešimtmetyje prasidėjo kairuoliška C. Schmitto kūrybos recepcija, jis tapo politinės kairės autoritetu (Müller 2003: 169–181; Maschke 2012: 94–100). Žvelgiant iš H. Meierio interpretacijos perspektyvos, tai turėtų būti neįmanomas dalykas, nes iškyla klausimas, kaip pasaulietinė (dažnai ateistinė) politinė kairė galėjo naudoti teologinius argumentus. Kairuoliškos C. Schmitto recepcijos gyvybingumas rodo, kad jo idėjos gali būti naudojamos nepriklausomai nuo jų teologinių prielaidų. Teologija Schmittui yra svarbiausias, bet ne vienintelis įkvėpimo šaltinis.

H. Meieris nepakankamai įvertina C. Schmitto simpatijas XIX amžiaus kontrrevoliucionieriams ir jo tapatinimąsi su katalikiškosios politinės filosofijos tradicija. C. Schmittas atvirai pripažino savo priklausomybę nuo XIX amžiaus katalikų reacionierių: „Įdomiausias politinis tokių [teologijos ir politikos – L. J.] analogijų pritaikymas gali būti aptiktas politinių kontrrevoliucijos katalikų filosofų Bonaldo, de Maistre'o ir Donoso Corteso veikaluose“ (PT: 57). „Politinėje teologijoje“ C. Schmittas tęsia šių autorių išpuoselėtą politinės minties tradiciją. Būtina rimtai žiūrėti į jo paties tvirtinimus, kad jis nebuvo teologas. Jo politinė teologija yra politinės filosofijos variantas. Prie to dar galima pridurti, jog tai katalikiškosios politinės filosofijos variantas. C. Schmittas sukūrė XIX amžiaus katalikų reacionierių stiliaus politinę filosofiją, kurios sudedamąja dalimi tapo teologiniai

---

⁴⁴ H. Meierio nuomone, C. Schmittas dažnai elgdavosi „kaip protestantas“, nepaisė Romos Katalikų Bažnyčios pozicijos ir pasikliaudavo tik savo paties tikėjimu. Jo teigimu, C. Schmitto santykis su tikėjimu primena „protestantų teologą iš Danijos“, t. y. S. Kierkegaardą (Meier 2012: 223).

argumentai. Jo darbai rodo filosofinės minties pirmenybę prieš teologiją. Teologiniai elementai yra pajungti filosofijai, o ne atvirkščiai.

H. Meierio pateikta C. Schmitto politinės filosofijos interpretacija savo pagrindiniais bruožais pratęsia H. Ballo samprotavimus apie „katalikišką Schmitto veidą“. Savo dienoraščiuose C. Schmittas rašo: „Visos mano dvasinės ir viešosios egzistencijos slaptieji raktiniai žodžiai yra kova už specifinį katalikišką užaštrinimą“ (G: 165). Kaip vieną iš šio užaštrinimo kritikos taikinių jis nurodo „estetinius dykinėtojus“ [*ästhetischen Schlaraffen*] (ibid.: 165), kurie pagrįstai gali būti vadinami romantikais. „Politiniame romantizme“ C. Schmittas nenaudoja „estetinių dykinėtojų“ termino, tačiau jis puikiai tinka jo nutapytam politinių romantikų portretui. Tai tik dar kartą įrodo, kad romantizmo kritika buvo ne atsitiktinis dalykas, bet nuosekli jo politinės filosofijos dalis. Siekiant suprasti C. Schmitto politinę mintį, būtina suprasti jos ryšius su XIX amžiaus kontrrevoliucionierių filosofija. Būtina atsigręžti į autorius, kuriuos jis pats suvokė kaip antiromantiškos politinės teorijos ir praktikos pavyzdžius – į Prancūzijos revoliucijos priešus ir 1848 metų revoliucijų priešą – J. Donoso Cortesą⁴⁵. Šių politikų ir filosofų teorijos yra raktas ne tik C. Schmitto politinei teologijai, bet ir jos ryšiams su „Politinio romantizmo“ idėjomis suprasti.

---

⁴⁵ Mikkelis Thorupas nurodo tris „kontra-švietimo“ etapus. Pirmasis sietinas su reakcija į Prancūzijos revoliuciją, iškiliasi jo atstovai – E. Burke’as, L. de Bonaldas ir J. de Maistre’as. Antroji „kontra-švietimo“ banga sietina su 1848 metų revoliuciniais įvykiais. Iškiliasi šio etapo figūra yra J. Donoso Cortesas. M. Thorupas priskiria C. Schmittą trečiajai „kontra-švietimo“ bangai, kuri prasideda 1917 metų revoliucija Rusijoje (Thorup 2005: 22–28). I. Berlinas straipsnyje „Kontra-švietimas“ (*The Counter-Enlightenment*) rašo: „Vieną iš tamsesniųjų ir kartu vieną iš įdomiausių ir įtakingiausių kovos prieš Švietimą formų galima atrasti J. de Maistre’o bei jo pasekėjų ir sąjungininkų doktrinos, kurios XIX amžiaus pradžioje sudarė kontrrevoliucijos avangardą. [...] Šv. Pauliaus ir Šv. Augustino mokymas tampa aštriausiu ginklu totaliniame amžių sandūros puolime prie Švietimą; puolime, į kurį įsijungia prancūzų kontrrevoliuciniai rašytojai – de Maistre’as, Bonaldas ir Chateaubriand’as“ (Berlin 1995: 91). Straipsnyje „Josephas de Maistre’as ir fašizmo ištakos“ (1990) (*Joseph de Maistre and the origins of Fascism*) I. Berlinas katalikų kontrrevoliucionierių J. de Maistre’ą apibūdina kaip fašizmo pirmtaką. Tą pačią poziciją jis dėsto ir veikalė „Laisvė ir jos išdavimas. Šeši žmonių laisvės priešai“ (*Freedom and its Betrayal. Six Enemies of Human Liberty*) (Berlin 2014: 165–166). Tai labai abejotina J. de Maistre’o politinės filosofijos interpretacija.

3.5. Politinio romantizmo ir politinės teologijos santykis

C. Schmitto darbų interpretatoriai pastebėjo jo politinės filosofijos ryšius su XIX amžiaus pradžios Prancūzijos revoliucijos priešų J. de Maistre'o, L. de Bonaldo ir 1848 metų revoliucijų priešų J. Donoso Corteso pažiūromis (Ulmen 2002: 69–79; Holmes 1996: 37, Critchley 2012: 106, Lilla 2006: 71, Gross 2007: 89–103, Garrard 2001: 220–241, Spektorowski, 2002). Jose Rafaelis Hernandezas Ariasas knygoje „Donoso Cortesas ir Carlos Schmittas: Donoso Corteso valstybės ir teisės filosofijos reikšmė Carlo Schmitto darbuose“ (*Donoso Cortes und Carl Schmitt: Eine Untersuchung über die staats – und rechtsphilosophische Bedeutung von Donoso Cortés Im Werk Carl Schmitts*) pateikia išsamią ispanų diplomato ir politikos filosofo įtakos C. Schmittui analizę. Filosofo siekis „Politiniame romantizme“ – įrodyti, kad L. de Bonaldas ir J. de Maistre'as nėra romantikai, turi daug didesnę prasmę, nei gali atrodyti. Iki šio veikalo pasirodymo prancūzų legitimistai dažniausiai buvo suvokiami kaip romantikai. C. Schmittas daug prisidėjo prie to, kad būtų įveikta ši interpretacijos tradicija ir minėti autoriai pripažinti aukščiausio lygio politikos filosofais⁴⁶. Alberto Spektorowskio teigimu, „jis [Schmittas – L. J.] nuo užmaršties išgelbėjo intelektualinį Josefo de Maistre'o ir Donoso Corteso įnašą, juose atpažindamas nenormatyvinių diktatūros teorijų pirmtakus“ (Spektorowski: 283)⁴⁷. C. Schmittas ne tik manė, kad Prancūzijos

---

⁴⁶ Svarbų vaidmenį aktualizuojant L. de Bonaldo intelektualinį palikimą suvaidino R. Spaemanno veikalas „Sociologijos gimimas iš restauracijos dvasios. Louise'o-Gabrielio de Bonaldo tyrinėjimai“ (1959) (*Der Ursprung der Soziologie aus dem Geist der Restauration. Studien über Louise-Gabriel de Bonald*). C. Schmittas „Politinėje teologijoje II“ apie šį veikalą atsiliepia teigiamai primindamas, kad jo tema artima „Politinio romantizmo“ skyriui „La recherche de la Réalité“ (PT II: 111). Holgero Zaborowskio teigimu, „Spaemanno susidomėjimui Bonaldu nebaejetiną įtaką turėjo teisės filosofas Carlos Schmittas“ (Zaborowski 2010: 142). H. Zaborowski pabrėžia, kad R. Spaemannas L. de Bonaldą suprato kaip „antiromantinį“ mąstytoją. Tyrinėtojo nuomone, tai rodo intelektualinę priklausomybę nuo C. Schmitto darbų (ibid.: 142). Atidus R. Spaemanno veikalo skaitymas rodo neabejotiną C. Schmitto įtaką (Spaemann: 15, 38–40, 65–76, 83–86, 163).

⁴⁷ J. Donoso Corteso biografas ir teorijų tyrinėtojas Johnas T. Grahamas veikalė „Donoso Cortesas: utopistinis romantikas ir politinis realistas“ (*Donoso Cortes: Utopian Romanticist and Political Realist*) teigia, kad C. Schmittas „tikrai neteisingai interpretavo Donoso požiūrį į diktatūrą“ (Graham: 1974, 7).

kontrrevoliucionieriai priešai nėra romantikai, bet ir sugebėjo jų idėjoms suteikti naują gyvybę.

W. Jay Reedy pastebėjo, kad nepaisant idėjinių skirtumų L. de Bonaldas ir J. de Maistre'as idėjų istorikų dažniausiai yra suvokiami kartu, „neatskiriami kaip Kastoras ir Poluksas“ (Reedy 2001: 173). Jo nuomone, tai nepagrįstas požiūris. Galima rasti daug šių autorių pažiūrų skirtumų. Tačiau C. Schmittui rūpėjo jų teorijas jungiantis principas – teologinis požiūris į politiką. C. Schmittas teigia, kad prancūzų kontrrevoliucionierių ir J. Donoso Corteso tradicionalizmas neveda į politinį pasyvumą, kaip tai atsitinka politinio romantizmo atveju. Jo nuomone, kontrrevoliucionieriai nesijaučia gali iškilti virš politikos, bet jaučia pareigą veikti pagal tai, ką jie mano esant teisinga (PR: 119). C. Schmittas seka J. de Maistre'o, L. de Bonaldo ir J. Donoso Corteso pėdomis. Jis taip pat buvo ne tik teoretikas, bet ir aktyviai reiškėsi politikoje. Prancūzijos revoliucijos priešų darbuose jis rado priešnuodį nevaisingai „romantiškai kvaziargumentacijai“ (PR: 151). Katalikų legitimistai jam buvo katalikiškosios politinės teologijos pavyzdys. Jų darbuose jis rado argumentų, artimų jo politikos sampratai. Nors kartu būtina atkreipti dėmesį į vieną esminį C. Schmitto ir legitimistų pažiūrų skirtumą. XIX amžiaus Prancūzijos revoliucijos priešai atvirai naudojo teologinius argumentus. Nekyla net menkiausias abejonės, kad jų politinės teorijos pagrįstos katalikiškąja teologija. C. Schmittas teologinius argumentus naudojo ne atvirai, bet paslėptai. Jo teologinės pažiūros likdavo atvirai neišsakytos.

Teisus H. Meieris teigdamas, kad C. Schmittas stengėsi paslėpti katalikiškas savo pažiūrų prielaidas, nes tai būtų sukėlę nevaisingas diskusijas su teologijai abejingais ar atvirai priešiškais žmonėmis. Pinis Iferganas mano, kad „Schmittas kaltas dėl politinės teologijos pamatinės pozicijos dviprasmybės, nes atkakliai susilaikydavo nuo motyvų išdėstymo. To pasekmė – jo

---

Tačiau T. Grahamas nepateikia paaiškinimo, kodėl C. Schmittas neteisingai suprato ispanų diplomato samprotavimus apie diktatūrą.

normatyvinės pozicijos atšakos lieka atviru klausimu“ (Ifergan 2012: 150). Daugelis C. Schmitto teorijų komentatorių pastebi, kad jis stengiasi kuo mažiau atskleisti savo paties pozicijas. 1917 metų straipsnyje „Bažnyčios matomumas. Scholastinis pasvarstymas“ jis net trumpai paaiškina, kodėl plėtodamas savo politinę filosofiją atvirai neišdėsto katalikiškų prielaidų: „Pedagoginė politinė sistema, siekianti sėkmingai paruošti žmogaus elgseną, [...] veikiausiai turėtų neprarasti nė žodžio ir taip sukurti ezoteriką, kuri būtų amžinai saugi nuo bet kokio išniekinimo (SdK: 446). Ši programinė nuostata rodo, kad C. Schmittas norėjo apsaugoti jam svarbias religines tiesas nuo netikinčiųjų išniekinimo, ir tai darė naudodamas ezoterinę strategiją – eksplicitiškai neatskleisdavo teologinių savo filosofijos prielaidų. Tai pagrindinis bruožas, skiriantis jį nuo J. de Maistre'o, L. de Bonaldo ir J. Donoso Corteso. XIX amžiaus kontrrevoliucionieriai eksplicitiškai naudojo teologinius argumentus. C. Schmittas elgiasi kitaip. Teologinis jo pažiūrų pagrindas lieka atvirai neišsakytas. Taip norima apsisaugoti nuo to, kas, jo nuomone, yra nevaisingos diskusijos, ir nuo jam šventų tiesų išniekinimo.

Modernioji politinė filosofija nuo XVII amžiaus atsisako į politiką žvelgti iš teologijos pozicijų⁴⁸. Šią nuostatą galima rasti Niccolo Machiavellio „Valdove“: „Daugelis išsigalvojo respublikas ir valstybes, nei matytas, nei girdėtas tikrovėje; kadangi yra didžiulis skirtumas tarp to, kas dedasi pasaulyje, ir to, kaip turėtų būti, tad žmogus, priimantis norima už esama, veikiau rengia sau pražūtį, nei kuria savo gerovę, nes jis trokšdamas kas žingsnis daryti gera prapultų tarp žmonių, nepripažįstančių gero“ (Machiavelis 1992: 60). Šią antiteologinę nuostatą kartoja ir dar labiau išryškina T. Hobbesas: „Pasaulietinė ir dvasinė valdžia yra tik du žodžiai, paleisti į pasaulį, kad

---

⁴⁸ Aptardamas šį lūžio tašką C. Schmittas „Politinėje Teologijoje II“ rašo: „Man ir mano politinei teologijai *tai* regisi esąs didžiausias Naujųjų laikų epochos posūkis. Ant šio posūkio „epochos slenkščio“ suskambėjo Albercijaus Gentilio [...] šūkis *Silete Theologi!* (PT II: 168). Veikale „Žemės nomosas taprtautinėje *Jus Publicum Europeaum* teisėje“ C. Schmittas teigia, kad A. Gentilio „karo šūkis“ *Silete theologi in munere alieno* „žvelgiant iš žinojimo sociologijos perspektyvos turi būti suprastas kaip epochos devizas“ (NdE: 91–92). A. Gentilio šūkis žymi simbolinį lūžio tašką, kai teisės mokslas atsiriboja nuo teologinių kontroversijų ir prasideda jo sekuliarizacija.

žmonėms dvejetaini akyse ir jie nesuprastų, kas yra jų *teisėtas suveren*s. Tiesa, kad teisiųjų kūnai po prisikėlimo bus ne tik dvasiniai, bet ir amžini, tačiau šiame gyvenime jie yra grubūs ir yrantys. Todėl ir nėra šiame gyvenime jokios kitos valdžios – nei valstybinės, nei religinės, – o vien tik pasaulietinė“ (Hobbes 1999: 448–449). L. de Bonaldas, J. de Maistre’as ir J. Donoso Cortesas metė iššūkį šiai moderniosios filosofijos tradicijai ir atvirai sugrįžo prie teologinių argumentų. Tačiau jų teologija, kaip ir C. Schmitto atveju, dažnai būdavo neortodoksiška⁴⁹.

„Politiniame romantizme“ C. Schmittas teigia, kad aukščiausia žmogiškų problemų sprendimo forma yra teologija (PR: 133–134). Šiame romantizmo analizei skirtame veikle samprotavimai apie teologijos svarbą gali būti suprasti kaip moderniosios politinės filosofijos kritika. Vienas iš svarbiausių moderniosios filosofijos bruožų – teologijos atmetimas. 1929 metų paskaitoje „Depolitizacijų ir neutralizacijų epocha“ C. Schmittas teologinės perspektyvos nuvertinimą apibūdina kaip svarbiausią Vakarų istorijos lūžio tašką: „XVII amžiuje įvykusį perėjimą nuo tradicinės krikščioniškosios teologijos prie „natūralaus“ mokslo aš laikau stipriausiu ir daugiausiai pasekmių turėjusiu iš visų Europos intelektualinių poslinkių. Iki šiol šis poslinkis apsprendė visą tolimesnę istorinę raidą“ (BuP: 145). Tai suteikia galimybę pamatyti konkretų C. Schmitto „specifinio katalikiško užaštrinimo“ pobūdį. Aukščiau pateikto teiginio autorius siekia teologiją sugrąžinti į politikos apmąstymus.

Rašydamas apie C. Schmitto politinę teologiją E.-W. Böckenförde’as pastebi, kad „politikos mokslas yra a-teistinis (a-theistische)“ (Böckenförde 1985: 17). Modernioji politikos teorija yra ateistinė pačia savo prigimtimi. Prancūzijos revoliucijos priešai iš katalikų stovyklos kovojo prieš šią ateistinę

---

⁴⁹ „Politinėje teologijoje“ C. Schmittas rašo, kad „Abbé Gaduelis, dogminiu požiūriu kritikavęs Donoso’ą Cortesą, yra teisus reikšdamas dogmines abejones dėl žmogaus prigimtinio blogio ir niekingumo“ (PT: 73). „Politinėje teologijoje II“ jis priduria: „Nebūdamas teologas nedirščiau leisti į diskusijas su teologais apie teologinius Trejybės klausimus. Kaip teologams mėgėjams tokios pastangos baigiasi, mus moko liūdnas Donoso Corteso atvejis“ (PT: 161). Būtina pabrėžti, kad, C. Schmittas elgiasi priešingai, nei skelbia šiame veikle, ir pateikia itin kontroversišką Šv. Trejybės dogmos interpretaciją (PT: 172–178).

moderniosios politinės teorijos prielaidą. Jų politinė teorija buvo atvirai katalikiška. H. Meierio nuomone, C. Schmittas stengiasi paslėpti katalikišką savo politinės filosofijos pagrindą. Tačiau nėra abejonių, kad katalikiškoji teologija yra šio autoriaus pažiūrų pagrindas, kuriuo remdamasis jis polemizavo su romantizmu. Kontrrevoliucionierių teologinės prielaidos suteikė jam galimybę rasti atsvarą politiniam romantizmui. C. Schmitto požiūris į romantizmą suaugęs su katalikiškosios teologijos idėjomis. Teologijos ir filosofijos sintezė – pagrindinis C. Schmitto originalumo šaltinis. Rašydamas „Politinį romantizmą“ jis jau mąstė politinės teologijos kategorijomis. Norint suprasti jo politinio romantizmo koncepciją būtina pažinti politinę teologiją.

C. Schmitto politinė filosofija savo pagrindinėmis prielaidomis yra artima Prancūzijos revoliucijos priešų politinei minčiai. Vokiečių filosofas niekada neslėpė savo simpatijų jiems. Priešingai, pabrėždavo kontrrevoliucionierių politinių idėjų rimtumą, besiskiriantį nuo „romantiškų žaidimėlių“ (PT: 57). Tipišku tokių „žaidimėlių“ pavyzdžiu jam buvo A. Müllerio veikalas „Apie teologinio vieningo valstybės mokslo pagrindų poreikį“ (*Ueber die Notwendigkeit einer theologischen Grundlage der gesamten Staatwissenschaften*), „subyrantis į iš įvairiausios medžiagos sudarytas oratorines figūras“ (PR: 146). Šis romantikų ir kontrrevoliucionierių supriešinimas rodo, kad klystume J. de Maistre'ą ir L. de Bonaldą laikydami politiniais romantikais. Pastarųjų politinė mintis suvokiama kaip „romantiškų žaidimėlių“ priešingybė. Aptardamas L. de Bonaldo pažiūras, C. Schmittas „Politiniame romantizme“ kalba apie tai, kas vėliau tapo politinės teologijos pagrindu. Jis rašo apie L. de Bonaldo aptartą teisės ir teologijos ryšį: „Ši dviejų visuomenių – religinės ir politinės – principų tapatybė gali būti pagrįsta metodologine daugelio teologinių ir teisinių, ypač konstitucinės teisės [*staatsrechtlicher*], sąvokų tapatybe⁵⁰“ (PR: 70). Ši išvalga praėjus trejiems

---

⁵⁰ 1919 metais prie šio pastebėjimo C. Schmittas pridūrė mintį, kad metodologinės teisės ir teologijos sąvokų tapatybės nereikia painioti su „Leibnizo pateiktomis teologijos ir jurisprudencijos paralelėmis“ (PR: 53). 1922 metais veikale „Politinė teologija“ jis pakeičia savo požiūrį į G. W. von Leibnizą:

metams po „Politinio romantizmo“ publikavimo pasirodo „Politinėje teologijoje“ – „visos svarbiausios šiuolaikinės valstybės teorijos sąvokos yra teologinės“ (PT: 56). Mintį apie teologijos ir politikos sąvokų ryšį galima rasti J. de Maistre'o darbuose. Jo žodžiais, „neklystamumas dvasinių dalykų tvarkoje ir suverenumas žemiškoje tvarkoje yra du tobulai sinonimiški žodžiai“ (de Maistre: 1850, 1) Šią mintį C. Schmittas aptaria „Politinėje teologijoje“ (PT: 71–72). J. Donoso Cortesas savo žymiausią veikalą „Esė apie katalikybę, liberalizmą ir socializmą, apsvarstytus pagal jų pamatinius principus“ (*Ensayo sobre el catolicismo, el liberalismo, y el socialismo considerados en sus principios fundamentales*) pradeda skyriumi, kuris vadinasi „Kaip kiekvienas didis teologinis klausimas visada yra įtrauktas į kiekvieną didį politinį klausimą“ (Cortes 1879: 9). C. Schmittas pratęsia šią revoliucijos priešų politinės minties tradiciją. Norint suprasti jo politinio romantizmo koncepciją, būtina skaityti „Politinę teologiją“.

H. Ballas buvo teisus teigdamas, kad C. Schmittas polemizuoja su romantizmu iš katalikiškų pozicijų. „Politiniame romantizme“ C. Schmittas rašo apie Prancūzijos revoliucijos priešų išvystytą „monstro su trimis galvomis“ teoriją. Jo nuomone, Prancūzijos revoliucijos priešai „romantizme išvelgė žlugimo procesą, prasidėjusį su Reformacija, XVIII amžiuje vedantį į Prancūzijos revoliuciją ir pasiekiantį kulminaciją XIX amžiaus romantizme ir anarchijoje“ (PR: 8). C. Schmittas J. Donoso Corteso esė „Klasicizmas ir romantizmas“ (*El clasicismo y el romanticismo*) apibūdina kaip romantizmo sampratai svarbų darbą. Jo nuomone, ispanų katalikui meno problemos „niekada nėra tik grynai meninis klausimas. Priešingai, jos visada tuo pačiu metu yra filosofinės, politinės ir socialinės. Taip yra todėl, kad menas yra neišvengiamas tautų socialinių, politinių ir religinių aplinkybių rezultatas“ (PR:

„Aiškiausias filosofinis pasakymas apie kalbamąsias analogijas [tarp teologijos ir jurisprudencijos – L. J.], pateiktas Leibnizo veikalė *Nova Methodus* (paras. 4, 5). Leibnizas atmeta jurisprudencijos lyginimą su medicina ir matematika ir pabrėžia sistemine giminystę su teologija: *Mertio partitionis nostrae exemplum a Theologia ad Jurisprudentia transtulimus, quia mira et utriusque Facultatis similitudo*. Abi jos turi *duplex principium – ratio* (todėl esama natūralios teologijos ir natūraliosios jurisprudencijos) ir *scriptura*, taigi pozityvių apreiškimų ir nurodymų knygą“ (PT: 57).

11). Tai, ką C. Schmittas rašo apie J. Donoso Cortesą, galima pasakyti apie jį patį – jis į romantizmą taip pat pirmiausia žiūri iš politinės perspektyvos. Romantikai į politiką žvelgia iš estetinės-emocinės perspektyvos, o C. Schmittas net jų meninę veiklą nagrinėja iš politinės perspektyvos. Jis romantizmą aiškina kaip socialinę, politinę ar religinę problemą. Norint suprasti C. Schmitto polemiką su politiniu romantizmu, būtina suprasti prielaidas, kuriomis remdamasis jis konstravo savo paties pažiūras.

Sunku paneigti H. Meierio kruopščiai pagrįstą interpretaciją, kad C. Schmitto politinė mintis yra paremta teologinėmis prielaidomis. Akivaizdu, kad vokiečių juristo politinė mintis yra susijusi su katalikiškosios teologijos tradicija. Tai geriausiai rodo C. Schmitto 1917 metų straipsnis „Bažnyčios matomumas. Scholastinis pasvarstymas“, kurį R. Mehringas vadina „vienintele eksplicitiškai teologine publikacija“ (Mehring 2009: 96). Ši atvirai teologinė C. Schmitto publikacija rodo jo požiūrio į politinį romantizmą ir katalikybę pagrindą. „Bažnyčios matomumas. Scholastinis pasvarstymas“⁵¹ parašytas 1917 metais, t. y. tuo pačiu metu, kai C. Schmittas dirbo prie „Politinio romantizmo“. Šis jauno autoriaus straipsnis, panašiai kaip ir „Politinis romantizmas“, šiandien yra nepelnytai užmirštas. H. Ballas teisus teigdamas, kad „Politinis romantizmas“ ir „Politinė teologija“ – tai du „dialektiškai susiję“ veikalai. Tą patį galima pasakyti ir apie straipsnį „Bažnyčios matomumas. Scholastinis pasvarstymas“. Tarp vokiečių juristo atvirai teologinės publikacijos ir jo politinio romantizmo kritikos yra daug reikšmingų paralelių, kurios padeda suprasti politinio romantizmo kritikos pagrindą. Straipsnyje „Bažnyčios matomumas. Scholastinis pasvarstymas“ atsiskleidžia teologinė vokiečių juristo pozicija, kuria remdamasis jis rašė „Politinį romantizmą“.

Publikaciją „Bažnyčios matomumas. Scholastinis pasvarstymas“ galima vadinti įvadu į politinio romantizmo tyrinėjimus. C. Schmittas šį straipsnį

---

⁵¹ „Politinėje teologijoje II“ C. Schmittas rašo, kad jo 1923 metų esė „Romos Katalikybė ir politinė forma“ „atsirado iš straipsnio „Bažnyčios matomumas. Scholastinis pasvarstymas““ (PT II: 104).

pradedą svarstyti apie krikščionio santykį su pasauliu: „Tikras tikintysis neabejoja, kad pasaulis baigsis rytoj arba artimoje ateityje“ (SdK: 445). Ši požiūrį C. Schmittas supriešina su moderniąja subjekto filosofija: „Kodėl krikščionys išvis turėtų domėtis pasaulio pabaiga, kai šiandien autonomiškas spiritualistas domisi tik savimi ir mano, kad kiekvienas žmogus yra savo paties teisėjas (ir tuo pačiu budelis)“ (SdK: 445). Tai, ką C. Schmittas vadina „autonomišku spiritualistu“ primena romantikams skirtą „subjektyvistinės autarkijos“ apibūdinimą. „Politiniame romantizme“ tai vadinama „privačia kunigyste“. Lordą Byroną, Charles’į Baudelaire’ą ir F. Nietzsche’ą C. Schmittas vadina „trimis aukštaisiais kunigais (*Hoherpriester*) ir tuo pačiu šios privačios kunigystės aukomis“ (PR: 21). Jis mano, kad „pagrindinės romantizmo fenomeno šaknys glūdi privačioje kunigystėje“ (PR: 21). Šią nuostatą C. Schmittas kritikavo ir 1917 metais publikuotame straipsnyje teigdamas, kad „niekas negali paversti savo subjektyvios patirties teisingo krikščioniško gyvenimo kriterijumi“ (SdK: 446). „Privačios kunigystės“ kritiką C. Schmittas išdėsto tais pačiais metais pasirodžiusiame straipsnyje ir vėliau panaudoja politinio romantizmo kritikai. Publikacijoje „Bažnyčios matomumas. Scholastinis pasvarstymas“ jis kritikuoja tikinčiuosius, kurie „yra tokie pretenzingi, jog jų laisvi jausmai Dievui neprivalo būti sutvirtinti Bažnyčios saitais“ (SdK: 452). „Politiniame romantizme“ jis teigia, kad ši nuostata būdinga romantikams, kurie bijo, kad Bažnyčia gali sugriauti jų hermetišką „subjektyvistinę autarkiją“. 1917 metai rašytame straipsnyje C. Schmittas pabrėžia bendruomenišką krikščionybės pobūdį, o „Politiniame romantizme“ kalba apie romantikams būdingą įsipareigojimų bendruomenei baimę.

1917 metais rašytame straipsnyje C. Schmittas pažiūrą katalikiškos prielaidos ir priešiškus sekuliariam individualizmui net radikalesnis nei „Politiniame romantizme“. Straipsnyje vokiečių juristas atvirai išdėsto savo teologines pažiūras: „Žmogus nėra vienišas pasaulyje; pasaulis yra geras ir visas jame esantis blogis yra prigimtinės nuodėmės padarinys. Šie abu teiginiai įgauna religinę prasmę, nes Dievas tapo žmogumi“ (SdK: 445). Toks religinis

įsitikinimas prieštarauja jo kritikuotą romantikų pasaulėjautai, „subjektyvistinei autarkijai“, „subjektyviajam okazionalizmui“ ir tikėjimui prigimtinu žmogaus gerumu. „Politiniame romantizme“ C. Schmittas pastebi: „Romantikui viskas – visuomenė ir istorija, kosmosas ir žmonija – tarnauja tik jo romantiškojo ego produktyvumui. Rousseau apie save rašo: „Su kuo aš žaisiu, kai pagaliau būsiu vienas. Su savimi. Su visa visata“ (PR: 85). Romantiška vienišumo būseną nesuderinama su krikščionišku požiūriu į žmogaus ir Dievo santykį. Kitoje disertacijos dalyje įrodinėjama, kad romantikų individualizmas nesuderinamas ir su filosofo išplėtota politiškumo samprata.

Straipsnyje „Bažnyčios matomumas. Scholastinis pasvarstymas“ C. Schmittas teigia, kad „Bažnyčioje egzistuoja maksima, jog Dievo reikia klausyti labiau nei žmogaus“ (SdK: 450). „Politiniame romantizme“ rašydamas apie F. Schlegelį jis pakartoja šią mintį: „Kaip katalikas jis [Schlegelis – L. J.] negali abejoti, kad Dievo reikia klausyti labiau nei žmogaus“ (PR: 120–121). Kitoje „Politinio romantizmo“ vietoje rašoma: „Katalikų Bažnyčia pasirodė esanti uola, į kurią dužo romantikų tuštybė“ (PR: 60–61). 1917 metais pasirodžiusiame straipsnyje C. Schmittas teigia, kad katalikybė neįsivaizduojama be Bažnyčios tarpininkavimo tarp Dievo ir žmogaus. Šis požiūris prieštarauja romantikų pasaulėjautai. Katalikai pripažįsta Dievo suverenumą, o romantikai pabrėžia individo suverenumą. C. Schmittas griežtai laikosi nuostatos, kad katalikui vienintelis suverenas yra Dievas: „Jei krikščionis paklūsta valdžiai, tai todėl, kad ji yra iš Dievo, jis paklūsta Dievui, o ne valdžiai. Tai yra vienintelė revoliucija pasaulio istorijoje, kuri nusipelno būti vadinama didžia – krikščionybė suteikė naują pamatą pasauliškai valdžiai“ (SdK: 447). Romantikai akcentuoja žmogaus suverenumą nepripažindami už jį aukštesnės tikrovės. Tai yra C. Schmitto filosofinės kritikos objektas.

Kita svarbi straipsnio „Bažnyčios matomumas. Scholastinis pasvarstymas“ tema – Bažnyčios tarpininkavimo tarp Dievo ir žmogaus būtinybės klausimas:

„Ar kas nors gali būti vadinamas tikru krikščioniu, neturi nieko bendra su intensyvumu ir nekantra, kuria mėginama susisaistyti su Dievu, svarbu yra kelias, kuris pasirenkamas. Kelias yra apspręstas Dievo įstatymo, tai yra *pan rema*, su kuria Kristus pamokė gundytoją, kai jis metė jam iššūkį akmenį paversti duona. Tai reiškia betarpiškumo atmetimą, kurį tarpininkas Kristus su savo priemone (Bažnyčia) įveikia, kad numalšintų Dievo alkį“ (SdK: 447). C. Schmittas pabrėžia Bažnyčios tarpininkavimo tarp žmogaus ir Dievo vaidmenį ir šią nuostatą naudoja politinio romantizmo kritikai. Svarbus katalikybės bruožas yra jos bendruomeniškumas, kurį romantikai atmeta kaip jų kūrybingumą varžantį dalyką. Romantikų „subjektyvusis okazionalizmas“ nesuderinamas su Katalikų Bažnyčia svarbiu besąlygiško paklusnumo reikalavimu.

1917 metų teologiniuose apmąstymuose C. Schmittas rašo: „Neįmanoma tikėti, kad Dievas tapo žmogumi, netikint, jog matoma Bažnyčia egzistuos tol, kol gyvuos pasaulis. Kiekviena religinė sekta, kuri regimos Bažnyčios, kaip matomos tikinčių krikščionių bendruomenės, sampratą pakeičia į *corpus mere mysticum*, abejoja Dievo Sūnaus žmogiškumu. Taip falsifikuojama istorinė Kristaus inkarnacijos tikrovė į mistišką ir įsivaizduojamą procesą“ (SdK: 448). Akivaizdu, kad Bažnyčioje besireiškiantis krikščioniškas bendruomeniškumas yra nesuderinamas su romantikų moraliniu individualizmu. Romantikų politinis pasyvumas C. Schmittui taip pat yra vienas iš atsimitimo nuo krikščionybės padarinių: „Kadangi Dievas tapo žmogumi, joks žmogus negali palikti regimojo pasaulio jo savarankiškai raidai. Tai padaręs jis nutrauktų saitą, siejantį Dievą su pasauliu – žmogų“ (SdK: 452). C. Schmittas gina mintį, kad katalikybė yra politinio aktyvumo pusėje. Katalikų bažnyčia jam yra politiška, nes negali būti abejinga politinėms šio pasaulio problemoms ir „nusiplauti rankų“, kaip tai padarė Poncijus Pilotas. Politinis katalikų aktyvumas „Politiniame romantizme“ apibūdinamas kaip pagrindinis Prancūzijos revoliucijos priešų bruožas. Kartu tai yra politinio romantizmo kritikos pagrindas.

Kaip jau rašyta, C. Schmittas „Politiniame romantizme“ teigiamai atsiliepia apie kontrevoliucionierių suformuluotą „monstro su trimis galvomis“ idėją. Jis mano, kad galima kalbėti apie glaudų Reformacijos ir Prancūzijos revoliucijos ryšį. Ypač aiškiai apie tai kalbama „Politinėje Teologijoje II“: „Prancūzų revoliucijos *jus revolutionis* yra nuosekliai deteologizuotas protestantų reformacijos *jus reformandi* tęsinys“ (PT II: 108). 1967 metais parašytame straipsnyje „Clausewitzas kaip politinis mąstytojas. Pastabos ir nuorodos“ (*Clausewitz als politischer Denker. Bemerkungen und Hinweis*) C. Schmittas teigia, kad H. Ballo veikalo išvalgos apie *jus reformandi* vaidmenį yra nukreiptos teisinga linkme⁵². H. Ballas rašė: „Reformacija buvo *politinis* paklusnumo paneigimas [...] pasak Migneto [Francois’a Mignet’as – L. J.], liberalizmas prasideda nuo trijų „ne“, kuriuos Liuteris ištarė legatui, popiežiui ir imperatoriui“ (Ball 1996: 92, 140). „Politinėje Teologijoje II“ C. Schmittas priduria, kad „protestantizmo esmė yra kritika“ (PT II: 97). Veikale „Politiškumo sąvoka“ jis nurodo, kad nėra tokio dalyko kaip liberali politika – tik liberali politikos kritika (BdP: 69). 1923 metais pasirodžiusioje esė „Romos katalikybė ir politinė forma“ vokiečių filosofas įrodinėja, kad „juridinis katalikų Bažnyčios pagrindimas viešojoje sferoje kontrastuoja su liberalizmo pagrindimu privačioje sferoje“ (RK: 40). 1934 metais pasirodžiusio antrojo „Politinės teologijos“ leidimo įžangoje C. Schmittas rašo: „Protestantizmo teologijoje kita, tariamai nepolitiška, teorija Dievą vaizduoja kaip „visai ką kitą“, o ja grindžiamas politinis liberalizmas kaip „visai ką kitą“ pateikia valstybę ir politiką“ (PT: 27–28). Žvelgiant iš politinės perspektyvos, protestantizmas, politinis romantizmas ir liberalizmas yra trys artimai susieti dalykai, skatinantys apsiriboti privačiu žmogaus gyvenimu, ir būtent tai tampa vienu iš politinio pasyvumo šaltinių.

---

⁵² Šiame straipsnyje C. Schmittas priekaištuoja H. Ballui dėl to, kad norėdamas suprasti politinę reformacijos prasmę jis netiksliai įvertino T. Hobbeso „Leviataną“.

3.6. C. Schmitto katalikiškasis antiromantizmas

Po vadinamojo „teologinio posūkio“ kilo didelis susidomėjimas C. Schmitto katalikybės samprata. Tyrinėtojai netruko pastebėti neortodoksinį jo katalikybės supratimą. Net paviršutiniškai skaitant šio autoriaus darbus matyti, kad jo politinės filosofijos koncepcijos yra paremtos katalikybe, kuri nėra pagrįsta Šv. Augustino ar Šv. Tomo Akviniečio teologiniais mokymais. C. Schmitto draugas ir mokinys G. Maschke'as vienu iš savo mokytojo „metapolitinių“ liberalizmo kritikos motyvų vadina teologiją. G. Maschke'as nurodo tris C. Schmitto politinės katalikybės šaltinius: 1) J. de Maistre'o, L. de Bonaldo ir J. Donoso Corteso kontrrevoliucinę politinę filosofiją, 2) antiliberalią popiežiaus Pijaus IX polemiką, ypač 1864 metų „Syllabus“ [*Syllabus Errorum* – L. J.], 3) prancūzišką ir vokišką *catholique renouveau* sąjūdį (Maschke (sud.) Klaus Hansen ir Hanz Lietzmann, 1988: 56). Šie trys katalikybės šaltiniai turėjo neabejotiną įtaką C. Schmitto politikos sampratai, tačiau kartu būtina pabrėžti, kad jis neapsiribojo minėtomis trimis tradicijomis. Nors C. Schmittas pripažino popiežiaus neklystamumo dogmą ir savo veikaluose dažnai kartojo, kad „Dievo reikia klausyti labiau nei žmogaus“, jis taip pat pabrėždavo Bažnyčios, kaip tarpininko tarp žmogaus ir Dievo, vaidmenį. Tad, kaip teisingai pastebėjo H. Meieris, kai kuriais atžvilgiais priartėdavo prie protestantiškų pažiūrų (Meier 2012: 223). Rašydamas apie C. Schmitto straipsnį „Bažnyčios matomumas. Scholastinis pasvarstymas“ jo biografas R. Mehringas pabrėžia, kad šiame straipsnyje juristas „pasilieka sau suverenią teisę apibrėžti krikščionybę“ (Mehring: 2009, 96). Pasilikdamas sau teisę vadovautis asmeniniu supratimu jis tuo pačiu priartėja prie to, ką pats vadina „privačia kunigyste“. Pastarąją jis apibūdindavo kaip vieną iš svarbiausių politinio romantizmo bruožų.

H. Meieris mano, kad C. Schmitto katalikybės samprata lieka paslaptimi. Jis net vengia filosofą vadinti kataliku. Ir vadina jį krikščioniu. H. Meierio

žodžiais, „juristo tikėjimo centras buvo gerai apsaugotas, kai jis tikėjimą suvokė kaip savo „arcanum“. C. Schmittas galėjo rasti stiprybės Apreiškimo teologijos išvalgoje, kad Dievo visagalybė gali būti apginta tik teigiant Dievo nesuvokiamumą [unergründlichkeit]“ (Meier 2012: 299). H. Meierio nuomone, C. Schmitto tikėjimas ir jo decizionistinė politinė teorija pagrįsti Tertulijono maksima: „Mes esame kažkam išipareigoję ne todėl, jog tai gėris, bet todėl, kad tai Dievo įsakymas (ibid.: 145–146). Šios disertacijos temos požiūriu svarbu, kad minėtas Tertulijono teiginys aptinkamas „Politiniame romantizme“⁵³, kur C. Schmittas rašo: „Tai yra sena opozicija, kurios klasikinę formulę pateikė Tertulijonas – *audaciam existimo de bono divini praecepti disputare, neque enim quia bonum est, idcirco auscultare debemus, sed quia deus praecipit* („aš manau, pernelyg drąsu diskutuoti apie dieviškojo nurodymo gerumą. Mes turime jam paklusti ne todėl, kad tai yra gėris, bet todėl, kad tai Dievo įsakymas“) (PR: 103). H. Meierio žodžiais, „Carlas Schmittas apvelka savo minties centrą tamsa, nes jo minties centras yra tikėjimas. Tikėjimas, kad Dievas tapo žmogumi „istoriniame nesibaigiančiame, neužimame ir unikaliame įvykyje“^{*} (*Ereignis von unendlicher, unbesitzbarer, unkopierbarer Einmaligkeit*) (Schmitt (sud.) Alexander Schmitz, Marcel Lepper, 2007: 165). Kai kurie Schmitto kritikai jį apibūdina kaip ateistinės politinės katalikybės atstovą, artimą *Action Française* sąjūdžiui, ypač jo lyderiui Charles’ui Maurras’ui, kuris į katalikybę žiūrėjo tik kaip į socialinį ir politinį įrankį, naudingą masinės demokratijos visuomenių stabilumui palaikyti (Gross 2007: 89–103). Tačiau šie argumentai neatlaiko rimtesnės kritikos. C. Schmitto tikėjimas ir jo politinės filosofijos katalikiškasis pagrindas nekelia abejonių. Abejoti galima tik dėl jo katalikybės turinio.

---

⁵³ 1934 metais pasirodžiusiame veikale „Apie tris teisinio mąstymo tipus“ C. Schmittas pakartoja šią „klasikinę formulę“. Tertulijoną jis apibūdina kaip „juristą ir teologą“ (DARD: 25–26).

* Šią poziciją pirmą kartą aptinkame „Glossariume“, kur C. Schmittas rašo: „Mano laisvė idėjų atžvilgiu yra neribota, nes aš visada esu susietas su savo nepakeičiamu centru, kuris yra ne „idėja“, bet istorinis įvykis: Dievo sūnaus inkarnacija. Man krikščionybė pirmiausia yra ne doktrina, moralė ar (atsiprašant) religija, tai yra istorinis įvykis“ (G: 283).

Daugelis C. Schmitto darbų skaitytojų pastebi jų autoriaus eschatologinę laikyseną. Straipsnyje „Bažnyčios matomumas. Scholastinis pasvarstymas“ jis rašo: „Tikras tikintysis neabejoja, kad pasaulis baigsis rytoj arba artimoje ateityje“ (SdK: 445). H. Ballas taip pat kalba apie eschatologinį savo draugo politinės filosofijos pobūdį (Ball 1985: 101). J. Taubesas mano, kad C. Schmittas gali būti apibūdintas kaip „apokaliptinis kontrrevoliucijos pranašas“. Jo teigimu, jam būdinga eschatologinė laiko samprata, kurią J. Taubesas apibūdina kaip „pradinę [*ursprünglich*] krikščioniškosios istorijos pajautą“ (Taubes 1987: 16, 22). B. Nichtweiss mano, kad „Politiškumo sąvokoje“ galime išvelgti „latentinę apokaliptinę intenciją“ (Nichtweiss (sud.) Bernd Wacker, 1994: 48). Šiai pozicijai pritaria ir H. Meieris (Meier: 2012, 49–105, 187-261). Jo nuomone, C. Schmitto politiniai darbai išsiskiria eschatologiniais pareiškimais. Apie politiką jis kalba ne politinės sociologijos, bet teologijos kalba.

Kai kurie C. Schmitto kūrybos tyrinėtojai mano, kad jį galima apibūdinti kaip gnostiką. P. Hohendahlis nuomone, C. Schmittas nuolat pabrėžia ne moralinį, bet metafizinį žmogaus blogumą ir stipriai jaučia „pasaulio vienišumą ir žmogaus nuodėmingumą“ (Hohendahl 2008: 19). P. Hohendahlis teigimu, šios teologinės nuostatos rodo filosofo artumą gnostinei tradicijai. (ibid.: 19). Tyrinėtojo nuomone, juristas „sugrąžina gnostišką dualizmą tarp blogojo Dievo kūrėjo ir gerojo Dievo atpirkėjo siekdamas pagrįsti savo politinę teologiją“ (ibid.: 15). P. Hohendahlis savo argumentus grindžia „Politinėje teologijoje II“ C. Schmitto išdėstytais teiginiais: „Gnostiškojo dualizmo tvarumas ir sunkumas jį paneigti remiasi ne tik senų mistiškų ir metaforiškų šviesos ir tamsos įvaizdžių akivaizdumu: veikiau čia esmė ta, kad visagalis, visažinis ir tobulai geras Dievas Kūrėjas savo sukurtam pasauliui negali būti tapatus su Dievu Atpirkėju. [...] Tačiau struktūrinė centrinė gnostiškojo dualizmo – Dievo Kūrėjo ir Dievo Atpirkėjo – problema yra esminė ne tik bet kuriai išganymo ir atpirkimo religijai. Ji imanentiškai duota bet kuriame pokyčių ir atsinaujinimo reikalaujantiame pasaulyje. Priešiškumo tarp žmonių

negalima panaikinti pasaulyje uždraudžiant senojo tipo valstybių karus, propaguojant pasaulinę revoliuciją ir mėginant pasaulinę politiką paversti pasauline policija. [...] Viešpats ir išlaisvintojas, pakitusio, naujo pasaulio nešėjas, nelabai gali būti draugai. Jie, kaip sakoma, *savai*me yra priešai (PT II: 175–176). C. Schmittas mano, kad gnostiškas ar augustiniškas požiūris neišvengiamai turi pripažinti blogį ir amžiną žmonių priešišumą. J. Manemannas veikale „Carlas Schmittas ir politinė teologija. Politinis antimonoteizmas“ C. Schmittą taip pat apibūdina kaip gnostiką, tačiau nepaisant kruopštaus autoriaus atlikto tyrimo ir erudicijos, šios knygos argumentai paremti tik abejotomis spekuliacijomis (Manemann 2002: 82–87; 167–201). Po „teologinio posūkio“ vienu iš kontroversiškiausių klausimų tapo C. Schmitto katalikybės sampratos klausimas. Pasirodė daug knygų, skirtų jo politinės teorijos santykio su gnosticizmu tyrinėjimams (Meuter 1994, Groh 1998, 2014; Manemann 2002), tačiau šie tyrinėjimai yra pagrįsti tik spekuliacijomis apie C. Schmitto tikėjimo turinį.

H. Meieris pastebėjo, kad C. Schmittas savo tikėjimą sąmoningai slėpė vengdamas tuščių diskusijų. Dėl šios priežasties bandymai rekonstruoti jo teologines pažiūras pasmerkti nesėkmei ir teveda į bevaisę polemiką. Šiandien jau tikriausiai neįmanoma atlikti išsamios C. Schmitto katalikybės rekonstrukcijos. Aišku tik tai, kad jo teologinės pažiūros ne visada atitikdavo tradicinį Bažnyčios mokymą. Jo santykį su katalikybe galima apibūdinti R. Lebruno žodžiais, pasakytais apie J. de Maistre'ą – jis buvo „už ortodoksijos ribų“ (Lebrun 1993: xxi.). Tačiau C. Schmittą dažniausiai kritikuoja ne katalikai, bet katalikybei svetimi ir net priešiški autoriai. Ši tendencija vis labiau stiprėja. Minėti autoriai kritikuoja vokiečių filosofą būtent dėl nukrypimo nuo katalikybės dogmų. Tai vienas iš daugelio paradoksų, būdingų šio autoriaus gyvenimo ir kūrybos interpretacijoms.

4. POLITINIS ROMANTIZMAS IR POLITIŠKUMAS

4.1. Įvadinės pastabos

Knyga „Politiškumo sąvoka“ šiandien yra tapusi žinomiausiu ir skaitomiausiu C. Schmitto veikalu. Šioje knygoje pateiktą tezę apie politiškumą grindžiančią draugo ir priešo perskyrą žino net daugelis neskaičiusių šio nedidelės apimties veikalo. Williamas E. Scheuermannas pastebėjo, kad C. Schmitto „Politiškumo sąvoka“ leido atsirasti „akademinei industrijai“ (Scheuermann 1999: 226). Parašyta daugybė straipsnių ir knygų, kurių autoriai analizuoja, interpretuoja ir mėgina savaip pritaikyti C. Schmitto pateiktą politiškumo sampratą. Šio veikalo recepcija gausi kiekybiniu požiūriu, tačiau to paties negalima pasakyti apie jos kokybę. H. Meieris pastebėjo, kad žymiausias C. Schmitto veikalas „sėjo ir pjovė priešišumą“ (Meier 2013: 11). Daugelis C. Schmitto apologetų ir kritikų negali šio veikalo skaityti be išankstinių nuostatų. Norėdami suprasti minėtą darbą turime neužmiršti nuostatos, kuria pradedamas H. Meierio veikalas „Carlo Schmitto mokymas – keturi skyriai apie skirtumą tarp politinės teologijos ir politinės filosofijos“: „Moralinis pasipiktinimas nėra politinės filosofijos reikalas“ (Meier 2012: 13). Interpretuodamas „Politiškumo sąvoką“ E.-W. Böckenförde'as pabrėžia, kad jį domina ne C. Schmitto asmenybė, o darbai (Böckenförde (sud.) David Dyzenhaus, 1998: 37). Toliau pateikiamoje politiškumo sąvokos analizėje taip pat atsiribojama nuo vokiečių juristo biografijos faktų. Analizės tikslas – atskleisti politiškumo sąvokos ir politinio romantizmo santykį.

4.2. Politiškumas ir valstybė

1927 metais pasirodžiusi pirmoji ir šiandien rečiausiai skaitoma „Politiškumo sąvokos“ versija prasideda pastabomis apie „valstybės pabaigą ir mirtį“ (BuP: 75). 1932 metais atskiras C. Schmitto straipsnis buvo išplėstas iki veikalo apimties, prie jo pridėta 1929 metų paskaita „Neutralizacijų ir depolitizacijų epocha“, kurią H. Hofmannas vadina „istoriniu-filosofiniu“ politiškumo sąvokos „fonu“ (Hofmann 2010: 111). 1933 metas pasirodė trečiasis „Politiškumo sąvokos“ leidimas, kuriame galima rasti svarbių 1932 metų redakcijos pataisymų. Pastarasis leidimas prasideda teiginiu, kad „politiškumo sąvoka yra valstybės sąvokos prielaida“ (BdP: 20). Po daugelio metų „Politinėje teologijoje II“ C. Schmittas paaiškina šio teiginio prasmę: „Šiandien nebegalima politikos apibrėžti pradėdant nuo valstybės, tai, ką šiandien dar galima vadinti valstybe, turi būti, priešingai, apibrėžiama ir suvokiama pradėdant nuo politikos. Tačiau politikos kriterijus šiandien dar negali būti nauja substancija, nauja „materija“ ar nauja autonominė dalykinė sritis. Vienintelis moksliskai dar įmanomas kriterijus šiandien yra asociacijos ar disociacijos intensyvumo laipsnis, kitaip sakant, draugo ir priešų skyrimas“ (PT II: 101–102). Tai reiškia, kad tinkamai nesupratę politiškumo, negalime apibrėžti valstybės⁵⁴ (BdP: 20–21). Politiškumas yra būtina valstybės supratimo sąlyga.

J. Freundas mano, kad C. Schmittas pagrindinį dėmesį skyrė valstybės teorijos problemoms, nes „valstybė yra moderni politinės vienybės forma. Tai reiškia, kad valstybė – istorinis konstruktas, kuris atsirado tam tikru istoriniu momentu ir vieną dieną gali išnykti ir būti pakeistas nauju vienybės tipu. Valstybė yra

---

⁵⁴ Christopho Schönbergerio nuomone, šis C. Schmitto argumentas nukreiptas prieš iškilus teisninko Georgo Jellineko požiūrį, paskelbtą veikale „Valstybės teorija“ (1900) (*Allgemeine Staatslehre*): „politiškumas“ reiškia „valstybiškumą“; politiškumo sąvokoje valstybės sąvoka jau yra apmąstyta“ (cituota iš Schönberger (sud.) Reinhard Mehring, 2003: 2). C. Schmittas oponuoja šiam požiūriui. „Politiškumo sąvokoje“ jis „apverčia“ G. Jellineko tezę – politiškumo supratimas negali prasidėti nuo valstybės sąvokos, nes tik supratę, kas yra politiškumas, mes galime suprasti, kas yra valstybė.

specifinė politinė tikrovė, kuri neturi būti siejama su viskuo, kas yra politiška, kaip universali ir amžina institucija, reprezentuojanti visus praeities, dabarties ir ateities politinius darinius. Graikų *polis* ir germaniška Šventoji Romos imperija neteisingai vadinamos valstybėmis“ (Freund 1995: 11). Valstybės sąvokos svarbą „Politiškumo sąvokoje“ pabrėžia ir J. Bendersky: „jam [Schmittui – L. J.] politika yra konfliktai tarp organizuotų grupių valstybės viduje ir tarp suverenių valstybių tarptautinėje arenoje. Jo visai teorinei struktūrai, kaip ir jo prieigai siekiant suprasti Veimaro politinę situaciją, valstybė buvo centras. Tik valstybė gali apginti savo piliečius nuo užsienio priešų ir palaikyti vidinę tvarką, taiką ir stabilumą. Siekdama šio tikslo valstybė krizinėse situacijose privalo būti pajėgi įsikišti į skirtingas visuomenės sritis, nes jokia sritis nėra apsaugota nuo potencialaus politinio konflikto. Liberalų mėginimus atskirti religiją, kultūrą, ekonomiką ir teisę nuo politikos C. Schmittas laikė neįgyvendinamais. Kai būtinybė reikalauja, valstybė turi įsikišti ir pasipriešinti priešui arba kitaip sunaikintų savo suverenumą“ (Bendersky 1983: 91). „Politiškumo sąvokoje“ pagrindinis dėmesys skiriamas valstybės ir politiškumo santykiui. C. Schmittas valstybę supranta kaip istorinį fenomeną, atsirandantį konkrečiu istoriniu momentu ir bet kada galintį išnykti⁵⁵. Tačiau politiškumas nėra istorinis žmonių kūrinys. Tai transistorinis ir transkultūrinis dalykas.

C. Schmittas mano, kad valstybės ir politikos santykio supratimas tapo problemiškas dėl istorinių valstybės transformacijų. XVIII amžiuje ir XIX

---

⁵⁵ Ketvirtajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje C. Schmittas pradeda vystyti Didžiosios erdvės (*Grossraum*) koncepciją, kuri, jo nuomone, turi pakeisti valstybę kaip pagrindinę moderniosios politinės vienybės formą. Šios koncepcijos kontūrai pradeda ryškėti 1939 metų straipsnyje „Didžioji erdvė prieš universalizmą“ (*Grossraum gegen Universalismus*) (PuB: 335–343). 1955 metų birželio 7 dienos laiške filosofui Alexanderiui Kojevė’ui C. Schmittas rašo: „Su „valstybe“ viskas baigta, tai yra tiesa, mirtingas Dievas [nuoroda į T. Hobbeso „Leviataną“ – L. J.] mirė ir nieko negalima pakeisti.“ (Schmitt (sud.) Erik De Vries, 2001: 101). Tačiau paskutiniame savo straipsnyje „Teisinė pasaulinė revoliucija. Politinė pridedamoji vertė kaip juridinio legalumo ir supralegalumo premija“ (1978) (*Die legale Weltrevolution: politischer Mehrwert als Prämie auf juristische Legalität und Superlegalität*) komentuodamas Santiago Carrilo knygą „Eurokomunizmas ir valstybė“ (*Eurocomunismo y estado*) C. Schmittas teigia, kad „valstybė nėra negyva, kad ji gyvesnė ir būtinesnė nei kada nors anksčiau“ (Schmitt, FoP: 920). Sunku vienareikšmiškai atsakyti į klausimą, ar C. Schmittas manė, kad XX amžiuje baigėsi valstybės epocha.

amžiaus pradžioje buvo galima tapatinti politiškumą ir valstybiškumą. Šis tapatinimas buvo pateisinamas, kol valstybė skyrėsi nuo visuomenės ir buvo virš jos iškilusi: „Taip buvo XVIII amžiuje, kai valstybė nepripažino visuomenės kaip jai besipriešinančios galios“ (BdP: 23–24). Tačiau visuomenės, valstybės ir politikos santykį radikaliai pakeitė modernioji demokratija: „Lygtis valstybė = politika tampa klaidinga ir apgaulinga, kai valstybė ir visuomenė persmelkia viena kitą“ (ibid.: 22). C. Schmittas šią dinamiką nagrinėja 1931 metais pasirodžiusiame veikale „Konstitucijos gynėjas“ (*Der Hüter der Verfassung*), kuriame išskiria tris valstybės koncepcijos raidos pakopas: „Nuo XVII ir XVIII amžių absoliutinės valstybės prie neutralios liberaliosios XIX amžiaus valstybės ir toliau link totalinės valstybės, kurioje valstybė ir visuomenė sutampa“ (HdV: 79). Šiai valstybės raidai būdingi du pagrindiniai bruožai: 1) didėja politinė visuomenės reikšmė, 2) valstybės sąvoka tampa vis problemiškesnė, nes jos santykis su visuomene darosi sunkiai paaiškinamas ir beveik nebeįmanoma atskirti visuomeniškumo ir valstybiškumo sričių.

Daugelis C. Schmitto kritikų jį klaidingai vadina totalitarizmo šalininku. Samprotavimai apie „totalinę valstybę“ dar neleidžia autoriaus taip charakterizuoti. J. Freundo tvirtinimu, „priešingai daugeliui interpretacijų, tai [totalinės valstybės teorija – L. J.] nėra totalitarinės valstybės teorija, o hiperstatizmo tendencijų pastebėjimas, ta prasme, kad valstybė, kaip gerovės valstybės forma, vis labiau kišasi į visas sritis – ekonomiką, kultūrą ir t. t. Ji jau neužsiima tik politika, bet rodo polinkį veržtis į visas socialinio gyvenimo sritis. Taip atsiranda pavojus sutapatinti valstybę ir visuomenę“ (Freund 1995: 13). 1931 metais pakelbtame straipsnyje „Posūkis link totalinės valstybės“ (*Die Wendung zum Totalen Staat*) C. Schmittas teigia, kad totalinė valstybė yra „visuomenės autoorganizacijos“ (*Selbstorganisation der Gesellschaft*) rezultatas. Dėl šios aplinkybės valstybės ir visuomenės atskyrimas XX amžiuje tampa neįmanomu. Visuomenei „susiorganizavus“ į valstybę, neįmanoma atskirti to, kas priklauso visuomenei, ir to, kas priklauso valstybei. XX amžiaus

valstybė yra totalinė, nes nelieka nieko, ko jai nebūtų galima priskirti. C. Schmitto žodžiais, „valstybė užgrobia viską, kas socialu, tai reiškia, viską, kas susieta su bendru žmonių gyvenimu. Jai nėra sektoriaus, kuris besąlygiškai būtų neutralus valstybės atžvilgiu neintervencijos prasme. Pagal įvairius socialinius interesus ir tendencijas besiorganizuojančios partijos yra daugiapartinė valstybė virtusi visuomenė; šios partijos apspręstos ekonomiškai, konfesiškai ir kultūriškai, todėl valstybė nebegali būti neutrali ekonomikos, konfesijos ir kultūros sričių atžvilgiu. Iš visuomenės autoorganizacijos išsivysčiusioje valstybėje nelieka nieko, kas bent potencialiai nebūtų susieta su valstybe ir politiškumu“ (PuB: 172).

C. Schmitto nuomone, modernioje valstybės teorijoje ir praktikoje viskas patikima spontaniškai visuomenės tvarkai – „laisvam socialinių ir ekonominių galių žaismui. [...] Valstybė tampa visuomenės saviorganizacija [...] Visuomenė organizuojasi į valstybę, todėl valstybė ir visuomenė privalo sutapti, visos socialinės ir ekonominės problemos iškart tampa *valstybinėmis* problemomis ir nebeįmanoma atskirti valstybinių – politinių ir socialinių – nepolitinių sferų (HdV: 78–79). Minimalistinės liberalios valstybės tendencijos ir demokratizacijos procesai atveria kelią totalinei valstybei. Nelieka nuo valstybės nepriklausomų sričių, „viskas tampa potencialiai valstybiška ir politiška“ (PuB: 173). Totalinė valstybė neleidžia kalbėti apie religiją, kultūrą, ekonomiką, teisę ar mokslą kaip apie kažką nepolitiško, nes viskas bent potencialiai yra politiška (BdP: 24). Tai liberalios ir demokratinės valstybės paradoksas – siekis išvengti politikos ir valstybės atveda į totalinę valstybę. To padarinys – padėtis, kai viskas bent potencialiai tampa politiška.

Pirmuoju „Politiškumo sąvokos“ sakiniu C. Schmittas pabrėžia, kad politiškumas yra būtina valstybės supratimo sąlyga“. Jo nuomone, politiškumas privalo turėti tik jam būdingą perskyrą, kuria gali būti paaiškinami visi kiti politinio gyvenimo veiksniai. Moralė yra grindžiama gėrio ir blogio, estetika – grožio ir bjaurumo, ekonomika – pelno ir nuostolio perskyromis. Iškyla klausimas, kuo grindžiamas politiškumas? C. Schmitto žodžiais, „specifinė

distinkcija, kuria gali būti paaiškinami politiniai veiksmai ir motyvai yra draugo ir priešų perskyra“ (BdP: 26). Tai reiškia, kad politiškumas nepriklauso nuo etikos, estetikos, religijos ir ekonomikos. Politinis priešas nebūtinai turi būti blogas, bjaurus ar konkurentas. Tik – „kitas ir svetimas [...] egzistenciškai skirtingas ir svetimas, todėl esant ekstremalioms situacijoms su juo galimi konfliktai“. C. Schmittas pabrėžia „neišvengiamą objektyvumo trūkumą politiniuose sprendimuose“ (BdP: 32). Jo nuomone, tik konkretūs politiniai veikėjai konkrečiose situacijose gali spręsti dėl grupavimosi į draugus ir priešus, negalėdami savo sprendimo pagrįsti jokiais išankstinėmis nuostatomis. Filosofo teigimu, „politinė mintis ir instinktas save teoriškai ir praktiškai įrodo gebėjimu atskirti draugą ir priešą“ (BdP: 54). Ši nuostata primena „Politinėje teologijoje“ išplėtotą decizionistinę teisės ir politikos teoriją, akcentuojančią sprendimo momentą: „sprendimas akimirksniu darosi nepriklausomas nuo argumentuojamo pagrindimo ir įgyja savarankišką vertę. [...] Normatyviai žiūrint sprendimas yra gimęs iš nieko“ (PT: 52).

C. Schmittu manymu, politiškumą grindžiančios draugo ir priešų sąvokos turi būti suvokiamos „konkrečia ir egzistencine prasme, ne kaip metaforos ir simboliai [...] Tai nėra normatyvinės ar grynai dvasinės antitezės [...] Čia domimasi ne abstrakcijomis ar normatyviniais idealais“ (BdP: 28). Politiškumas kyla iš žmonių kolektyvų susiskirstymo į draugus ir priešus. Politinė draugo ir priešų perskyra neturi nieko bendra su privatumu. Politiniai draugo ir priešų santykiai yra susieti tik su kolektyviniais dariniais. Aukščiausia priešiško intensyvumo išraiška yra karas: „Nuo priešų sąvokos neatskirama visada egzistuojanti kovos galimybė. [...] Draugo, priešų ir kovos sąvokos įgauna savo tikrąją prasmę tik todėl, kad jos rodo fizinio žudymo galimybę. Karas kyla iš priešiško. Karas yra egzistencinis priešų neigimas. Tai ekstremaliausia priešiško pasekmė [...] dėl šios ekstremalios galimybės žmogaus gyvenimas įgauna specifiškai politinę įtampą“ (BdP: 32–35).

C. Schmittas beveik nieko nekalba apie draugystę ir taiką. Jo dėmesys sutelktas į susipriešinimą ir karą. Tačiau tai nereiškia, kad jo politiškumo sąvoka yra

militaristinė (BdP: 32). Filosofo teigimu, karas nėra nei politikos tikslas, nei jos turinys, bet „visada egzistuojanti galimybė“. Daugelis C. Schmitto kritikų jį vadina militaristu. Jie neatsižvelgia į kritiką, kurią C. Schmittas išsakė savo kolegai Erichui Kaufmannui, kuris manė, kad „pergalingas karas yra socialinis idealas“⁵⁷ (BdP: 33–34). 1933 metų „Politiškumo sąvokos“ redakcijoje C. Schmittas rašo apie „didžiąją metafizinę *agonistinės* ir *politinės* minties opoziciją, kuri iškyla bet kokioje gilesnėje diskusijoje apie karą“ (BdP 1933: 10). Jis nurodo 1933 metų diskusiją tarp E. Jüngerio, kuris atstovauja „agonistiniam principui“, ir Paulo Adamso, kuris atstovauja „politinei minčiai“. E. Jüngeris gina įsitikinimą, kad „žmogus nėra sukurtas taikai“. P. Adamsas gina *politinį* principą ir teigia, kad „karo prasmė yra valdžios (*Herrschaft*), tvarkos ir taikos sukūrimas“ (BdP 1933: 10). Agonistinį ir politinį principus skiria požiūris į karą. Agonistinės minties atstovams karas yra savitisklis, o politinės minties atstovams – tik ekstremali priemonė. H. Meieris teisingai pastebi, kad šioje diskusijoje „Schmittas stoja ne „karingo“ nacionalisto [E. Jüngerio – L. J.], bet „autoritarinio“ kataliko [P. Adamso – L. J.] pusėn (Meier 2013: 73). Priešingai nei mano daugelis C. Schmitto kritikų, karas, kaip „visada egzistuojant galimybė“ nėra savitisklis. Jo tikslas – politinės tvarkos atkūrimas, apsaugojimas ar sukūrimas.

C. Schmittas mano, kad politiškumas egzistuoja nepriklausomai nuo visų kitų visuomenės gyvenimo sričių: religijos, estetikos, moralės ar ekonomikos. Pirmojoje 1927 metais pasirodžiusioje „Politiškumo sąvokos“ redakcijoje jis politiškumą apibūdina kaip vieną iš daugelio „santykinai autonomiškų sričių“, o 1932 metų redakcijoje jau pereina prie minties, kad politiškumas yra „asociacijos ar disociacijos intensyvumo“ laipsnis. Be to, 1932 metais C. Schmittas teigia, kad grupavimasis į draugus ir priešus yra toks stiprus ir viską persmelkiantis, kad negalima kalbėti apie grynai religinius, kultūrinius ar

---

⁵⁷ Iš 1933 metų „Politiškumo sąvokos“ redakcijos C. Schmittas pašalina kritišką atsiliepimą apie E. Kaufmanno tezę, jog pergalingas karas yra socialinis idealas. Tai reikia suprasti kaip mėginimą įsiteikti 1933 metais valdžią paėmusiems nacionalsocialistams.

ekonominius reikalus. Viskas yra potencialiai politiška. Politiškumo horizonte visada pasirodo karo, taigi ir žmonių žudymo, galimybė. Dėl šios priežasties politiškumas negali būti suvokiamas tik kaip viena iš daugelio sričių. Žvelgdamas iš karo perspektyvos C. Schmittas teigia, kad „politinis darinys yra esminis dalykas, sprendžiamasis darinys grupavimuisi į draugus ir priešus; ir šiuo atžvilgiu (ne kokia nors absoliučia prasme) jis yra suverenus. Kitu atveju politinio darinio nėra“ (BdP: 40). Politiškumas neatsiejamas nuo suvereniteto idėjos. Suverenitetas neatskiriamas nuo sprendimo, kuris negali būti pagrįstas jokiais iš anksto nustatytais normomis. Priešingai, suverenitetas yra visų teisės normų ir politinių sprendimų šaltinis. 1922 metais C. Schmittas rašo: „Suverenus yra tas, kuris priima sprendimą išimtinės padėties atveju“ (PT: 30). Žvelgiant iš politiškumo perspektyvos, suverenus sprendimas yra sprendimas dėl žmonių grupavimosi į draugus ir priešus. Politiškumas negali būti suprastas kaip estetikai, ekonomikai ar moralei lygiavertis domenai, bet yra kažkas išskirtinio. Šis išskirtinumas kyla iš karo galimybės, reikalo būti pasiruošusiam žudyti arba mirti vardan politinio darinio.

Išdėstęs savo politiškumo sampratą, C. Schmittas grįžta prie kitos jam rūpinčios problemos – valstybės sampratos. Politiškumas neatsiejamas nuo suverenumo, o suverenumas – nuo valstybės. Jo teigimu, XX amžiuje paplito valstybės, kaip politinio darinio, išskirtinumą ir suverenumą neigiančios teorijos (1927 metų „Politiškumo sąvokos“ redakcija prasideda būtent šio klausimo aptarimu). C. Schmittas polemizuoja su prancūzų sindikalistų ir anglų pliuralistų teorijomis, kurios stengiasi „paneigti politinio darinio suverenumą nuolat pabrėžiant, kad individo gyvenimas vyksta daugelyje skirtingų socialinių darinių ir asociacijų“ (BdP: 40–41). 1931 metų straipsnyje „Valstybės etika ir pliuralistinė valstybė“ C. Schmittas pažymi, kad teisinėje ir sociologinėje literatūroje vis dažniau ginčijamos „valstybės pretenzijos į suverenumą“ ir vis problemiškesniu tampa tradicinis „valstybės kaip vienovės, transcenduojančios visas socialines grupes, suvokimas“ (BuP: 151). Tai apibūdinama kaip kritikos vertas dalykas.

C. Schmitto nuomone, pliuralistinės teorijos yra nukreiptos prieš valstybės vienvė, kuri neigiama sakant, kad valstybė yra tik viena iš daugelio žmonių asociacijų ir nuo jų kokybiškai nesiskiria (BdP: 39-44; BuP: 151–152). C. Schmittas nori įrodyti pliuralistinių valstybės teorijų nepagrįstumą žvelgdamas į jas iš politiškumo sąvokos perspektyvos. Jo teigimu, turi būti atmestos bet kokios pastangos valstybę sulyginti su profesinėmis sąjungomis ar sporto klubu: „Politinis darinys savo prigimtimi yra sprendžiamasis, nepaisant to, iš kokių šaltinių jis gauna galutinius psichinius motyvus. Jis egzistuoja arba neegzistuoja. Jei egzistuoja, yra aukščiausias, tai reiškia, sprendimą priimančias vieningas darinys“ (BdP: 43). Šis samprotavimas rodo, kad politiškumas yra suaugęs su suverenumo samprata, o požiūris į suverenitetą yra neatskiriamas nuo požiūrio į valstybę.

C. Schmitto argumentavimo grandinę 1940 metais skaitytoje paskaitoje „Aktualios vokiečių pokarinės filosofijos problemos“ (*The Living Issues of German Postwar Philosophy*) nuosekliai rekonstruoja L. Straussas: „Carlas Schmittas išdėstė tokią argumentų seką: nėra vieno idealo, bet daugybė tarpusavyje konfliktuojančių idealų, todėl idealai negali būti įpareigojantys, tiksliau, bet koks vertybinis sprendinys yra laisvas pasirinkimas, liečiantis tik laisvai besirenkančią individą; savo esme tai yra privatus reikalas; todėl niekas negali tikėtis iš kito žmogaus, kad jis aukotų savo gyvybę už jo idealą. Tačiau jokia politinė bendruomenė negali egzistuoti neteigdama, kad yra pareigų, kurios būdamos viršesnės gali įveikti bet kokį privatų sprendimą; koks bebūtų galutinis šių įsipareigojimų šaltinis, jie negali būti kildinami iš laisvų individų sprendimų, nes tokiu atveju būtų sąlyginiai, o ne *absoliutūs* įsipareigojimai. Absoliutus įsipareigojimas gali reikalauti paaukoti gyvybę“ (Strauss: (sud.) Heinrich Meier, 2006: 127). Tai tikrai vykęs C. Schmitto požiūrio apibūdinimas. Vokiečių filosofui „politiškumas yra intensyviausias ir ekstremaliausias antagonizmas, tad kiekvienas konkretus susipriešinimas tampa tuo politiškesniu, kuo labiau priartėja prie ekstremalaus taško –

grupavimosi į draugus ir priešus“ (BdP: 30). Politiškumo svarbą ir absoliutumą rodo jau minėtas reikalavimas aukoti gyvybę vardan politinio darinio.

C. Schmitto teigimu, „valstybei, kaip iš esmės politiniam dariniui, priklauso *jus belli*, galimybė konkrečioje situacijoje nuspręsti dėl priešo ir gebėjimas su juo kovoti“ (BdP: 45). Pirmuoju „Politiškumo sąvokos“ sakiniu teigiama, kad „valstybės sąvokos prielaida yra politiškumo sąvoka“ (BdP: 20). Apibūdinęs politiškumo esmę ir paneigęs pliuralistines valstybės teorijas, C. Schmittas pereina prie valstybės ir politiškumo santykio analizės. Jo žodžiais, „valstybė kaip sprendžiamasis politinis darinys turi neįtikėtiną galią: galimybę kariauti karą ir disponuoti žmonių gyvybėmis [...] Tai implikuoja dvigubą galimybę: teisę reikalauti iš piliečių būti pasiruošusiems mirti ir nesvyruojant žudyti priešus“ (BdP: 46). Esant normalioms sąlygoms valstybės funkcija – „užtikrinti ramybę, saugumą ir tvarką taip sukuriant normalią situaciją, kuri yra būtina prielaida teisės normoms galioti“⁵⁸ (BdP, 46). E.-W. Böckenförde'o teigimu, „Politiškumo sąvokos“ koncepcija 1928 metų knygoje „Konstitucinės teisės teorija“ leido C. Schmittui suformuluoti valstybės apibrėžimą: „Valstybė yra tam tikras tautos statusas, konkrečiau, politinės vienovės statusas“ (V: 205). Esant normaliai padėčiai, valstybė kaip tam tikros tautos politinė vienovė, yra suverenus darinys, sprendžiantis, kas yra jos draugai ir priešai.

Valstybės, kaip tautos politinės vienovės esmę C. Schmittas sieja su jos gebėjimu spręsti dėl savo draugų ir priešų užsienio politikoje ir valstybės viduje. Draugų ir priešų neskirianti tauta „nustoja egzistuoti politiškai. Jei ji leidžia sprendimą priimti kam nors kitam, tuomet tai nebėra politiškai laisva tauta“ (BdP: 49). C. Schmittas skelbia negailestingą verdiktą politiškumo išvengti norinčioms tautoms: „Jei tauta nebeturi energijos ar valios palaikyti

---

⁵⁸ „Jokia tvarkos (*Über – und Unterordnung*) forma, joks protingas legitimumas ar legalumas negali egzistuoti be apsaugos ir paklusnumo. *Protego ergo oblige* yra valstybės *ergo cogito sum*. Į šį dalyką neatsižvelgianti valstybės teorija lieka neadekvačiu (*unzulängliches*) fragmentu. T. Hobbesas tai nurodo kaip tikrąjį „Leviatano“ tikslą (angliškojo šios knygos 1651 metų leidimo pabaigoje, p. 396) – dar kartą žmoguje įdiegti „the mutual relation between Protection and Obedience“ (abipusį apsaugos ir paklusnumo ryšį) (BdP: 40).

save politiškumo sferoje, tai politiškumas neišnyks iš pasaulio. Išnyks tik silpna tauta“ (BdP: 50). Tai reiškia, kad kiekvienas politinis darinys turi gyvuoti kartu su jam bent potencialiai priešiškais dariniais. Kas atsitiktų su politiškumu, jeigu žmonija virstų vieningu politikos subjektu? C. Schmittas mano, kad atsakymas į šį klausimą priklauso nuo požiūrio į žmogaus prigimtį, kurį jis vadina „antropologiniu tikėjimo išpažinimu“ (*anthropologisches Glaubensbekenntnis*)“ (BdP: 58). Valstybės neįmanoma apibrėžti ir suprasti neatsakius į klausimą, kas yra politiškumas, o pastarojo supratimas neatsiejamas nuo klausimo apie žmogaus prigimtį ir pašaukimą.

4.3. Antropologinės politinių teorijų prielaidos

C. Schmitta nuomone, „visas valstybės teorijas ir politines idėjas galima patikrinti pagal jų antropologiją ir suklasifikuoti pagal tai, ar jos daro prielaidą, kad žmogus iš prigimties yra geras arba blogas“ (BdP: 59). Vienoms teorijoms būdingas požiūris, kad žmogus yra neproblemiška būtybė, kitų atstovai mano, kad pavojinga. Ši skirtis sutampa su anarchistinių teorijų (postuluojančių prigimtinių žmogaus gerumą) ir autoritarinių politinių teorijų (besilaikančių pesimistinio požiūrio į žmogaus prigimtį) takoskyra. C. Schmittas mano, kad antropologinės prielaidos turi svarbių politinių padarinių: „atviras anarchizmas atskleidžia, kad tikėjimas „prigimtinu žmogaus gerumu“ artimai susietas su radikaliu valstybės neigimu“ (BdP: 60). Kai pripažįstama, kad žmogus iš prigimties yra linkęs į blogį, turi egzistuoti jį pažaboti galinti galia. Jeigu manoma, kad žmogus iš prigimties yra geras, tai teisūs anarchistai, teigiantys, kad valdžios troškimas yra žmoniškumo nuosmukio priežastis ir todėl turi būti panaikinta valstybė ir politinis gyvenimas.

C. Schmittas yra pesimistinio požiūrio į žmogaus prigimtį šalininkas. Jo žodžiais, „visos tikros [*echten*] politinės teorijos paremtos prielaida, kad

žmogus iš prigimties blogas“ (BdP: 61). Jis mano, kad antropologinis optimizmas yra klaidinga politinių teorijų konstravimo prielaida. „Politiškumo sąvokoje“ juristas pabrėžia, kad fundamentali teologinė pasaulio ir žmogaus nuodėmingumo dogma dera su jo politiškumo samprata grindžiančia draugo ir priešų perskyra: „Gerame pasaulyje tarp gerų žmonių gyvuotų tik taika, saugumas ir harmonija. Šventikai ir teologai čia būtų tokie pat nereikalingi, kaip politikai ir valstybininkai“ (BdP: 64). 1933 metų „Politiškumo sąvokos“ redakcijoje dar labiau pabrėžiamas politiškumo ir žmogaus prigimtinio nuodėmingumo ryšys. C. Schmitto nuomone, antropologinio pesimizmo ir optimizmo skirtis sutampa su autoritarinėmis ir anarchistinėmis politikos sampratomis.

Šiuos du skirtingus požiūrius į žmogaus prigimtį C. Schmittas nagrinėja ketvirtajame „Politinės teologijos“ skyriuje: „Kiekviena politinė idėja vienaip ar kitaip kalba apie žmogaus „prigimtį“ ir daro prielaidą, kad jis arba „iš prigimties geras“ arba „iš prigimties blogas“. Tik tariamai įmanoma išsisukti nuo šio klausimo pedagoginiais ar ekonominiais aiškinimais. Apšvietos racionalizmui žmogus buvo iš prigimties kvailas ir šiurkštus, bet įmanomas auklėti. Taip Apšvietos skelbtas „legalaus despotizmo“ idealas buvo teisinamas pedagoginiais argumentais [...] Atvirai ateistiškai nusiteikusiems anarchistams žmogus yra neabejotinai geras“ (PT: 72–73). Veikale „Diktatūra“ C. Schmittas teigia, kad Étienne'o-Gabriel'o Morelly „Gamtos įstatymų sąvadas“ (1755) (*Code de la nature*) yra „pirmasis politinis veikalas, kurio atspirties taškas yra nuostata, kad žmogus iš prigimties geras, bet buvo sugadintas egzistuojančių nuosavybės, socialinių ir valstybinių santykių“ (D: 110).

C. Schmitto teigimu, modernieji Vakarų liberalai vengia stoti į antropologinio optimizmo ar antropologinio pesimizmo pusę. Jiems būdingas griežto atsakymo vengiantis požiūris, linkstantis į optimistinės antropologijos pusę. Liberalų samprotavimai apie santykinį žmogaus gerumą yra „polemiškai nukreipti prieš valstybės kišimąsi [...] liberalams žmogaus gerumas paremia argumentą, kurio tikslas – priversti valstybę tarnauti visuomenei“ (BdP: 60). C.

Schmitto nuomone, liberalų požiūrį gerai reprezentuoja Thomas'o Paine'o šūkis: „Visuomenė yra protingai reguliuojamų poreikių padarinys, valdžia yra mūsų nedorumo rezultatas“ (BdP: 61). Kuo labiau įsitvirtina liberalus tikėjimas žmogaus prigimtinio gerumu, tuo radikalesnis tampa priešiškus valstybei. Liberalams svetima mintis apie prigimtinių žmogaus nuodėmingumą. Jie linksta į optimistinę antropologiją, tačiau jų tikėjimas žmogaus gerumu nėra toks stiprus kaip anarchistų. C. Schmittas mano, kad „dalis teorijų ir konstrukcijų, laikančių žmogų iš prigimties „geru“, yra liberalios“, tačiau iškart priduria, kad liberali politinė teorija nėra „anarchistinė“ (BdP: 56). Liberalaus požiūrio į žmogaus prigimtį negalime priskirti nei anarchistinėms, nei autoritarinėms teorijoms. Tai skatina kelti klausimą apie šios neanarchistinės, bet sąlyginę žmogaus gerumą teigiančios filosofijos santykį su C. Schmitto politiškumo samprata.

4.4. Liberalizmas, neutralizacijos ir depolitizacijos

Paskutinį „Politiškumo sąvokos“ skirsnį C. Schmittas pradeda teiginiu, kad XIX amžiuje triumfavęs liberalizmas visas politines sąvokas pakeitė „savitu sisteminiu būdu“ (BdP: 68). Jo žodžiais, „liberalizmas, kaip ir kiekviena istoriškai reikšminga galia, negalėjo išvengti politiškumo: jo neutralizacijos ir depolitizacijos (auklėjimo, ekonomikos ir t. t.) neabejotinai turi politinę prasmę“ (BdP: 68). C. Schmittas grynė požiūrį apie liberalizmo ir demokratijos skirtumą. Jo nuomone, demokratiniai sąjūdžiai, skirtingai nei liberalūs, yra „iš esmės politiški“. Demokratijos ir liberalizmo nesuderinamumo tezė jis išvystyto 1923 metais pasirodžiusiame veikalė „Dvasinė – istorinė šiuolaikinio parlamentarizmo padėtis“. Autoriaus teigimu, svarbiausia liberalių demokratijų krizės priežastis yra „liberalaus individualizmo (*Einzel Mensch – Bewusstsein*) ir demokratinio homogeniškumo prieštarą“ (GLP: 23). C. Schmittas siūlo griežtai atskirti du liberalių demokratijų elementus – demokratinį, kuris yra

kolektyvinis ir kartu politinis, ir liberalų, individualistinių, kuris nėra politiškai pagal filosofo pasiūlytą politiškumo sampratą. Jo žodžiais, „liberali demokratija turi apsispręsti tarp savo dviejų elementų“ (GLP: 21). Demokratija yra politinės organizacijos principas, nes bet kuris demokratinis sąjūdis visada yra susijęs su žmonių kolektyvu. Politiškumas, kaip jau minėta, atsiranda tik žmonių kolektyvų susipriešinimo pagrindu. Tai reiškia, kad demokratinis principas yra „iš esmės politiškai“. Tačiau akivaizdu, kad liberalus individualizmas nėra iš esmės politiškai. Tad iškyla klausimas, koks yra liberalizmo ir politiškumo santykis.

C. Schmitto teigimu, iš liberalaus įsitikinimo, kad individas yra visuomenės gyvenimo pagrindas ir galutinis tikslas, neįmanoma išvesti politinės programos. Politiškumas būtinai reikalauja skirti kolektyvinio politinio darinio draugus ir priešus, o esant ekstremaliai situacijai piliečiai turi aukoti gyvybę už politinį darinį. Vadovaujantis liberaliu individualizmu neįmanoma pagrįsti šio reikalavimo (BdP: 70). C. Schmitto nuomone, liberalus individualizmas yra politiškumo neigimas, neišvengiamai vedantis į nepasitikėjimą politika ir valstybe. Liberalai dalyvauja politikoje, užima svarbias valstybines pareigas, tačiau jų politinė teorija pagrįsta nepasitikėjimu politika ir valstybe: „sisteminės liberalizmo teorijos rūpestis yra tik vidinė kova su valstybės galia“ (BdP: 69). Liberalai nori valstybę ir politiką pakeisti privačios teisės, moralės ir ekonomikos principais: „su ypatingu patosu iš visų politinių požiūrio taškų buvo atimtas jų teisėtumas, jie buvo pajungti humanitarinės moralės, teisės ir ekonomikos normoms ir tvarkai“ (BdP: 72). Liberalai nenori matyti, kad egzistuoja žmonių kolektyvų nesutarimai, kurių neįmanoma išspręsti teisinėmis ir ekonominėmis priemonėmis. Tikėjimą, kad dėl visko galima susitarti, C. Schmittas laiko naiviu. Visada buvo ir bus problemų, dėl kurių to neįmanoma padaryti.

C. Schmitto nuomone, siekdami visas politines problemas redukuoti į etiką, teisę ir ekonomiką liberalai praranda politiškumo suvokimą. Moralinis ar kultūrinis individualizmas neleidžia suprasti politiškumo prigimties. Apie

ekonominio liberalizmo antipolitiškumą C. Schmittas „Politinėje teologijoje“ rašo: „Šiandien nėra modernesnio dalyko už kovą su politika. Amerikos finansų pasaulio atstovai, pramonės technikai, marksistiniai socialistai ir anarchosindikalistiniai revoliucionieriai vienijasi reikalauti, kad būtų pašalinta neprofesionali politikos valdžia profesionaliam ūkio gyvenimui. Dabar turėtų būti tik organizacinių techninių ir ekonominių sociologinių, bet ne politinių problemų [...] politika dingsta ekonomikos arba technikos ir organizacijos sferose“ (PT: 80). C. Schmitto nuomone, liberalai ieško politikos pakaitalo. Jo žodžiais, „nėra tokio dalyko kaip liberali politika, tik liberali politikos kritika“ (BdP: 69). Tai rodo, kad vokiečių filosofo politiškumo samprata nukreipta prieš vieną iš svarbiausių modernybės politinių ideologijų – liberalizmą. Tą patį galima pasakyti ir apie kitą ne mažiau svarbią ideologiją – socializmą. Kritikuodamas liberalizmą Schmittas kartu kritikuoja ir socializmą. Jo nuomone, abi šios ideologijos siekia to paties – panaikinti valstybę ir politiškumą.

4.5. Leo Strausso pateikta „Politiškumo sąvokos“ interpretacija

C. Schmitto veikalas „Politiškumo sąvoka“ susilaukė didelio dėmesio: pasirodė daugybė straipsnių ir veikalų, skirtų politiškumo koncepcijos analizei ir polemikai su joje pateiktais argumentais. Bandymai apžvelgti visus straipsnius ir veikalus pareikalautų atskiro didelio tyrimo. Dėl šios priežasties dėmesį norisi sutelkti tik į reikšmingiausias „Politiškumo sąvokos“ interpretacijas. Akivaizdu, kad tarpukario Vokietijoje nuosekliausia, originaliausia ir išsamiausia šio veikalų interpretaciją pasiūlė L. Straussas. Pats C. Schmittas pripažino, kad L. Straussui išvalgumu neprilygo joks kitas autorius. 1932 metais rašytame laiške leidyklos „Duncker & Humblot“ direktoriui Ludwigui Feuchtwangeriui jis konstatuoja: „Kol kas pasirodė gal šimtas „Politiškumo sąvokos“ recenzijų, tačiau iš jų mažai ką tesužinojau. Vienintelį mane

dominantį straipsnį paskelbė dr. Leo Straussas, knygos apie Spinozą autorius, kuris parašė labai gerą esė apie mano knygą – žinoma, labai kritišką“ (Schmitt (sud.) Rolf Riess, 2007: 377). L. Strausso recenzija šiandien yra pripažįstama autoritetingiausia C. Schmitto politiškumo sąvokai skirto veikalo interpretacija⁶⁰. Žydų kilmės vokiečių filosofo komentarai leidžia geriau suprasti C. Schmitto pasiūlytą politiškumo sąvoką ir priartėti prie adekvataus šios koncepcijos santykio su politiniu romantizmu supratimo.

L. Straussas „Politiškumo sąvokos“ analizę pradeda primindamas C. Schmitto teiginį, kad „visos politinės idėjos ir sąvokos turi poleminę prasmę; jų akiratyje yra konkreti opozicija, jos yra susietos su konkrečia situacija“ (BdP, 31). Šis teiginys skatina kelti klausimą, prieš ką nukreipta C. Schmitto politiškumo koncepcija, „prieš kokią oponentą politiškumas iškyla kaip valstybės pagrindas“ (Strauss, (sud.) Heinrich Meier, 2008: 217–218). L. Strausso nuomone, politiškumo samprata yra nukreipta prieš liberalizmą, kuris C. Schmittui atrodo neatsiejamas nuo „politiškumo *neigimo*“ (ibid.: 218). „Politiškumo sąvokos“ autorius nori įrodyti, kad „liberalizmas neigė politiškumą, bet nesugebėjo jo pašalinti iš pasaulio, o tik paslėpti [...] Liberalizmas nužudė ne politiškumą, bet politiškumo supratimą, nuoširdumą jo atžvilgiu“ (ibid.: 218). Liberalai kovoja su politiškumu, bet C. Schmitto nuomone, ši kova yra pasmerkta nesėkmei, nes politiškumas yra nesunaikinimas. Negalėdami įveikti politiškumo, jie siūlo visas politines problemas redukuoti į moralę, teisę ir ekonomiką.

L. Straussas mano, kad ieškodamas atsakymo į klausimą, kas yra politiškumas, C. Schmittas nesiekia išsamaus apibrėžimo. Klausimą „kokia yra politiškumo esmė?“ jis supranta kaip lygiavertį klausimui „kas yra *būdinga* politiškumui?“. C. Schmittas į šį klausimą atsako priveddamas liberalų požiūrį *ad absurdum*⁶¹. Liberalizmas kultūrą išskaido į „įvairius santykinai nepriklausomus domenų“

---

⁶⁰ 1976 metais L. Strausso komentarai buvo įtraukti į angliškąjį „Politiškumo sąvokos“ leidimą.

⁶¹ Kaip pavyzdinį liberaliosios kultūros filosofijos atstovą L. Straussas nurodo Paulą Natorpą. Šis filosofas pasirinktas neatsitiktinai. 1914 metais išleistame veikale „Valstybės vertė ir individo reikšmė“ C. Schmittas analizuoja P. Natorpo požiūrį į etikos, teisės ir valstybės santykį (DWdS: 63–69).

(ibid.: 219–220). 1932 metų leidime Schmittas teigia, kad politiškumas „nėra lygiavertis ir analogiškas“ domenai ir net nenurodo į jokią atskirą domeną. Šiame leidime C. Schmittas teigia, politiškumas – nėra atskira kultūros sritis, bet iš žmonių kolektyvų susipriešinimo kylantis „asociacijos ar disociacijos intensyvumo laipsnis“ (BdP: 27). Tai reiškia, kad politiškumas nėra vienas iš santykinai nepriklausomų domenų. Bet kuri santykinai nepriklausoma kultūros sritis – estetika, ekonomika ar etika – gali būti politizuota, priklausomai nuo žmonių kolektyvų susipriešinimų.

Potencialiai egzistuojanti karo grėsmė neleidžia kalbėti apie politiškumą kaip apie atskirą kultūros sritį. Nuo karo neatsiejama fizinio žudymo galimybė rodo, kad „politiškumas yra fundamentalus, o ne „santykinai nepriklausomas“ domenai šalia kitų“ (Strauss 2008: 221–222). Politiškumas ir nuo jo neatsiejama karo galimybė neleidžia kalbėti apie jį kaip moralei, estetikai ir ekonomikai lygiavertį domeną. Tarp C. Schmitta tyrinėtojų šiandien populiarė interpretacija, kad politiškumas jam yra vienas iš daugelio domenų. Šią interpretaciją galima pagrįsti 1927 metų „Politiškumo sąvokos“ leidimo skaitymu, tačiau 1932 metų leidime filosofas atsisako šios pozicijos ir pereina prie politiškumo kaip „asociacijos ar disociacijos intensyvumo laipsnio“ sampratos. „Politinėje Teologijoje II“ jis pažymi, kad tai yra jo galutinė pozicija. Šiame veikle pakartojama mintis, kad politika nėra „autonominė sritis“, o vienintelis „moksliškas“ politiškumo kriterijus – „asociacijos ar disociacijos intensyvumo laipsnis, kitaip sakant, draugo ir priešų skyrimas“ (PT II: 102). 1933 metų leidime reaguodamas į L. Strausso pateiktą interpretaciją C. Schmittas rašo: „Politinis darinys (*einheit*) [...] yra totalus ir suverenus. Jis yra „totalus“, nes, pirma, bet kokia problema yra potencialiai politiška ir todėl gali būti paveikta politinio sprendimo, ir, antra, todėl, kad žmogus yra totaliai ir egzistenciškai užčiuopiamas politiniame dalyvavime. Politika yra likimas“ (BdP 1933: 21). Politiškumas gali būti apibūdinamas kaip skirtingas kultūros sritis transcenduojantis veiksnys.

Minėtas interpretatorius mano, kad „Politiškumo sąvokoje“ filosofas ne tik kvestionuoja liberaliam supratimui būdingą požiūrį apie skirtingų kultūros domenių autonomiją, bet žengia dar toliau – siekia įrodyti, kad liberalus kultūros supratimas nėra pakankamai radikalus, nes nemato, kad „kultūros prielaida visada yra kažkas, kas kultivuojama (*Kultur is immer Kultur der Natur*)“ (ibid.: 222). Liberalus požiūris kultūrą suvokia kaip *žmogaus* prigimties kultūrą. Tai reiškia, kad kultūra yra grindžiama žmogaus prigimties samprata. L. Strausso teigimu, pripažinę, kad žmogus yra *animal sociale*, turime pripažinti ir tai, kad žmogaus prigimtis, kuria remiasi kultūra, turi būti aiškinama kaip natūralūs bendruomeniniai (*Zusammenleben*) ryšiai. Šie ryšiai gali būti apibūdinti *status naturalis* sąvoka: „galima teigti, kad kultūros pamatas yra *status naturalis*“ (ibid.: 222-223). L. Straussas mano, kad C. Schmitto politiškumo samprata yra priklausoma nuo T. Hobbeso politinės filosofijos. Jo teigimu, T. Hobbesas *status civilis* suprato kaip moderniosios kultūros analogą. Anglų filosofo manymu, politinė būklė, egzistuojanti prieš *status civilis*, yra *status naturalis* ir *status belli* būklė. Tai reiškia, kad *status naturalis* yra iš esmės politinė būklė. L. Strausso teigimu, vokiečių juristo politiškumo sąvoką turime suprasti kaip T. Hobbeso prigimtinės būklės, kuri yra kiekvienos kultūros pagrindas, interpretaciją: „Schmittas sugražina Hobbeso prigimtinei būklei garbingą vietą [...] politiškumas yra žmonių *statusas*, iš tikrųjų politiškumas yra „natūralus“, fundamentalus ir ekstremalus žmonių statusas“ (ibid.: 223). L. Strausso interpretacija rodo, kad C. Schmittas savo politiškumo sampratą formuluoja remdamasis T. Hobbeso politine filosofija.

Anglų filosofo teorijoje prigimtinės būklės žiaurumas neišvengiamai veda į norą išsilaisvinti iš šios būklės. L. Strausso teigimu, T. Hobbesas yra liberalizmo pirmtakas, tačiau būtina pažymėti vieną esminį „Leviatano“ autoriaus politinės teorijos skirtumą nuo galutinai išvystyto liberalizmo – „jis [Hobbesas – L. J] žino *prieš ką* liberalus ir civilizuojantis idealas turi nuolat kovoti: ne tik prieš supuvusias institucijas ar prieš blogą valdančiųjų valią, bet

ir prieš prigimtini žmogaus blogį; neliberaliame pasaulyje T. Hobbesas deda liberalizmo pamatus prieš – *sit venia verbo* – neliberalią žmogaus prigimtį“ (ibid.: 225). L. Straussas mano, kad T. Hobbeso pradėtas liberalizmo projektas buvo tęsiamas sėkmingai, tačiau užmirštos jį įgalinusios prielaidos ir tikslai. Buvo pradėta tikėti prigimtinio žmogaus gerumu, išsigalėjo požiūris, kad remiantis mokslu žmogų galima padaryti moraliai geresnį. T. Hobbeso iškeltas liberalios civilizacijos idealas buvo sėkmingai įgyvendinamas, o vėlesni politiniai mąstytojai, tęsdami jo pradėtą projektą, rimtai nebežiūrėjo į filosofo prigimtines būklės koncepciją. Po T. Hobbeso liberalai vis mažiau kalba apie kultūros pamatą – prigimtinę būklę, nuolatos bylojančią apie pavojingą žmogaus prigimtį. L. Strausso nuomone, „Hobbesas neliberaliame pasaulyje padeda pamatus liberalizmui, o Schmittas liberaliame pasaulyje imasi liberalizmo kritikos“ (ibid.: 225).

L. Straussas teigia, kad vokiečių filosofas tai daro plėtodamas savo politiškumo koncepciją, nukreiptą prieš moderniąsias politines teorijas. Šias teorijas C. Schmittas apibūdina kaip kylančias iš žmogaus prigimties nesupratimo. Politiškumas yra neatsiejamas nuo žmogaus prigimties sampratos. L. Strausso nuomone, „Politiškumo sąvokos“ autoriui „politiškumas yra pamatinis žmogaus gyvenimo bruožas, kitaip tariant, žmogus nustoja buvęs žmogumi, kai liaujasi būti politiškas [...] Politiškumas yra ne tik galimybė, bet ir tikrovė, netgi daugiau nei tikrovė – politiškumas yra neišvengiamybė. Jis yra būtinas, nes duotas žmogui iš prigimties. Dėl šios priežasties prieštata tarp politiškumo pozicijos ir jos neigimo gali būti atsekta dar iki ginčo dėl žmogaus prigimties“ (ibid.: 227–228).

C. Schmitto teiginį, kad visos „rimtos“ politinės teorijos remiasi prielaida, jog žmogus yra pavojinga būtybė, L. Straussas interpretuoja kaip „išreiškiantį tezę, kad žmogaus pavojingumas yra galutinė politiškumo prielaida“ (ibid.: 228). Filosofo politiškumo samprata priklauso nuo neįrodomos prielaidos apie žmogaus prigimtini pavojingumą. Ji priklauso nuo to, ką pats C. Schmittas įvardija kaip „antropologinį tikėjimo išpažinimą“ (BdP: 54). Tezė apie

prigimtinį žmogaus sugedimą yra svarbiausia politiškumo koncepcijos prielaida, tačiau ji negali būti įrodyta racionaliais argumentais. C. Schmitto politiškumo koncepcija priklauso nuo tikėjimo prigimtiniu žmogaus blogumu. Vokiečių filosofo politiškumo samprata yra pagrįsta pesimistine antropologija – tikėjimu, kad žmogus blogas iš prigimties. L. Straussas pastebi, kad žmogaus prigimtinį blogumą galima suprasti dviem būdais – kaip žmogišką nevisavertiškumą (*menschliche Minderwertigkeit*) arba kaip gyvulišką jėgą (*animalische Kraft*) (Strauss 2008: 231). Pabrėždamas C. Schmitto išplėtos politiškumo sampratos priklausomybę nuo T. Hobbeso idėjų jis primena, kad „Hobbesas blogį suprato kaip „*nekaltą* blogį“, nes neigė nuodėmę“ (Strauss 2008: 231). Tad ir vėl kyla klausimas dėl C. Schmitto antropologijos prielaidų. Kuo grindžiama vokiečių filosofo žmogaus samprata? Ar jis žmogaus blogumą suprato kaip nekaltą blogį ar kaip kylantį iš prigimtinės nuodėmės?

4.6. Heinrichas Meieris ir teologinės „Politiškumo sąvokos“ prielaidos

H. Meierio veikalo „Carlas Schmittas, Leo Straussas ir „Politiškumo sąvoka“. Apie paslėptą dialogą“ politiškumo sąvokos interpretacija šiandien yra autoritetingiausias tyrimas, pasirodęs po L. Strausso recenzijos (nors reikia pripažinti, kad H. Meierio analizė yra visiškai priklausoma nuo pastarosios). Lygindamas 1927, 1932 ir 1933 metų „Politiškumo sąvokos“ leidimus H. Meieris pastebi, kad C. Schmitto politiškumo koncepcija keitėsi ir jos evoliucijoje svarbų vaidmenį suvaidino L. Strausso straipsnis. H. Meieris pastebi, kad 1933 metų knygos redakcijos pakeitimai buvo atsakas į 1932 metų C. Strausso straipsnį ir tais pačiais metais privačioje korespondencijoje interpretatoriaus C. Schmittui pateiktus klausimus. Tai suteikia galimybę kalbėti apie slaptą L. Strausso ir C. Schmitto dialogą. H. Meierio nuomone, L. Straussas šiame dialoge buvo politikos filosofas, o C. Schmittas – politikos teologas.

H. Meierio žodžiais, „Schmittas imasi konfrontacijos su liberalizmu vardan politiškumo ir vykdo tai dėl religijos“ (Meier 2013: 37). Jo pateikta politiškumo samprata neatsiejama nuo teologinių prielaidų. Kaip savo komentaruose pastebi L. Straussas, C. Schmitto liberalizmo kritika neatsiejama nuo liberaliosios kultūros filosofijos kritikos. L. Straussas mano, kad tikėjimas ir politiškumas neigia kultūros filosofijos, kaip disciplinos, siekį išskirstyti žmogaus gyvenimą į autonomiškas sritis. 1935 metais išleistoje knygoje „Filosofija ir įstatymas“ (*Philosophie und Gesetz*) aptardamas veikalui „Politiškumo sąvoka“ pateiktus komentarus, jis rašo: „Kultūros filosofijos esmė (*crux*) yra politiškumo faktas. Jei „religija“ ir politika yra faktai (*the facts*), transcenduojantys „kultūrą“, arba, kalbant tiksliau, pradiniai faktai, tai radikali „kultūros“ sąvokos kritika yra įmanoma tik „teologinio-politinio traktato“ forma (Strauss 1995: 138). L. Straussas su liberalizmu polemizuoja iš filosofijos pozicijų, C. Schmitto polemika yra motyvuota teologiškai. H. Meierio nuomone, „Schmittui politiškumo teigimas yra ne kas kita kaip moralės teigimas. Tačiau moralės teigimą jis mato kaip priklausomą nuo teologijos. Moralės teigimas jam yra politinės teologijos dalis⁶²“ (Meier 2013: 54). Teologines savo samprotavimų prielaidas C. Schmittas ryškiausiai atskleidžia 1933 metų „Politiškumo sąvokos“ redakcijoje, atsakydamas į Strausso komentarus, ypač į pastabą apie žmogaus prigimtinio blogumo sampratos dviprasmiškumą. Tačiau dėl 1933 metais radikaliai pasikeitusių Vokietijos politinio gyvenimo sąlygų jis neįvardija dialogo partnerio⁶³. Taigi L. Straussas tampa menamu dialogo partneriu.

---

⁶² 1922 metais pasirodžiusioje „Politinėje teologijoje“ C. Schmittas rašo: „Tokius nuosekliai galutinius padarinius, kaip tėvo valdžia paremtos šeimos sugriovimas, J. Donoso Cortesas nuolat regi prieš akis, nes mano, kad drauge su teologija nyksta moralė, o su morale – politikos idėja, mat bet kuris moralinis sprendimas paralyžiuojamas rojumi skelbiamoje tiesioginio, natūralaus gyvenimo ir neproblemiško kūniškumo šiapusybėje“ (PT: 80).

⁶³ Ne visi „Politiškumo sąvokos“ teksto pakeitimai 1933 metų redakcijoje turi būti suprasti kaip atsakas į L. Strausso straipsnį. Kaip teisingai pastebi J. Bendersky, kai kurie šio veikalo pakeitimai rodo pastangas jį padaryti labiau priimtina tais metais į valdžią atėjusiems nacionalsocialistams. C. Schmittas pašalina kai kurias pastabas apie žydų kilmės filosofus K. Marxą ir G. Lukacsą, o sąvoką „asociacija“ pakeičia į nacionalsocialistų diskurse populiarią „Genossenschaft“ (Bendersky 1983: 207). Tačiau kiti pakeitimai gali būti suprasti tik kaip atsakas į L. Strausso iškeltus klausimus. Būtina

H. Meierio nuomone, 1933 metų „Politiškumo sąvokos“ pakeitimai turi būti suprasti kaip atsakas į šią L. Strausso pateiktą kritiką. Minėtoje redakcijoje C. Schmittas ryšį tarp teologijos politiškumo aiškina „ontologine-egzistencine mąstysena“, bendra teologijai ir politinei minčiai (BdP 1933: 45). H. Meieris pastebi, kad 1933 metų knygos leidimas labiau išryškina teologijos ir politiškumo ryšį, nes politiškumo pagrindą knygos autorius drąsiau sieja su teologija: „Draugo ir priešo neišvengiamumas politiškumo „sferoje“ „atitinka“ sprendimo tarp Dievo ir šėtono neišvengiamumą teologijos „sferoje“. Politika, kaip ir teologija, žmogų užčiuopia visiškai (*ganz*) ir egzistenciškai“ (Meier: 2013, 64). Šį H. Meierio teiginį patvirtina C. Schmitta „Politinėje teologijoje II“ suformuluotas požiūris: „Deteologizacijoje slypi depolitizacija ta prasme, kad pasaulis liaujasi buvęs politomorfinis. Sykiu draugas ir priešas liaujasi buvę politiškumo kriterijus“ (PT II: 175). Teologijos atmetimas siejamas su neteisingu politiškumo prigimties supratimu.

Viename iš „Politiškumo sąvokos“ skyrių kalbama apie skirtį tarp teorijų, kurios žmogų suvokia kaip iš prigimties gerą, ir teorijų, kurios jį aiškina kaip iš prigimties blogą, t. y. paliestą prigimtinės nuodėmės (Meier: 2013, 64–68). „Politinėje teologijoje“ C. Schmittas rašo: „Tik Bakuninas suteikia kovai prieš teologiją visą absoliutaus natūralizmo nuoseklumą. [...] Bakuninui nėra nieko neigiama ir bloga, išskyrus teologinį mokymą apie Dievą ir nuodėmę, kuris uždeda žmogui piktadario antspaudą, šitaip sukurdamas dingstį tenkinti savo valdžios troškimą ir godulį“ (PT: 79). C. Schmittas mano, kad neįmanoma pabėgti ne tik nuo politikos, bet ir nuo teologijos: „Bakunino atveju regime keistą paradoksą, kad jis teoriškai turėjo tapti antiteologijos teologu, o praktiškai – antidiktatūros diktatoriumi“ (PT: 81). C. Schmittas politinės teologijos koncepciją panaudoja kovoje prieš liberalizmą, anarchizmą ir

---

pažymėti, kad į 1933 metų leidimą C. Schmittas įdėjo pastabą, kuri negali būti suprasta kaip mėginimas įsiteikti nacionalsocialistams. Jis atvirai kritikuoja eutanaziją ir abortus, tai, ką galėtume vadinti eugenika, teigdamas, kad „jokia programa, joks idealas ir joks tikslingumas negali pateisinti atviros galios kontroliuoti fizinių kitų žmonių gyvenimą“ (BdP: 1933, 31).

socializmą. H. Meierio nuomone, C. Schmittas „virtuoziškai“ paleidžia į darbą politinės teologijos koncepciją kaip ginklą prieš liberalizmą, anarchizmą ir socializmą. Šis „virtuoziškas“ polemikas politinės teologijos panaudojimas ypač ryškus „Politiniame romantizme“. Filosofas atranda teologiją net ten, kur iš pirmo žvilgsnio jos nėra arba ji yra atvirai neigiama – „nei neigimas, nei abejingumas neleidžia oponentui pabėgti nuo politinės teologijos“ (Meier: 2013, 85–86). Šią pamatinę nuostatą C. Schmittas išdėsto antrajame „Politinio romantizmo“ leidime – „kiekvienas pareiškimas dvasinėje sferoje (*Äusserung im Geistigen*) sąmoningai ar nesąmoningai yra paremtas ortodoksine arba eretiška dogma“ (PR: 5). Tai tik dar kartą patvirtina mintį apie politinio romantizmo, politinės teologijos ir politiškumo koncepcijų ryšį.

H. Meierio teigimu, C. Schmittas siekia „politiškumą įtvirtinti teologijoje“, nes jam „politiškumas savo giliausią pamatą turi prigimtinėje nuodėmėje“ (Meier 2013: 60–62). Apie teologijos ir politikos ryšį vokiečių juristas rašo: „Kai šiandien anarchistai tikrąja nuodėmės būsena laiko tėvo valdžią ir monogamija paremtą šeimą, taip pat skelbia grįžimą į matriarchatą, į neva pirmąją rojus būsena, šitaip reiškiasi didesnis giliausių ryšių suvokimas, nei juos suvokė andai juokdamasis Proudhonas“ (PT: 80). „Giliausių sąryšių suvokimas“ C. Schmittui reiškia, kad politiškumas priklauso nuo tikėjimo prigimtinėje nuodėmėje: „radikalus intensyvėjimas reiškiasi nuolat didėjančia aksiominių tezių apie žmogaus prigimtį reikšmę“ (PT: 72). Filosofas laikosi nuostatos, kad Apreiškimo neigimas veda į politiškumo neigimą. C. Schmittas tikėjimas Apreiškimo tiesomis leidžia jam teigti, kad „pasaulis nebus depolitizuotas“ (BdP: 78). Šio teiginio neįmanoma įrodyti remiantis tik filosofiniais argumentais. Tai priklauso nuo tikėjimo Apreiškimo tiesa, ypač prigimtinėje nuodėmėje. Komentuodamas „Politiškumo sąvoką“ L. Straussas teigia, kad knygos autoriaus pažiūros priklauso nuo tikėjimo žmogaus prigimtinio blogumu. Atsakydamas į jo kritiką ir privačioje korespondencijoje pateiktus klausimus C. Schmittas nesistengia įrodinėti, kad žmogus iš prigimties yra blogas. Jis tik patikslina savo poziciją – žmogus iš prigimties yra nuodėmingas

ir dėl šios priežasties politiškumas yra neišvengiamas⁶⁴. C. Schmitto požiūris į politiškumą pakartoja J. de Maistre'o požiūrį, išdėstytą knygoje „Sankt Peterburgo dialogai arba pokalbiai apie pasaulietinę Apvaizdos valdžią“ (*Les Soirées de Saint-Petersbourg ou Entretiens sur le Gouvernement Tempore de la Providence*): „prigimtinė nuodėmė paaiškina visus dalykus ir be jos neįmanoma nieko paaiškinti“ (de Maistre: 1993: 33). Tai dar vienas šio autoriaus priklausomybės nuo XIX amžiaus kontrrevoliucionierių įrodymas.

4.7. Liberalizmo ir politinio romantizmo santykis

„Politinį romantizmą“ ir „Politiškumo sąvoką“ vienija katalikiškos prielaidos. „Politinėje teologijoje II“ C. Schmittas teigia, kad jo 1919–1927 metų straipsniai „laiko, medžiagos ir sisteminiu požiūriais susiję su 1922 metais išleista „Politine teologija“ (PT II: 104–105). Be to, jis apgailestauja, kad H. Ballas nespėjo pamatyti jo 1927 metais pasirodžiusio veikalo „Politiškumo sąvokos“ (ibid.: 105). Kaip jau rašyta, H. Ballas vienas pirmųjų pastebėjo ir aiškiausiai atskleidė vokiečių filosofo darbus vienijančias katalikiškas prielaidas. Galima pagrįstai manyti, kad C. Schmittas neabejojo, jog H. Ballas būtų išvelgęs katalikiškas jo filosofijos prielaidas ir „Politiškumo sąvokoje“. H. Ballas buvo teisus rašydamas, kad knygos „Politinis romantizmas“ ir „Politinė teologija“ yra dialektiškai susijusios. Po H. Meierio tyrinėjimų galima teigti, kad veikalas „Politiškumo sąvoka“ taip pat yra dialektiškai susijęs su „Politiniu romantizmu“ ir „Politine teologija“. Katalikiškoji teologija yra „Politinio romantizmo“ ir „Politiškumo sąvokos“ bendrumo pagrindas. Tik

---

⁶⁴ Prigimtinės nuodėmės svarbą C. Schmitto teorijose pastebi ir teologas Johannas Baptistas Metz: „Schmitto politinės teologijos pinigai pastatyti ant nuodėmės universalumo, ypač ant prigimtinės nuodėmės. Iš šios nuostatos kyla ne tik Schmitto skepticizmas dėl žmonių galimybės turėti demokratinę savivaldą, bet ji taip pat tampa išeities tašku jo pamatinei politinei draugo-priešo aksiomai“ (Metz 1998: 146).

turint tai omenyje galima nuosekliai paaiškinti politinio romantizmo ir politiškumo sąvokai skirtų darbų sąryšį.

L. Straussas ir K. Löwithas bandė surasti poleminių C. Schmitto politiškumo sąvokos taikinių. L. Straussas manė, kad politiškumo samprata yra polemiskai nukreipta prieš liberalizmą⁶⁵, o K. Löwitho nuomone, ji nukreipta prieš politinį romantizmą (Löwith 1996: 137). Pats C. Schmittas „Politiškumo sąvokoje“ tarp liberalizmo ir politinio romantizmo deda lygybės ženklą. Vienoje šio veikalo išnašoje jis nurodo: „Vokietijos romantizmas nuo 1800 iki 1830 metų yra tradicionalistinis ir feodalinis liberalizmas. Sociologiškai kalbant, tai modernus buržuazinis judėjimas, kurio dalyviai buržua (*Bürgertum*) nebuvo pakankamai galingi, kad nuverstų anuomet egzistavusią politinę jėgą, kuri atstovavo feodalizmo tradicijai. Liberalizmas siekė suartėti su tradicija taip pat, kaip vėliau siekė sąjungos su iš esmės demokratiniiais socializmu ir nacionalizmu. Jokia nuosekli specifinė politinė teorija negali būti kildinama iš nuoseklaus buržuazinio liberalizmo. Tai yra priešastis, kodėl romantizmas negali turėti politinės teorijos, bet visada prisitaiko prie stipriausių savo laikmečio politinių jėgų“ (BdP: 68). Liberalizmą ir romantizmą sieja moralinis individualizmas. Be to, romantizmas ir liberalizmas tik prisitaiko prie galingiausių savo laikmečio jėgų.

C. Schmitto kūrybos tyrinėtojai ir interpretatoriai yra linkę tapatinti politinį romantizmą ir liberalizmą. Ellen Kennedy nuomone, „Politinio romantizmo“ autorius „liberalizmą konstruoja kaip romantizmą“ (Kennedy 2004: 51–52). S. Holmesas mano, kad C. Schmittas politinį romantizmą ir liberalizmą tapatina dėl to, kad abu judėjimus kaltina dėl jų „pasyvaus neryžtingumo“ (Holmes 1993: 44). Mariano Croce'o ir Andreaso Salvatore'o teigimu, vokiečių

---

⁶⁵ Straipsnio pabaigoje L. Straussas pastebi, kad C. Schmitto polemika su liberalizmu turi būti suprantama plačiau: „Polemika prieš liberalizmą pasižymi paruošiamąjį veiksma turinčia prasme: jos tikslas išlaisvinti vietą mūsų lauke tarp „techniško dvasios“ ir „masinio antireliginio šio pasaulio aktyvizmo (*Diesseits-Aktivismus*)“ (BdP: 93), taip pat tarp priešingos dvasios ir tikėjimo, kuri, kaip atrodo, vis dar neturi vardo“ (Strauss 2008: 237). C. Schmitto 1933 metų „Politiškumo sąvokos“ leidimo pakeitimai rodo jį norėjus pasakyti, jog su „techniško dvasia“ kovojantis tikėjimas pirmiausia reiškia krikščionybę.

filosofas „politinį romantizmą pristato kaip filosofinį liberalizmo ekvivalentą“ (Croce ir Salvatore 2013: 178). 2011 metais pasirodžiusio naujo angliškojo „Politinio romantizmo“ leidimo įvade Grahamas McAleeris teigia, kad „Politinis romantizmas“ atskleidžia C. Schmitto pastangas užčiuopti revoliucinio liberalizmo laikotarpio mąstymo formą“ (McAller 2011: xi). Tačiau atidus „Politinio romantizmo“ skaitymas neleidžia tapatinti liberalizmo ir politinio romantizmo. Tai nepagrįsta nuostata, kylanti tik iš vienos šiame darbe pateiktos išnašos, kurią pagrįstai galime laikyti poleminiu supaprastinimu.

„Politiniame romantizme“ teigiama, kad „romantinio sąjūdžio nešėja yra buržuazija“ (PR: 14). „Politiškumo sąvokoje“ C. Schmittas priduria, kad XIX amžiaus pradžios Vokietijos žemėse liberali buržuazija nebuvo pakankamai stipri, kad įveiktų anuomet egzistavusias galingiausias politines jėgas, kurios atstovavo nykstančiai feodalų klasei. Vienoje politiškumo sąvokai skirtos veikalos išnašoje jis sulygina vokiškąjį romantizmą ir liberalizmą (BdP: 68). Tačiau šis liberalizmo ir politinio romantizmo tapatinimas prieštarauja kitiems „Politinio romantizmo“ teiginiams. Šiame veikale teigiama, kad politinis romantizmas neturi nekintamos esmės, t. y. jo negalima tapatinti su kuria nors viena ideologija. C. Schmitto mėginimą romantizmą tapatinti su liberalizmu turime suprasti tik kaip poleminių supaprastinimų. H. Meierio nuomone, C. Schmittas naudoja daug panašių poleminių supaprastinimų. Pavyzdžiui, 1933 metų „Politiškumo sąvokoje“ jis teigia, kad „marksizmas yra tik liberalaus XIX amžiaus mentaliteto pritaikymas“ (BdP: 1933, 55–56). C. Schmittas tokį patį poleminių supaprastinimų pritaiko ir romantizmui, priskirdamas jį „tradiciniam ir feodaliniam liberalizmui“ (BdP: 68).

„Politiškumo sąvokoje“ C. Schmittas teigia, kad „trys didieji literatūriniai tipiška liberalaus parlamentarizmo šaukliai yra tipiški romantikai“⁶⁶. Šie trys

---

⁶⁶ Apie romantizmą ir parlamentarizmą siejančią „amžinojo pokalbio“ idėją C. Schmittas užsimena veikale „Dvasinė-istorinė šiuolaikinio parlamentarizmo padėtis“. Jo nuomone, liberali diskusijos koncepcija „Vokietijos romantizme tapo amžinu pokalbiu“ (GLP: 58). Veikale „Politinis romantizmas“

liberalai ir romantikai juristui yra E. Burke'as, F.-R. de Chateaubriand'as⁶⁷ ir B. Constantas (BdP: 69). Koks yra šių mąstytojų santykis su C. Schmittu suformuluotomis politinio romantizmo ir politiškumo sampratomis? Veikale „Politinis romantizmas“ jis kalba apie E. Burke'o artumą politiniam romantizmui teigdamas, kad „šis liberalas turi romantinių bruožų“ (PR: 68), tačiau iškart priduria, jog „romantiniai bruožai nėra esminiai Burke'o politinėms pažiūroms“ (PR: 68). Galima daryti prielaidą, kad E. Burke'as „Politiškumo sąvokoje“ apibūdintas kaip romantikas tik dėl jo ryšių su liberalizmu. Tačiau „Politiniame romantizme“ teigiama, kad būtų klaidinga tokius mąstytojus ir veikėjus kaip E. Burke'as priskirti tai pačiai politinės dvasios kategorijai (*politischer Geistigkeit*) kaip vokiečių romantikus A. Müllerį ir F. Schlegelį (PR: 39). „Politiškumo sąvokoje“ E. Burke'as pristatomas kaip politinių romantikų atstovas, o „Politiniame romantizme“ – kaip jų priešas.

Veikale „Politinis romantizmas“ C. Schmittas rašo apie E. Burke'ui būdingą „emocionalumą ir retoriškumą“ (PR: 114, 132), tačiau iškart priduria, kad „revoliucijos metu jį užvaldęs patosas niekada neturėjo nieko bendro su estetiniu romantikų jausmu, kai revoliucija išgyvenama kaip grandiozinė drama ar gamtos įvykis. Burke'ui revoliucija yra sukrečiantis dieviškosios ir žmogiškos teisės pažeidimas“ (PR: 120). Tačiau galima manyti, kad metams bėgant C. Schmittas pradėjo suvokti E. Burke'ą kaip politinį romantiką.

---

jis teigia, kad „amžinasis pokalbis yra tipiška romantinė idėja“ (PR: 32). „Politinėje teologijoje“ C. Schmittas pritaria J. Donoso Corteso buržuazijos kaip „diskutuojančiosios klasės“, apibrėžimui (PT: 75). Liberalizmą ir politinį romantizmą C. Schmittas suvokia kaip neatsiejamus nuo buržuazinės visuomenės, kuriai būdingas diskusijos sureikšminimas ir klaidingas politinio sprendimo vaidmens suvokimas. 1925 metų liepos 8 diena datuotame laiške Karlui Antonui Prinzui Rohanui C. Schmittas pabrėžia „romantizmo, pokalbio, diskusijos ir liberalizmo“ ryšius, nors nepaaiškina, kas juos sieja (Schmitt (sud.) Kai Burkhardt, Gerd Giesler, Stefan Krings, 2013: 62).

⁶⁷ Antrojo „Politinio romantizmo“ leidimo pratarmėje C. Schmittas teigia daug dėmesio skyręs A. Müllerii, nes jis „atstovauja politiniam romantizmui kaip tipui su retai pasitaikančiu grynumu. Šiuo požiūriu su juo negali lygintis net Chateaubriand'as. Taip yra todėl, kad Chateaubriand'as buvo aristokratas ir katalikas iš senos giminės, visada artimai susijęs su jo romantizuotais dalykais“ (PR: 21). 1925 metais leidyklos „Duncker & Humblot“ direktoriui C. Schmittas rašo apie savo planus trečiajame „Politinio romantizmo“ leidime įrodyti F.-R. Chateaubriand'o ryšius su politiniu romantizmu (Schmitt, (sud.) Rolf Riess, 2007: 115). Tačiau šis sumanymas liko neįgyvendintas.

Veikale „Politinė teologija II“ jis kalba apie katalikų J. de Maistre'o, L. de Bonaldo, J. Donoso Corteso ir anglikono E. Burke'o pažiūrų skirtumą: „Palyginti su trijų katalikų mąstytojų kritiniu skvarbumu, kontrrevoliucionierius Burke'as atrodo retoriškas, o jo argumentacija – tik paprastas įkalbinėjimas; šio teiginio nekeičia net smarkiai retoriška Donoso Corteso maniera“ (PT II: 111). 1919 metų „Politinio romantizmo“ leidime C. Schmittas daug dėmesio skiria E. Burke'o politinei teorijai, tačiau 1922 metais pasirodžiusioje „Politinėje teologijoje“ britų konservatorius jau net neminimas. Tad galima tarti, kad pasikeitė autoriaus požiūris į britų filosofą ir politiką. Nors sunku aiškiai apibūdinti šio požiūrio pasikeitimo pobūdį. Tegalima konstatuoti, kad E. Burke'o santykio su politiniu romantizmu klausimas liko be aiškaus atsakymo.

„Politiniame romantizme“ tik vieną kartą užsimenama apie „romantiką Benjaminą Constantą“ (PR: 154). 1932 metais išleistame veikale „Politiškumo sąvoka“ B. Constantas apibūdinamas kaip „liberaliosios devynioliktojo amžiaus dvasios įkvėpėjas“ (BdP: 73). O 1933 metais pasirodžiusiame politiškumo koncepcijai skirtame darbe B. Constantas vadinamas „viso XIX amžiaus liberalaus dvasingumo bažnyčios tėvu“ (BdP, 1933: 56). Kyla klausimas – ar C. Schmitto šiam autoriui teikiama reikšmė nepaneigia „Politiškumo sąvokos“ tezės, kad nei liberalizmas, nei romantizmas negali sukurti pozityvios politinės teorijos. Į šį klausimą sunku atsakyti. Pirmiausia, C. Schmittas nemano, kad B. Constantas sukūrė originalią politikos teoriją. Jo nuomone, šio autoriaus pažiūrų negalima vadinti politine teorija. Geriausiu atveju jos vertos tik „istorinės interpretacijos (*Geschichtsdeutung*)“ vardo (BdP: 76). C. Schmitto nuomone, B. Constanto pateikta „nepaprastai paini ekonomikos, laisvės, technologijos, etikos ir parlamentarizmo sąjunga“ XIX amžiaus pradžioje padarė „didelę įtaką Europos dvasinei atmosferai“ (BdP: 75). Juristas priduria, kad ši istorinė interpretacija tebeturi labai didelę įtaką ir XX amžiaus pradžioje. Tačiau šioje vietoje iškyla problema: jeigu B. Constantas – politinis romantikas, laikantis C. Schmitto argumentų, jis

negalėjo sukurti nuoseklios ir įtakingos politinės teorijos, nes pagal politinio romantizmo apibrėžimą, tai neįmanomas dalykas. B. Constanto atveju taip pat lieka neaiškus liberalizmo ir politinio romantizmo santykis.

Veikale „Politinis romantizmas“ C. Schmittas pabrėžia, kad romantizmui būdinga neaprepiama politinių pozicijų įvairovė. Neįmanoma rasti nekintamos politinio romantizmo esmės (PR: 29–34). O „Politiškumo sąvokoje“ pastebi, kad su panašiais sunkumais XIX amžiuje susidūrė politikos filosofai, kurie mėgino suprasti liberalizmo politinę prasmę. C. Schmitto žodžiais, „kritiniu metu visi geri politikos stebėtojai – Lorenzas von Steinas, K. Marxas, Friedrichas Julius Stahlas ir Donoso Cortesas puolė į neviltį mėgindami surasti politinį principą ar intelektualiai nuoseklią liberalizmo idėją“ (BdP: 69). Ar šis C. Schmitto samprotavimas leidžia teigti, kad liberalizmui ir politiniam romantizmui būdingas toks pat nuoseklios politinės pozicijos neturėjimas? Tokio pobūdžio tvirtinimas sunkiai įrodomas dalykas. Be abejo, C. Schmittas liberalizmą suvokė kaip pozityvios politinės programos neturintį sąjūdį. Tačiau neaišku, ar antipolitiniai principai negali būti suvokiami kaip politinių principų porūšis. Laikantis C. Schmitto politiškumo sampratos, bet kuris jos keitimas kažkuo kitu turi būti suvokiamas kaip politinę prasmę turintis veiksmas.

C. Schmittas mano, kad modernųjų Vakarų liberalai nuosekliai vykdo depolitizaciją ir neutralizaciją ir kad „vienintelis sisteminės liberalizmo teorijos rūpestis yra vidinė kova su valstybės galia. Siekdamas apsaugoti individualias laisves ir privačią nuosavybę liberalizmas siūlo metodus trukdyti valstybės ir vyriausybės galiai ir ją kontroliuoti“ (BdP: 70). Tai reiškia, kad liberalizmui būdinga valstybės kritika ir siekis kuo labiau riboti jos galias. Christophas Gusy atkreipia dėmesį į „paradoksalų“ C. Schmitto liberalizmo kritikos pobūdį (Gusy (sud.) Mehring, 2003: 139–145). Jo pastebėjimu, veikale „Dvasinė-istorinė šiuolaikinio parlamentarizmo padėtis“ filosofas liberalizmą apibūdina kaip „nuoseklią, išsamią metafizinę sistemą“ (GLP: 45), o „Politiškumo sąvokoje“ teigia, kad iš liberalizmo neįmanoma išvesti politinės programos. Tačiau tarp šių iš pirmo žvilgsnio viena kitą neigiančių nuostatų nėra vidinio

prieštaravimo, nes C. Schmittas liberalizmą supranta ne kaip „politinę“, bet kaip „metafizinę“ sistemą. Tai reiškia, kad metafizinė liberalizmo sistema savo esme yra antipolitinė, o nuoseklu antipolitiškumu pasižymintis liberalas skiriasi nuo tvirtų politinių pažiūrų neturinčio romantiko, kuris gali romantizuoti ir liberalias, ir konservatyvias, anarchistines ar absoliutistines politines idėjas.

Galima ieškoti kitų romantizmo ir liberalizmo ryšių. Liberalizmui ir politiniam romantizmui būdingas diskusijos sureikšminimas, vadinamoji „nesibaigiančio pokalbio“ idėja, politinio sprendimo vengimas ir moralinis individualizmas, iš kurio neįmanoma išvesti pozityvios politinės programos. Tačiau net ir šiuo atveju skiriasi liberalų ir politinių romantikų santykis su politiškumu. Liberalai veikia politikoje, nepaisant to, kad jų pažiūras C. Schmittas apibūdina kaip antipolitines. Romantikų santykį su politika jis vadina pasyviu – jie nedalyvauja politinėje veikloje, o vien tik mėgaujasi estetinėmis politinių idėjų transformacijomis. Būtent todėl C. Schmittas teigia, kad „politinis romantizmas yra politinius įvykius lydintis emocinis atsakas (*Begleitaffekt*)“ (PR: 166). Politinį romantizmą galima apibūdinti kaip iš subjektyviojo okazionalizmo kylantį ironišką estetizmą. „Politiškumo sąvokoje“ C. Schmittas pabrėžia, kad liberalų pastangos išvengti politikos ir valstybės yra „labai sistemiškos“⁷⁰ (BdP: 65). Šis sisteminis antipolitiškumas liberalus skiria nuo politinių romantikų, kuriems būdingas tik estetiškas ir emocinis santykis su politika. Būtent tuo liberalai nepanašūs į romantikus.

Romantikų apolitiškumas skiriasi nuo liberalų antipolitiškumo. Pirmieji yra apolitiški, nes politika domisi tik kaip meninės kūrybos ar emocinio patyrimo šaltiniu. Liberalai dalyvauja politikoje, bet apsiriboja jos kritika. Tai du skirtingi dalykai. C. Schmittas kritikuoja ir liberalus, ir romantikus, tačiau būtų klaidinga pirmuosius laikyti politiniais romantikais, nes jie sau kelia politinius

---

⁷⁰ Veikale „Politinė teologija“ C. Schmittas apie liberalizmą rašo: „Ekonominiai postulatai, prekybos ir amato laisvė ryžtingam idėjų istorijos tyrinėtoji tēra metafizinio branduolio derivatai“ (PT: 77–78).

tikslus ir aktyviai dalyvauja politinėje veikloje. C. Schmitto politiškumo samprata nukreipta ir prieš liberalizmą, ir prieš politinį romantizmą, tačiau vienoje „Politiškumo sąvokos“ išnašoje pateiktas teiginys, kad politinis romantizmas yra liberalizmo istorijos dalis, turi būti suprastas kaip polemėnis supaprastinimas. Nepaisant svarbių sąlyčio taškų, liberalizmo istorija skiriasi nuo romantizmo istorijos.

C. Schmitto naudojamas polemėnis supaprastinimas neatitinka jo politinės filosofijos paskatų. Labiausiai tam prieštarauja „Politinio romantizmo“ argumentai. Šiame veikale C. Schmittas aiškiai teigia, kad neįmanoma rasti nuoseklios romantikų politinės programos, nes jie tik romantizuoja bet kokias politines idėjas. Tai reiškia, kad politiniai romantikai yra daug labiau nutolę nuo politikos, nei sau politinius tikslus keliantys liberalai. C. Schmittas mano, kad liberalizmas yra nuosekli metafizinių pažiūrų sistema (GLP: 45). Pirmojo angliškojo „Politinio romantizmo“ leidimo įvado autorius G. Oakesas teigia, kad C. Schmittui „romantizmas priklauso nuo liberalizmo“ (Oakes: xxxi-xxxii). Tai labiau pagrįstas požiūris, nei šių dviejų skirtingų reiškinių tapatinimas. C. Schmitto nuomone, romantizmas yra Vakarų buržuazinės visuomenės produktas. Atidesnis jo veikalų ir straipsnių studijavimas rodo, kad „buržuazinę visuomenę“ jis suprato kaip „liberalią visuomenę“. Šių dviejų dalykų tapatinimas ypač ryškus 1928 metais pasirodžiusiame straipsnyje „Buržuazinė teisinė valstybė“ (*Der bürgerliche Rechtsstaat*) (SGN: 44–50), knygoje „Konstitucinės teisės teorija“ ir 1934 metais išleistame veikale „Antrojo Reicho valstybės struktūra ir žlugimas: buržua pergalė prieš karių“ (*Staatsgefüge und Zusammenbruch des Zweiten Reiches. Der Sieg des Bürgers über den Soldaten*) (Schmitt 2011: 5–17, 40–43).

Liberalus politinis režimas, kurį C. Schmittas tapatina su buržuazine visuomene, yra būtina politinio romantizmo atsiradimo sąlyga. Jo teiginį, kad „psichologiškai ir istoriškai romantizmas yra buržuazinio saugumo produktas“ (PR: 106) neiškreipiant autoriaus intencijų galima paversti teiginiu, kad romantizmas yra liberalios buržuazinės visuomenės produktas. Liberalizmas ir

politinis romantizmas nėra tapatūs reiškiniai, nes pastarasis politikos srityje reiškiasi kitomis formomis nei pirmasis. Politiniam romantizmui nebūdinga nuosekli kova su valstybės galia. Buržuazinių visuomenių ištvirtinimas sudarė sąlygas atsirasti politinio romantizmo fenomenui, tačiau politiniai romantikai nėra vien liberalai. Jie gali tapatintis su bet kokiomis politinėmis pozicijomis, net su pačiomis neliberaliausiomis.

4.8. Romantikų įnašas į politinę teoriją

Siekiant suprasti C. Schmitto politinio romantizmo ir politiškumo koncepcijų santykį, būtina prisiminti, kad romantizmas jam yra estetinė reakcija į R. Descartes'o abstraktų racionalizmą. Mintis apie antropologines politinių teorijų prielaidas skatina klausti, ar įmanoma kalbėti apie „romantinę antropologiją“? C. Schmitto nuomone, romantikai dažniausia stodavo į antropologinio optimizmo pusę. Tačiau neįmanoma kalbėti apie nuoseklią „romantinę antropologiją“. Jo pateiktos politinio romantizmo sampratos originalumas neatsiejamas nuo minties, kad romantikai nepasiūlė novatoriškų ir svarių politinių idėjų. I. Berlinas manė, jog romantiškos politinės idėjos „sudaro pamatinį kapitalą, kurio ir dar keliais priedais remdamiesi mes gyvename ir šiandien“ (Berlin 2014: 1). Jo žodžiais, „romantizmu vadinamas sąjūdis pakeitė moderniąją etiką ir politiką kur kas rimtesniu mastu, nei iki šiol buvo įsivaizduojama“ (Berlin 1996: 170). Tačiau I. Berlinas nepaaiškina, kur slypi romantikų politinės minties originalumas. C. Schmitto nuomone, romantizmas nevaisingas politinėje teorijoje. Romantikai kalba apie politiką, bet jų požiūrį lemia estetinė ir emocinė perspektyva: „Žaismingas ir lyriškas romantikų santykis su politine filosofija yra idėjiškai neproduktyvus. Tai veda į neišvengiamą ir neaiškią sumaištį, kai estetinė-emocinė reakcija atmeta visas logines distinkcijas, ir ši sumaištis atrodo neišsprendžiama“ (PR: 67). C.

Schmittas mano, kad negalima kalbėti apie romantikų politinę filosofiją. Prasminga kalbėti tik apie politinių idėjų romantizavimą.

„Politiniame romantizme“ C. Schmittas neigia požiūrį, kad romantikai prisidėjo prie moderniojo Vakarų nacionalizmo atsiradimo. Jis polemizuoja su Friedricho Meineckes'o požiūriu, kad romantikai buvo „tautinio jausmo nešėjai“ (PR: 32), teigdamas, jog „nauja „tautos tikrovė“ neturi būti painiojama su „tauta kaip romantiniu objektu“ (PR: 79). C. Schmittas vengia kalbėti apie nacionalizmą. Kaip teisingai pastebi Williamas Hookeris, jis „visada turėjo stebėtinai mažai ką tiesiogiai pasakyti nacionalizmo klausimu“ (Hooker: 2009: 173). Tai gana netikėtas dalykas, nes 1923 metais išleistame veikle „Dvasinė-istorinė šiuolaikinio parlamentarizmo padėtis“ C. Schmittas pripažįsta, kad stipriausias modernus politinis mitas yra tautos mitas (GLP: 88–90). C. Schmitto abejingumą nacionalizmo santykiui su politiniu romantizmu galima aiškinti jo antipatija romantizmui. Jo nuomone, romantiški samprotavimai negali vesti prie reikšmingų politinių idėjų. Vienintelis dalykas, kurį, pasak juristo, galėjo padaryti romantikai, – romantizuoti svetimas politines idėjas ir teorijas.

„Politiniame romantizme“ C. Schmittas adekvačiai neaptaria romantizmo ir nacionalizmo santykio temas. Filosofas apsiriboja teiginiu, kad romantikų nedomina tauta ir istorija kaip objektyvios duotybės. Jiems tautos istorija yra tik kūrybinę vaizduotę žadinantis veiksnys: „romantikai neturėtų būti laikomi naujojo liaudies ar nacionalinio jausmo atradėjais. Taip yra todėl, kad jie iškart romantizavo tikrovę. [...] Revoliucijos nervas išpjaunamas iš romantinio objekto. Objektas tampa pavaldus romantiniam subjektui, kuris jam priskiria pareigą būti neišsemiamų galimybių šaltiniu“ (PR: 79). C. Schmittas skiria tautą, kaip istorinę duotybę, ir tautą, kaip romantikų vaizduotės kūrinį. Tai gana problemiška skirtis, nes kai kurie autoriai tautą aiškina kaip įsivaizduojamą bendruomenę (Anderson 1999: 18-23; 51). Šią skirtį dar labiau suproblemina C. Schmitto veikle „Dvasinė – istorinė šiuolaikinio parlamentarizmo padėtis“ išsakyta mintis, kad praktinėje politikoje mitai gali

būti reikšmingesni už objektyvų tikrovės pažinimą. Tai reiškia, kad romantikams objektyvumo trūkumas netrukdo keisti požiūrio į politiką. Šią mintį patvirtina ir paties C. Schmitto teiginys apie „neišvengiamą objektyvumo trūkumą politiniuose sprendimuose“ (BdP: 32). Romantikų vaizdiniai gali keisti praktinių dalykų supratimą. C. Schmittas politiniam romantizmui skirtame veikalė trumpai užsimena apie tokią galimybę – romantikų poetinės idėjos gali daryti praktinį poveikį. Tačiau jo pastebėjimai neperžengia atskirų užuominų slenksčio ir netampa platesnių teorinių apmąstymų objektu.

C. Schmitto mintis, kad romantikai nepasiūlė naujų politinių teorijų, susiduria su tuo, ką galima vadinti „J.-J. Rousseau interpretacijos problema“. Veikalė „Politinis romantizmas“ C. Schmittas teigia, kad romantizmo ištakas galima aptikti Shaftesbury darbuose, garbinančiuose paprastų ir „natūralių“ žmonių papročius. Tačiau Shaftesbury nuopelnus šioje srityje akivaizdžiai pranoksta J.-J. Rousseau. C. Schmitto žodžiais, „tik su Rousseau aiškiausiai pasimato ketvirtosios [estetinės-emocinės – L. J.] reakcijos savitumas. Nesugebėdamas įveikti racionalizmo ir visada intelektualiai priklausydamas nuo pranašesnio oponento (tai rodo knyga „Apie visuomenės sutartį“), jis sugeba paralyžuoti racionalizmo nuoseklumą ir kitu būdu pasiekti konkrečią tikrovę, kurią filosofija nori pasiekti sisteminių spekuliacijų keliu. Kol kas prototipiškas jo samprotavimų, kuriais jis pasiekia savo tikslą, savitumas beveik nebuvo pastebėtas. Tačiau jis jau gali būti išvelgtas „Samprotavimuose apie žmonių nelygybės kilmę ir pagrindus“. „Gamta“ – visiškai racionali tradicinės filosofijos idėja, sinonimas konceptualiai ir racionaliai „esmei“, protui ir nomologinei būtinybei, įgauna sentimentalų turinį. Ankstesnės filosofijos „prigimtinė būklė“, kuri buvo laikoma sąmoninga abstrakcija ar istoriniu faktu, tampa konkrečia idile, vykstančia miškuose ar laukuose, – „romantine fantazija““ (PR: 66). C. Schmittas teigia, kad „Rousseau romantizavo XVIII amžiaus koncepcijas ir argumentus; jo lyrizmas buvo naudingas revoliucijai, pergalingam savo laikmečio judėjimui“ (PR: 67). „Politiniame romantizme“ J.-

J. Rousseau pristatomas kaip vienas pirmųjų ir įtakingiausių politinių romantikų.

Nuostata, kad romantikai yra neproduktyvūs politinėje teorijoje, prieštarauja C. Schmitto teiginiui, pateiktam veikale „Dvasinė-istorinė šiuolaikinio parlamentarizmo padėtis“. Šiame veikale rašoma, kad „Rousseau stovi prie moderniosios demokratijos ištakų“ (GLP: 19). Atidesnis minėtos knygos skaitymas rodo vidinį C. Schmitto samprotavimų prieštaravimą. Joje teigiama, kad J.-J. Rousseau „santykis su šeima ir valstybe yra tik romantiško okazionalizmo pavyzdys“ (GLP: 83). Tampa neaišku, kaip romantiškojo okazionalizmo atstovas gali būti demokratijos pradininkas. Kaip jau minėta, C. Schmittas laikosi nuostatos, kad politiniai romantikai nepasiūlė originalių politinių teorijų. „Politiniame romantizme“ aiškiai teigiama, jog jie yra neproduktyvūs politinės filosofijos srityje. Tačiau tuo pat metu pripažįstama, kad romantiškojo okazionalizmo principų valdomas J.-J. Rousseau padėjo pamatus moderniajai demokratijai. Kaip tai įmanoma? Kaip politiniams romantikams priskiriamas J.-J. Rousseau galėjo padaryti tai, kas nesuderinama su politinio romantizmo prigimtimi? Tai beveik nepastebėtas C. Schmitto pažiūrų aspektas.

Mintis, kad romantikas J.-J. Rousseau yra moderniosios demokratijos kūrėjas verčia pripažinti C. Schmitto požiūrio nenuoseklumą. Teiginys, kad politinis romantizmas yra nevaisingas politikos filosofijos srityje, nesuderinamas su teiginiu, kad paradigmatis romantikas yra moderniosios demokratijos kūrėjas. Be to, iškyla ir kitas nenuoseklumas. C. Schmittas mano, kad visos reikšmingos politinės teorijos yra pagrįstos prielaida apie prigimtinių žmogaus pavojingumą. Tačiau J.-J. Rousseau vadovavosi prielaida apie prigimtinių žmogaus gerumą. Tad J.-J. Rousseau vaidmens aiškinimas C. Schmittui tampa dviguba problema: 1) jis teigia, kad romantikai yra neproduktyvūs politikos srityje, bet jiems priskiriamas J.-J. Rousseau apibūdinamas kaip moderniosios demokratijos kūrėjas, 2) juristas mano, kad visos reikšmingos politinės teorijos yra grindžiamos pesimistine antropologija, bet tuo pačiu metu visuotinai

žinoma, kad moderniosios demokratijos teoriją pagrindęs J.-J. Rousseau yra optimistinės antropologijos šalininkas. Kaip paaiškinti šiuos du nenuoseklumus?

C. Schmitas šią problemą sprendžia atskirdamas „J.-J. Rousseau romantiką“ ir „J.-J. Rousseau filosofą“. Jo nuomone, „J.-J. Rousseau filosofas“ dar tebėra artimesnis stoikų filosofijos tradicijai, o ne romantizmui: „veikalas „Apie visuomenės sutartį“ nėra „rusoistiškas“ ar „romantiškas“ – tradicinis racionalaus gebėjimo [*Vermögen*] dominavimas iracionalių afektų atžvilgiu nėra apverstas. Žmogus, kuris buvo sugadintas, turi būti valstybės sugrąžintas į žmogiškojo orumo būklę. Bet kokia *force naturelle* privalo išnykti ir moralinė egzistencija turi pakeisti grynai natūralią“ (D: 120). C. Schmittas mano, kad vienas iš svarbiausių J.-J. Rousseau veikalų nėra „romantiškas“. Be to, filosofas teigia, kad politiniuose veikaluose J.-J. Rousseau nesilaikė optimistinės antropologijos. „Politinėje teologijoje“ jis rašo: „Veikale „Visuomeninė sutartis“ [...] žmogus dar anaip tol nėra iš prigimties geras; tik vėlesniuose Rousseau romanuose, kaip puikiai įrodė Seilliere, ima skleisti garsioji Rousseau tezė apie „gerą žmogų“ (PT: 73). Tai reiškia, kad J.-J. Rousseau nėra politiką griaunančios optimistinės antropologijos šalininkas. Optimistinė antropologija aptinkama jo romanuose, o ne politiniuose traktatuose.

Vėlesniuose C. Schmitto darbuose galima pastebėti siekį sumenkinti J.-J. Rousseau, kaip filosofo, originalumą. „Depolitizacijų ir neutralizacijų epochoje“ neigiamas J.-J. Rousseau, kaip politikos filosofo, novatoriškumas: „Pufendorfas yra tik Suarezo epigonas, o galutinėje analizėje Rousseau veikalas „Apie visuomeninę sutartį“ savo ruožtu yra tik Pufendorfo vulgarizacija“ (BuP: 141). 1938 metų veikale „Leviatanas Thomaso Hobeso valstybės teorijoje: politinio simbolio prasmė ir nesėkmė“ C. Schmittas pritaria Ferdinando Tönnieso minčiai, kad vienintelis J.-J. Rousseau naujumas, lyginant su „Leviatano“ autoriumi, yra tai, kad „jokios valstybės formos jis

nelaiko galutine“ (L: 104–105)⁷¹. Nepaisant visų C. Schmitto pastangų išspręsti J.-J. Rousseau interpretacijos prieštaravimų problemą, jam nepavyko rasti įtikinamo atsakymo. Taigi J.-J. Rousseau atvejis rodo, kad romantikų ir politikos ryšių aiškinimas – daug sunkesnis uždavinys, nei nurodo bendras politinio romantizmo principas.

4.9. Politikos estetizacija ir romantinė politika

C. Schmitto teigimu, „romantizmas perkėlė intelektualinį produktyvumą į estetikos sritį, meną ir meno kritiką ir remdamasis estetika bandė suprasti kitas sritis“ (PR: 16). Tačiau jis niekada rimtai nesvarstė galimybes, kad menas ir sentimentalizuotos istorinių įvykių interpretacijos gali pakeisti politikos supratimą. Politika jam atrodė visai kitos srities dalykas, kuriam netaikytini romantinio mąstymo principai. C. Schmittas nesidomėjo, kaip meno kūriniai gali pakeisti politikos supratimą. Mintis, kad poetinė vaizduotė gali daryti įtaką politikai, jam svetima⁷². Nors tai nėra išlygų neturintis požiūris. Pavyzdžiui, „Politiame romantizme“ pripažįstama, kad poetinis požiūris į pasaulį gali smarkiai veikti politinius procesus: „Sąmoningai ar nesąmoningai jis [politiinis romantizmas – L. J.] gali tarnauti politinei agitacijai ir turėti politinių padarinių nenustodamas būti romantišku, kitaip tariant, – politinio pasyvumo produktu, ne labiau negu Auber'o „La muette de Portici“ tapo politiniu aktu ar Auber'as – politiku dėl to, kad revoliucionierių entuziazmą sukėlė ši opera vykstant 1830 metų Belgijos revoliucijai“ (PR: 154). C. Schmittas neatmeta minties, kad

---

⁷¹ Apie J.-J. Rousseau intelektualinę priklausomybę nuo T. Hobbeso C. Schmittas rašo veikale „Diktatūra“ (D: 117).

⁷² Veikale „Hamletas ar Hekuba. Laiko įsiveržimas į pjesę“ C. Schmittas rašo apie Friedricho von Schillerio dramos sampratą: „Menas jam yra nepriklausomos regimybės sritis. Žaisdamas žmogus pirmą kartą tampa žmogumi, jis pabėga nuo savo susvetimėjimo ir atgauna orumą. Šios filosofijos požiūriu, žaismingumas būtinai tampa viršesniu už rimtumą. Gyvenimas yra rimtas dalykas, o menas – linksmas“ (HoH: 2008, 49). Mintis, kad žaismingumas gali tapti viršesniu už rimtumą tinka menininkams, tačiau perkelta į politiką C. Schmittui atrodo kaip groteskiška fantazija.

romantikų samprotavimai ir jų sukurti meno kūriniai gali keisti politikos supratimą. Jis tik nenori pripažinti, kad politika yra suaugusi su meniniu pasaulio patyrimu ir šiuo požiūriu tenkina romantizmo kriterijus.

C. Schmittas mano, kad romantizmo sąjūdžiui būdingas meno sureikšminimas, tačiau jis pats gina požiūrį, kad menas ir politika – dvi skirtingos žmogaus gyvenimo sritys. Tai, kas yra svarbu meno požiūriu, svetima bet kuriam save gerbiančiam politikui. Meno kriterijų taikymas politikoje C. Schmittui atrodo pavojingas nesusipratimas. Politikos horizonte visada yra potenciali žmonių žudymo galimybė, todėl ši sritis negali būti pavaldi grožio kanonams. C. Schmittas mano, kad liberalų ir socialistų noras „ekonomizuoti“ politikos supratimą turi daug didesnių politinių padarinių nei meno kūrinių poveikis. Liberalai ir socialistai yra aktyvūs politinių procesų dalyviai, o romantikai – tik pasyvūs jų stebėtojai. Karai ir revoliucijos politiniams romantikams yra tik estetiškos kontempliacijos objektai. Tai iškreipia politinių dalykų prasmės suvokimą. Tai, ką daro aktyvūs politikai, iš esmės skiriasi nuo romantikų požiūrio į ją. Pastarieji politinius reiškinius paverčia estetinio pasigėrėjimo objektais.

C. Schmittas mano, kad romantikų „nuoseklumo nebuvimas ir moralinis bejėgiškumas“ kyla iš jų estetinio požiūrio (PR: 151). Tačiau jis kartu siūlo suprasti skirtumą tarp politinio romantizmo ir romantinės politikos. Jo nuomone, net ir visiškai romantizmui abejingas žmogus gali būti užvaldytas romantizuotų idėjų. Prieš pateikdamas konkretų romantinės politikos pavyzdį C. Schmittas perspėja, kad pavyzdžiai iš tarpvalstybinės politikos srities būtų per daug sudėtingi. „Nemirtingu romantinės politikos simboliu“ jis laiko Miguelio de Cervanteso Don Kichotą⁷³. C. Schmittas mano, kad romantiškas

---

⁷³ 1956 metais publikuotame veikle „Hamletas ar Hekuba. Laiko įsiveržimas į pjesę“ C. Schmittas rašo apie „tris didžias Vakarų Europos literatūros simbolines figūras“ – Don Kichotą, Hamletą ir Faustą. Jo teigimu, „Don Kichotas yra ispanų katalikas, Faustas – vokiečių protestantas, o Hamletas – tarp jų, ir būtent šis tarpas nulėmė Europos likimą“ (HoH: 54). „Politiniame romantizme“ Don Kichotas apibūdinamas kaip „nemirtingas romantinės politikos pavyzdys“, o 1956 metais – kaip „ispaniškos katalikybės“ atstovas.

politikas „grynai okazionaliam objektui primeta svarbų politinį ketinimą ir viską traktuoja rimtai. Šiuo atveju struktūra taip pat yra okazionalistinė, nes į tašką, kuriame susikoncentravusi politinė energija, pataikoma okazionalistiškai. Nuo politinio romantizmo skiriasi tik kryptis, kuri orientuota į išorę. Poveikis, *terminus ad quem*, yra okazionalus. Nėra *causa*, bet tik *effectus occasionalis*. Galingų politinių jėgų kompleksas neranda savo tikslo ir su didžiule jėga smogia į okazionalų tašką“ (PR: 152–153). Romantinę politiką nuo politinio romantiko skiria jo gebėjimas priimti sprendimą (PR: 151). Politiniai romantikai kuria politinius vaizdinius, bet vengia rimto politinio įsipareigojimo. Jų ironiškas estetizmas neišvengiamai veda į politinį pasyvumą. Politinių romantikų pastangos nukreiptos ne į politinių problemų sprendimą, bet į jų estetizavimą.

C. Schmitto nuomone, Don Kichotą nuo politinių romantikų skiria rimtas požiūris į gėrį ir blogį. Jis priima sprendimus pagal savo gėrio ir blogio supratimą: „kai jo [Don Kichoto – L. J.] entuziazmas dėl riteriškumo idealų ir pasipiktinimas tariama neteisybe privedė vargšą riterį prie neprotingo išorinės tikrovės nepaisymo, jis estetiškai nepasitraukė į savo subjektyvumą“ (PR: 147–148). C. Schmittas mano, kad Don Kichotas dažnai priartėja prie subjektyvaus okazionalizmo, nes „skelbia, kad jo susidarytas Dulsinėjos vaizdinys (*Vorstellung*) yra svarbesnis už tai, kokia ji yra iš tikrųjų. Taip nutinka todėl, kad Dulsinėja jam nesvarbi. Svarbu tik tai, kad ji liktų idealiu garbinimo objektu, įkvepiančiu jį didiems žygiams“ (PR: 153). Kita vertus, Don Kichotas yra nemirtingas romantiško politikos pavyzdys – „jis estetiškai nepasitraukia į savo subjektyvumą“ ir visada yra pasirengęs kovoti už tai, ką mano esant teisinga. Don Kichotas atitinka C. Schmitto įsitikinimą, kad sprendimas yra „bet kurios politinės energijos principas“ (PR: 119). Romantiškas politikas yra aktyvus idealistas (šią sąvoką naudojant politine, o ne filosofine prasme), o politinis romantikas gali būti apibūdinamas kaip politinio pasyvumo simbolis.

Žvelgiant iš C. Schmitto politiškumo sampratos perspektyvos, priešingai negu mano daugelis jo kūrybos tyrinėtojų, liberalizmas ir politinis romantizmas nėra

tapatūs dalykai. Liberalai nori rasti politinių problemų sprendimą, politikoje teįžvelgdami privačią moralę, teisę ar ekonomiką, ir tai iškreipia politiškumo prigimties supratimą. Galima sakyti, kad jie yra antipolitikai dėl neadekvačios politiškumo prigimties sampratos. Romantikai nesidomi praktiniais politinio gyvenimo problemų sprendimais. Jie rūpinasi estetinį pasitenkinimą teikiančiais vaizdiniais. C. Schmitto nuomone, politiniam romantizmui būdingas estetiškas ir emocinis santykis su politika. Romantikai yra apolitiški dėl savo santykio su pasauliu ir požiūrio į politinę tikrovę, kuris atsiranda dėl meno ir politikos sričių skirtumo nepaisymo. Jie ne tik klaidingai supranta politiškumo prigimtį, bet ir skatina politinį pasyvumą. Tai reiškia, kad C. Schmitto politinėje filosofijoje politinį romantizmą ir liberalizmą sieja tik klaidinga politiškumo samprata.

Išvados

1. C. Schmitto politinės teorijos tyrinėtojai tinkamai neįvertina knygos „Politinis romantizmas“ reikšmės. Ši knyga nepagrįstai atsidūrė autoriaus kūrybos interpretacijų paribyje. Dažniausiai veikalas aiškinamas kaip didesnės reikšmės C. Schmitto pažiūrų visumai neturintis kūrinys. Disertacijoje atliktas tyrimas rodo, jog toks požiūris – nepagrįstas. Kritikuodamas romantikų požiūrį į politiką, C. Schmittas nuosekliai formulavo pagrindines savo politinės filosofijos idėjas. Tad „Politinis romantizmas“ – beveik visų pagrindinių C. Schmitto politinės filosofijos idėjų šaltinis. Vėliau veikale „Politinė teologija“ pateikta mintis apie teologinį politinių ir teisinių sąvokų ryšį pirmą kartą aptariama būtent „Politiniame romantizme“. Decizionistinė teisės ir politikos teorija savo ištakomis taip pat siekia politinio romantizmo kritikai skirtą veikalą. C. Schmitto politiškumo, suvereniteto ir teisinio decizionizmo koncepcijos polemiškai nukreiptos prieš romantikų politinį pasyvumą, jų „nesibaigiančio pokalbio“ idėją ir bėgimą nuo atsakingo politinio sprendimo. Be požiūrio į politinį romantizmą sunku suprasti pagrindinį C. Schmitto filosofinės kritikos objektą.

2. C. Schmitto politinės teorijos tyrinėtojai ir interpretatoriai neįvertina paskutiniame vokiečių filosofo veikale „Politinė Teologija II“ suformuluoto teiginio, kad 1919–1927 metų laikotarpio darbai sudaro vieningą visumą ir pirmiausia yra susiję su 1922 metų veikalu „Politinė teologija“. Tai reiškia, kad nuo „Politinio romantizmo“ prasidėjo atskiras šio autoriaus kūrybos periodas, kuris baigėsi politiškumo sampratos formuluote 1927 metais pasirodžiusiame straipsnyje „Politiškumo sąvoka“. Disertacijos tyrimas patvirtina C. Schmitto teiginį apie sisteminių jo 1919–1927 metų laikotarpio darbų nuoseklumą. H. Ballas pirmasis pastebėjo, kad „Politinis romantizmas“ ir „Politinė teologija“ yra „dialektiškai susiję“ veikalai. C. Schmitto atliktas politinio romantizmo tyrimas ir „Politiškumo sąvokos“ koncepcija taip pat yra „dialektiškai susiję“

su politinės teologijos idėjomis. Šiuos tris C. Schmitto politinės filosofijos darbus vienija katalikiškas požiūris į moderniosios politinės teorijos ir praktikos problemas. „Politinis romantizmas“ yra pirmasis C. Schmitto originaliausio kūrybinio laikotarpio veikalas, suteikiantis galimybę suprasti vėlesnes jo politinės filosofijos idėjas.

3. C. Schmittas pateikia originalų romantizmo reiškinių aiškinimą. Jis atmeta bandymus surasti nekintamą romantizmo politinių idėjų branduolį, kurio ieško dauguma politinio romantizmo tyrinėtojų. Jo nuomone, norint suprasti politinį romantizmą būtina analizuoti ne romantizmui būdingas politines idėjas, bet romantikų požiūrio į politiką savitumą. Romantizmas reiškia tam tikrą požiūrį į politiką ir gali būti siejamas su bet kuria politine programa ar ideologija. C. Schmitto požiūrio į romantizmą originalumas pirmiausia sietinas su subjektyviojo okazionalizmo koncepcija. Romantikams priskiriamas subjektyvusis okazionalizmas interpretuojamas kaip XVII amžiaus okazionalizmo filosofijos pokytis, kai individas užima Dievo vietą ir pasaulį suvokia kaip progą savo neribotam kūrybingumui reikštis.

4. C. Schmittas politinį romantizmą suvokia kaip estetinę-emocinę reakciją į modernųjį R. Descarteso racionalizmą. Būtent estetinis ir emocinis romantikų santykis su pasauliu lemia jų politinį pasyvumą. Ironiškas romantikų estetizmas nesuderinamas su politine veikla. Tvirtų politinių principų neturėjimas – vienas iš svarbiausių romantiko bruožų, o blaškymasis tarp skirtingų įsitikinimų – nuoseklus subjektyviojo okazionalizmo padarinys. Dievo vietą užėmęs ir pasaulio centru tapęs subjektas negali rasti nekintamų principų. C. Schmitto okazionalistinis romantizmo aiškinimas padeda suprasti, kodėl neįmanoma rasti nekintamos romantikų politinės pozicijos. Kaip atsvarą jų estetizmui C. Schmittas išvelgia Prancūzijos revoliucijos priešininkų idėjas, kurių esmę sudaro teologiniai politikos aiškinimai. „Politinis romantizmas“ – pirmasis šio autoriaus veikalas, kuriame galima išvelgti jo simpatijas kontrrevoliucionieriams. Pastarųjų įtaka galutinai išryškėja „Politinėje teologijoje“ ir „Politiškumo sąvokoje“. Tai dar vienas įrodymas, kad veikalas

„Politinis romantizmas“ – ne epizodinis ar atsitiktinis kūrinys, o sistemingu tyrinėjimų dalis.

5. Politiškumo koncepcijai skirtame veikalė C. Schmittas pabrėžia liberalizmo ir romantizmo bergždumą politikos srityje, kylantį iš jų individualistinių prielaidų. Žvelgiant iš politiškumo koncepcijos perspektyvos, liberalizmas yra antipolitinė filosofija, o romantizmas – apolitiškas kultūrinis sąjūdis. Tačiau priešingai nei mano daugelis C. Schmitto kūrybos tyrinėtojų, politinis romantizmas nėra tapatus liberalizmui. Pastarąjį filosofas suvokia kaip nuoseklią metafizinę poziciją, kurios tikslas – visuomenės depolitizacija. Liberalizmo politinė filosofija siekia pašalinti politiškumą ir politinėse problemose teįžvelgti privačią etiką, teisę ir ekonomiką. Liberalai yra aktyvūs politinių procesų dalyviai, ginantys apolitišką visuomenės ir politikos sampratą. O romantikų apolitiškumą lemia jų estetinis ir emocinis santykis su tikrove. Liberalai siekia politines problemas spręsti nepolitinėmis priemonėmis, o romantikams politika įdomi tik kaip estetinio pasitenkinimo šaltinis.

6. Norint suprasti C. Schmitto politinio romantizmo koncepcijos svarbą jo pažiūrų visumai būtina išspręsti jo politinės teologijos disciplinos statuso problemą. Jo paties žodžiais tariant, politinė teologija yra teisės sąvokų sociologija, kurios tikslas – teologinių ir teisinių sąvokų analogijų tyrimas. Šiame politinės teologijos apibrėžime labiausiai klaidina nuoroda į sociologiją. C. Schmitto politinė teologija – ne sociologija, bet teisės ir politikos filosofijos projektas, pagrįstas teologinių argumentų naudojimu politinėje teorijoje. Tai primena XIX amžiaus katalikų legitimistų J. de Maistre'o, L. de Bonaldo ir J. Donoso Corteso politinę filosofiją. „Politiniam romantizme“ pateiktas kontrrevoliucionierių politinės minties interpretacijas nuosekliai pratęsia „Politinė teologija“. Politinio romantizmo tyrimui skirtoje knygoje C. Schmittas pabrėžia sekuliarizacijos svarbą moderniosios politinės minties raidai, o vienas iš svarbiausių moderniosios Vakarų filosofijos bruožų – teologijos atmetimas. „Politinėje teologijoje“ C. Schmittas išplečia

„Politiniame romantizme“ pradėtus sekuliarizacijos tyrimus ir siekia į politikos pažinimą sugrąžinti teologinę perspektyvą.

7. C. Schmitto, kaip politikos filosofo, paskatas geriausiai atskleidžia H. Meierio interpretacija, kuria remiantis, „Politiškumo sąvokoje“ pateikta politiškumo koncepcija pagrindžiama teologiniais argumentais. Tačiau prie to būtina pridurti, kad teologines idėjas C. Schmittas interpretavo ne kaip teologas, o kaip filosofas. Politinė teologija yra filosofinis projektas. 1919–1927 metų C. Schmitto kūrybos laikotarpis prasideda apolitiško romantizmo kritika ir išvalgomis apie teologijos ir politikos ryšius, kurios vėliau nuosekliai plėtojamos „Politinėje teologijoje“ ir straipsnyje „Politiškumo sąvoka“. C. Schmitto politiškumo sampratos pagrindą sudaro teologinės prielaidos. Teologinis požiūris į politiką – svarbiausias jo 1919–1927 metų laikotarpiu parašytų veikalų pagrindas. Romantizmą būtina suvokti kaip vieną iš teologiniais argumentais grindžiamos filosofinės kritikos taikinių.

8. Ryškiai skiriasi C. Schmitto „Politinio romantizmo“ recepcija prieš ir po Antrojo pasaulinio karo. Veimaro Vokietijoje „Politinį romantizmą“ palankiai sutiko autoritetingi įvairių disciplinų atstovai. Tuo laikotarpiu pasirodė dvi radikaliai skirtingos šio politiniam romantizmui skirtos tyrimo interpretacijos. H. Ballas pabrėžė katalikišką filosofo antiromantizmo prigimtį, o K. Löwithas pasiūlė interpretaciją, pasak kurios, C. Schmittas yra romantikams priešiškas, tačiau tuo pačiu dvasiškai artimas aktyvus nihilistas. Disertacijoje atliktas tyrimas leidžia teigti, kad H. Ballo interpretacija labiau atitinka filosofo paskatas, o K. Löwitho argumentai neatlaiko rimtesnės kritikos. Po Antrojo pasaulinio karo „Politinis romantizmas“ nugrimzdo į užmarštį. Tarp tyrinėtojų įsigalėjo požiūris, kad šis veikalas tėra epizodinis kūrinys, nesusijęs su filosofo pažiūrų visuma. Tai nepagrįstas požiūris, nes neskiriant dėmesio C. Schmitto politinio romantizmo koncepcijai neįmanoma adekvačiai suprasti jo politinės filosofijos. Tad būtina sugrįžti prie tarpukario „Politinio romantizmo“ interpretavimo tradicijos, ypatingą dėmesį skiriant H. Ballo argumentams.

9. C. Schmitto „Politinis romantizmas“ rodo kai kurias jo filosofines-istorinės interpretacijos problemas. Šiame veikale E. Burke’as pristatomas kaip iškilus antiromantinės politinės teorijos autoritetas, o „Politiškumo sąvokoje“ jis apibūdinamas kaip romantikas. E. Burke’o santykis su politiniu romantizmu liko iki galo neišaiškintas. Panašių problemų iškyla ir su J.-J. Rousseau filosofinių pažiūrų interpretacija. Šis autorius apibūdinamas kaip vienas pirmųjų politinių romantikų, tačiau, laikantis C. Schmitto pozicijos, kad romantikai negali būti produktyvūs politinės minties srityje, sunku suprasti filosofo teiginį, kad J.-J. Rousseau yra moderniosios demokratijos teorijos kūrėjas. Šie du atvejai rodo, kad kai kurių autorių priskyrimas politiniam romantizmui liko neišspręsta C. Schmitto politinės filosofijos problema.

Literatūros sąrašas

Schmitto veikalai ir straipsniai

1. *Der Wert des Staates und die Bedeutung des Einzelnen* (1914). Berlin: Duncker & Humblot, 2004.
2. *Theodor Däublers ‚Nordlicht‘: Drei Studien über die Elemente, den Geist und die Aktualität des Werkes* (1916). Berlin: Duncker & Humblot, 2009.
3. „Die Sichtbarkeit der Kirche. Eine scholastische Erwägung“ (1917) (*sud.*) Ernst, Hüsmert, Carl Schmitt. *Tagebücher vom Oktober 1912 bis Februar 1915*. Berlin: Akademie Verlag, 2005.
4. *Politische Romantik* (1919). München und Leipzig: Duncker & Humblot, 1919.
5. *Die Diktatur. Von den Anfängen des modernen Souveränitätsgedankens bis zum proletarischen Klassenkampf*. Berlin: Duncker & Humblot, 2006.
6. *Politinė teologija. Keturi suvereniteto teorijos skyriai. Politinė teologija II. Legenda apie bet kokios politinės teologijos užbaigą*. Vilnius: Versus Aureus, 2014.
7. *Die geistesgeschichtliche Lage des heutigen Parlamentarismus* (1923). Berlin: Duncker & Humblot, 2010.
8. *Römischer Katholizismus und politische Form* (1923). München: Heitner-Verlag, 1925.
9. *Politische Romantik* (1925). Berlin: Duncker & Humblot, 1998.
10. *Der Begriff des Politischen* (1932). Berlin: Duncker & Humblot, 2009.
11. *Der Begriff des Politischen* (1933). Hamburg: Hanseatische Verlagsanstalt, 1933.
12. *Verfassungslehre* (1928). München und Leipzig: Duncker & Humblot, 1998.
13. *Der Hüter der Verfassung* (1931). Berlin: Duncker & Humblot, 1996.

14. *Der Begriff des Politischen: Text von 1932 mit einem Vorwort und drei Corollarien* (1932). Berlin: Duncker & Humblot, 2009.
15. *Über die drei Arten des Rechtswissenschaftlichen Denkens* (1934). Hamburg: Hanseatische Verlagsanstalt, 1934.
16. *Staatsgefüge und Zusammenbruch des Zweiten Reiches. Der Sieg des Bürgers über den Soldaten* (1934). Berlin: Duncker & Humblot, 2011.
17. *Der Leviathan in der Staatslehre des Thomas Hobbes: Sinn und Fehlschlag eines politischen Symbols* (1938). Hamburg: Hanseatische Verlagsanstalt, 1938.
18. *Positionen und Begriffe im Kampf mit Weimar – Genf – Versailles 1923–1939* (1940). Berlin: Duncker & Humblot, 1994.
19. *Donoso Cortes in gesamteuropäischer Interpretation* (1950). Berlin: Duncker & Humblot, 2009.
20. *Ex captivitate salus. Erinnerungen der Zeit 1945/47* (1950). Berlin: Duncker & Humblot, 2010.
21. *Der Nomos der Erde im Völkerrecht des Jus Publicum Europaeum* (1950). Berlin: Duncker & Humblot, 1974.
22. *Gespräch über die Macht und den Zugang zum Machthaber* (1954). Stuttgart: Klett-Cotta Verlag, 2008.
23. *Hamlet oder Hekuba. Der Einbruch der Zeit in das Spiel* (1956). Stuttgart: Klett-Cotta Verlag, 2008.
24. *Staat, Grossraum, Nomos: Arbeiten aus den Jahren 1916-1969*, (sud.) Günter Maschke. Berlin: Duncker & Humblot, 1995.
25. *Frieden oder Pazifismus? Arbeiten zum Völkerrecht und zur internationalen Politik 1924-1978*, (sud.) Günter Maschke. Berlin: Duncker & Humblot, 1995.

Schmitto dienoraščiai, susirašinėjimas ir interviu

1. *Carl Schmitt – Tagebücher vom Oktober 1912 bis Februar 1915*, (sud.) Ernst Hüsmert. Berlin: Akademie Verlag, 2005.
2. *Carl Schmitt – Die Militärzeit 1915 bis 1919. Tagebuch Februar bis Dezember 1915. Aufsätze und Materialien*, (sud.) Ernst Hüsmert ir Gerd Giesler. Berlin: Akademie Verlag.
3. *Carl Schmitt. Der Schatten Gottes. Introspektionen, Tagebücher und Briefe 1921 bis 1924*, (sud.) Ernst Hüsmert, Gerd Giesler ir Wolfgang H. Spindler. Berlin: Duncker & Humblot, 2014.
4. *Carl Schmitt. Glossarium. Aufzeichnungen der Jahre 1947–1951*, (sud.) Eberhard Freiherr von Medem. Berlin: Duncker & Humblot, 1991.
5. „Solange das Imperium da ist“: *Carl Schmitt im Gespräch mit Klaus Figge und Dieter Groh 1971*, (sud.) Frank Hertweck ir Dimitrios Kisoudis. Berlin: Duncker & Humblot, 2010.
6. *Carl Schmitt / Ludwig Feuchtwanger: Briefwechsel 1918-1935*, (sud.) Rolf Riess. Berlin: Duncker & Humblot, 2007.
7. *Ernst Jünger / Carl Schmitt: Briefe 1930-1983*, (sud.) Helmuth Kiesel. Stuttgart: Klett-Cotta Verlag, 1999.
8. *Hans Blumenberg, Carl Schmitt: Briefwechsel 1971-1978. Und weitere Materialien*, (sud.) Alexander Schmitz ir Marcel Lepper. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 2007.
9. „Alexandre Kojève – Carl Schmitt Correspondence“ (sud.) Erik De Vries. *Interpretation. A Journal of Political Philosophy*, 2001, 29 (1), 94–115.
11. *Carl Schmitt Briefwechsel mit einem seiner Schüler*, (sud.) Armin Mohler, Irmgard Huhn, Piet Tommissen. Oldenbourg: Akademie Verlag, 1995.
12. *Jacob Taubes – Carl Schmitt: Briefwechsel*, (sud.) Thortsten Palzhoff, Martin Tremel, Herbert Kopp-Oberstebrink). München: Wilhelm Fink Verlag, 2012.

13. *Carl Schmitt und die Öffentlichkeit: Briefwechsel mit Journalisten, Publizisten und Verlegern aus den Jahren 1923 bis 1983*, (sud.) Kai Burkhardt, Gerd Giesler, Stefan Krings. Berlin: Duncker & Humblot, 2013.

Literatūra

1. Anderson, Benedict, *Įsivaizduojamos bendruomenės. Apmąstymai apie nacionalizmo kilmę ir plitimą*. Vilnius: Baltos lankos 1999.
2. Ankersmit, R. Frank, *Aesthetic politics. Political philosophy Beyond Fact and Value*. Stanford: Stanford University Press, 1996.
3. Asad, Talal, *Formations of the Secular: Christianity, Islam, Modernity*. Stanford: Stanford University Press, 2003.
4. Babitt, Irving, *Rousseau and Romanticism*. Boston and New York: Houghton Mifflin Company, 1919.
5. Balakrishnan, Gopal, *The Enemy: An Intellectual Portrait of Carl Schmitt*. London: Verso, 2000.
6. Ball, Hugo, „Carl Schmitts Politische Theologie“. *Religionstheorie und Politische Theologie. Band 1: Der Fürst dieser Welt, Carl Schmitt und die Folgen* (sud.) Jacob Taubes. München: Wilhelm Fink Verlag/Verlag Ferdinand Schöningh, 1985.
7. Ball, Hugo, *Flight out of Time: A Dada Diary*. London: University of California Press, 1996.
8. Bates, David, „Political theology and the Nazi State: Carl Schmitt’s Concept of the Institution“, *Modern Intellectual History* 3, 2006, 415–442.
9. Below von, Georg, „Zum Streit um die Deutung der Romantik“, *Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft*, Band 81, Heft 1, 1926, 154–162.
10. Bendersky, Joseph J., *Carl Schmitt: Theorist for the Reich*. New Jersey: Princeton University Press, 1983.
11. Bendersky, Joseph, „Politische Romantik: Intellectual Critique and enduring Scholarly Influence“ (sud.) Helmuth Quaritsch, *Complexio*

oppositorum über Carl Schmitt: Vorträge und Diskussionsbeiträge des 28. Sonderseminars 1986 der Hochschule für Verwaltungswissenschaften Speyer, Berlin: Duncker & Humblot, 1988.

12. Beneyto, José María, *Politische Theologie als politische Theorie: eine Untersuchung zur Rechts- und Staatstheorie Carl Schmitts und zu ihrer Wirkungsgeschichte in Spanien*. Berlin: Duncker & Humblot, 1983.

13. Berlin, Isaiah, *Vienovė ir įvairovė: žvilgsniai į idėjų istoriją*. Vilnius: Amžius, 1995.

14. Berlin, Isaiah, *The Sense of Reality: Studies in Ideas and Their History*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 1996.

15. Berlin, Isaiah, „Joseph de Maistre and the Origins of Fascism“ *The Crooked Timber of Humanity*, (sud.) Henry Hardy. London: John Murray, 1990.

16. Berlin, Isaiah, *Freedom and Its Betrayal: Six Enemies of Human Liberty*. Princeton: Princeton University Press, 2014.

17. Berlin, Isaiah, *Political Ideas in the Romantic Age: Their Rise and Influence on Modern Thought*. Princeton: Princeton University Press, 2014.

18. Böckenförde, Ernst-Wolfgang, „Politische Theorie und Politische Theologie“ (sud.) Jacob Taubes, *Religionstheorie und Politische Theologie. Band 1: Der Fürst dieser Welt. Carl Schmitt und die Folgen*. München: Wilhelm Fink Verlag/Verlag Ferdinand Schöningh, 1985, 16–25.

19. Böckenförde, Ernst-Wolfgang, „The Concept of The Political: A Key to Understanding Carl Schmitt’s Constitutional Theory“ (sud.) David Dyzenhaus *Law as Politics: Carl Schmitt’s Critique of Liberalism*. Durham and London: Duke University Press, 1998.

20. Bohrer, Karl Heinz, *Die Kritik der Romantik. Der Verdacht der Philosophie gegen die literarische Moderne*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1989.

21. Blumenberg, Hans, *The Legitimacy of the Modern Age*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 1983.

22. Breuer, Stefan, *Carl Schmitt im Kontext: Intellektuellenpolitik in der Weimarer Republik*. Berlin: Akademie Verlag, 2012.
23. Burke, Edmund, *Reflections on the Revolution in France*. Oxford: Oxford University Press, 2009.
24. Chappel, James, „The Catholic Origins of Totalitarianism Theory in Interwar Europe“. *Modern Intellectual History*, 2011, 8 (3), 561–590.
25. Chen, Janhong, What is Carl Schmitt’s Political Theology? *Interpretation. A Journal of Political Philosophy*, 2006, 33 (2), 153–175.
26. Colliot-Thélène, Catherine, „Carl Schmitt versus Max Weber: Juridical Rationality and Economic Rationality“, (sud.) Chantal Mouffe, *The Challenge of Carl Schmitt*, London, New York: Verso, 1999.
27. Croce, Mariano; Salvatore, Andrea, *The Legal Theory of Carl Schmitt*. Abingdon: Routledge, 2013.
28. Donoso Cortes, Juan, *Catholicism, Liberalism and Socialism. Considered in their Fundamental Principles*. Dublin: M.H Gill & Son, 1879.
29. Critchley Simon, *The Faith of the Faithless: Experiments in Political Theology*. London: Verso, 2012.
30. Eagleton, Terry, *Culture and the Death of God*, Yale University Press, 2014.
31. Freund, Julien, „Schmitt's Political Thought“, *Telos* 102, 1995, 11–42.
32. Garrard, Graeme, „Joseph de Maistre and Carl Schmitt“ (sud.) Richard Lebrun *Joseph de Maistre's Life, Thought, and Influence: Selected Studies*. Quebec: McGill-Queen’s University Press, 2001.
33. Gottfried, Paul, *Carl Schmitt*. London: The Claridge Press, 1990.
34. Graham, John T., *Donoso Cortés: Utopian Romanticist and Political Realist*. Columbia: University of Missouri Press, 1974.
35. Groh, Ruth, *Arbeit an der Heillosigkeit der Welt: zur politisch-theologischen Mythologie und Anthropologie Carl Schmitts*. Berlin: Suhrkamp Verlag, 1998.
36. Groh, Ruth, *Carl Schmitts gnostischer Dualismus*. Berlin: LIT Verlag, 2014.

37. Gross, Raphael, *Carl Schmitt and the Jews: The "Jewish Question", the Holocaust, and German Legal Theory*. Wisconsin: University of Wisconsin Press, 2007.
38. Gusy, Christoph, „Entpolitisierung durch die Polarität von Ethik und Oekonomie (68-78). Entpolitisierter Liberalismus oder Politische Einheit?“ (sud.) Reinhard Mehring *Carl Schmitt: Der Begriff des Politischen: Ein kooperativer Kommentar*. Berlin: Akademie Verlag, 2003.
39. Habermas, Jürgen, *The New Conservatism: Cultural Criticism and the Historians' Debate*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 1989.
40. Harnack von, Adolf, *Marcion: The Gospel of the Alien God*. Eugene: Wipf & Stock, 1990.
41. Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, *Dvasios fenomenologija*. Vilnius: Pradai, 1997.
42. Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, *Teisės filosofijos apmatai arba prigimtinės teisės ir valstybės mokslo metmenys*. Vilnius: Mintis, 2000.
43. Herrero, Montserrat, „Álvaro d'Ors und Carl Schmitt: Eine Einleitung“ (sud.) Montserrat Herrero, Carl Schmitt und Álvaro d'Ors: Briefwechsel. Berlin: Duncker & Humblot, 2004.
44. Hernandez, Arias, José Rafael, *Donoso Cortes Und Carl Schmitt: Eine Untersuchung Über Die Staatsund Rechtsphilosophische Bedeutung Von Donoso Cortes Im Werk Carl Schmitts*. Paderborn: Verlag Ferdinand Schöningh, 1998.
45. Hoelzl, Michael ir Ward, Graham, *Religion and Political Thought*. Bodmin: The Continuum International Publishing Group, 2006.
46. Hobbes, Thomas, *Leviatanas*, Vilnius: Pradai, 1999.
47. Hohendahl, Peter, „Political Theology Revisited: Carl Schmitt's Postwar Reassessment“. *Konturen*, 1, 2008, 1–28.
48. Holmes, Stephen, 1996. *Anatomy of Antiliberalism*. Cambridge; Massachusetts: Harvard University Press.
49. Hooker, William, *Carl Schmitt's International Thought: Order and Orientation*. New York: Cambridge University Press, 2009.

50. Hüsmert, Ernst, „Einführung“, (sud.) Ernst, Hüsmert, Carl *Schmitt. Tagebücher vom Oktober 1912 bis Februar 1915*. Berlin: Akademie Verlag, 2005.
51. Ifergan, Pini, „Cutting to the Chase: Carl Schmitt and Hans Blumenberg on Political Theology and Secularization“, *New German Critique*, 2010, (111) 149–171.
52. Jütersonke, Oliver, *Morgenthau, Law and Realism*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
53. Kaufmann, Matthias, *Recht ohne Regel? Die philosophischen Prinzipien in Carl Schmitts Staats- und Rechtslehre*. Freiburg, München: Verlag Karl Alber, 1988.
54. Kelsen, Hans, *Grynoji teisės teorija*. Vilnius: Eugrimas, 2002.
55. Kennedy, Ellen, *Constitutional Failure: Carl Schmitt in Weimar*. Durham: Duke University Press, 2004.
56. Klemperer Victor, „Romantik und französische Romantik“, *Begriffsbestimmung Der Romantik* (sud. Helmut Prang). Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1968.
57. Krockow von, Christian Graf, *Die Entscheidung. Eine Untersuchung über Ernst Jünger, Carl Schmitt, Martin Heidegger*. Stuttgart: Ferdinand Enke Verlag, 1958.
58. Kröger, Klaus, „Bemerkungen zu Carl Schmitts Römischer Katholizismus und Politische Form“, (sud.) Helmuth Quaritsch, *Complexio oppositorum über Carl Schmitt: Vorträge und Diskussionsbeiträge des 28. Sonderseminars 1986 der Hochschule für Verwaltungswissenschaften Speyer*, Berlin: Duncker & Humblot, 1988.
59. Laak van, Dirk *Gespräche in der Sicherheit des Schweigens. Carl Schmitt in der politischen Geschichte der frühen Bundesrepublik*. Berlin: Akademie Verlag, 1993.
60. Lilla, Mark, *The Reckless Mind: Intellectuals in Politics*. New York: New York Review Books, 2006.

61. Lebrun, Richard A. „Introduction“ *St Petersburg Dialogues: Or Conversations on the Temporal Government of Providence*, Quebec: McGill-Queen's University Press, 1993.
62. Lepenies, Wolf, *Between Literature and Science: The Rise of Sociology*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
63. Lovejoy, Arthur O., „On the Discriminations of Romanticisms.“ *Modern Language Association of America*, 39 (2), 1924.
64. Lovejoy, Arthur O., „Meaning of Romanticism for the Historian of Ideas.“ *Journal of the History of Ideas*, 2(3) 1941.
65. Lovejoy, Arthur O., *The Great Chain of Being: A Study of the History of an Idea*. London: Oxford University Press, 1971.
66. Löwith, Karl, „The Occasional Decsionism of Carl Schmitt“. *Martin Heidegger and European Nihilism*, (sud. Richard Wolin). New York: Columbia University Press, 1995.
67. Lübbe, Hermann, „Politische Theologie als Theologie repolitisiertes Religion“, *Religionstheorie und Politische Theologie. Band 1: Der Fürst dieser Welt, Carl Schmitt und die Folgen* (sud.) Jacob Taubes. München: Wilhelm Fink Verlag/Verlag Ferdinand Schöningh, 1985.
68. Lukacs, Georg, „Carl Schmitt: Politische Romantik“, *Geschichte und Klassenbewusstsein*. Darmstadt: Herman Luchterhand Verlag, 1977.
69. Lukacs, Georg, *Die Zerstörung der Vernunft*. Berlin: Aufbau Verlag, 1954.
70. Maistre de, Joseph, *The Pope: Considered in His Relations with the Church, Temporal Sovereignities, Separated Churches and the Cause of Civilization*. London: Dolman New Bond Street Publisher, 1850.
71. Maistre de, Joseph, *St Petersburg Dialogues: Or Conversations on the Temporal Government of Providence*. Quebec: McGill-Queen's University Press, 1993.
72. Makiavelis, Nikolas, *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis, 1992.
73. Manemann, Jürgen, *Carl Schmitt und die Politische Theologie. Politischer Anti-Montheismus*. Münster: Aschendorff Verlag, 2002.

74. Mannheim, Karl, *Ideology and Utopia. Collected Works of Karl Mannheim. Volume One*. London: Routledge, 2003.
75. Marcuse, Herbert, *A Study on Authority*. London, New York: Verso, 2008.
76. Martin von, Alfred, „Das Wesen der romantischen Religiosität“. *Deutsche Vierteljahresschfte für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte*, Band II, Heft, 3 II, 1924, 367–417.
77. Masur, Gerhard, „Die Romantik und die Geschichte by Kurt Borries; Politische Romantik by Carl Schmitt“, *Historische Zeitschrift*, Band 133, Heft 2, 1926, 373–377.
78. Maschke, Günter, „Drei Motive im Anti-Liberalismus Carl Schmitts“ sud. Klaus Hansen ir Hans Lietzmann *Carl Schmitt und die Liberalismuskritik*. Opladen: Verlag Leske + Budrich, 1988.
79. Maschke, Günter, *Der Tod des Carl Schmitt. Apologie und Polemik. Durchgesehene und um Texte aus den Jahren 1988-2007 vermehrte Ausgabe*. Wien: Karolinger Verlag, 2012.
80. McAleer, Graham, „Introduction to the Transaction Edition“, *Political Romanticism*. New Brunswick: Transaction Publishers, 2011.
81. McCormick, John, P. *Carl Schmitt's Critique of Liberalism: Against Politics as Technology*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
82. McCormick, John P, „Review: Political Theory and Political Theology. The Second Wave of Carl Schmitt in English“, *Political Theory*, 1998, 26 (6), 830–854.
83. McCormick, John, P., „Post-Enlightenment Sources of Political Authority: Biblical Atheism, Political Theology and the Schmitt-Strauss Exchange“. *History of European Ideas* 2011, 37(2), 175–180.
84. McCormick, William, „Jacques Maritain on Political Theology“. *European Journal of Political Theory*, 2013, 12(2), 175–194.
85. Mehring, Reinhard, *Pathetisches Denken.: Carl Schmitts Denkweg am Leitfaden Hegels: Katholische Grundstellung und antimarxistische Hegelstrategie*. Berlin: Duncker & Humblot, 1989.

86. Mehring, Reinhard, „Überwindung des Ästhetizismus? Carl Schmitts selbstinquisitorische Romantikkritik“, *Athenäum. Jahrbuch für Romantik*, 2006, 125–147.
87. Mehring, Reinhard, *Carl Schmitt. Aufstieg und Fall*. München: Verlag C.H. Beck, 2009.
88. Mehring, Reinhard, *Carl Schmitt zur Einführung*. Dresden: Junius Verlag, 2011.
89. Meier, Heinrich, What is Political Theology? *Interpretation. A Journal of Political Philosophy*, 2002, 30 (1), 79–93.
90. Meier, Heinrich, *Carl Schmitt, Leo Strauss und „Der Begriff des Politischen“*. *Zu einem Dialog unter Abwesenden*. Stuttgart, Weimar: J. B. Metzler Verlag, 2013.
91. Meier, Heinrich, *Die Lehre Carl Schmitts – Vier Kapitel zur Unterscheidung Politischer Theologie und Politischer Philosophie*. Stuttgart, Weimar: J. B. Metzler Verlag, 2012.
92. Meier, Heinrich, *Leo Strauss and the Theologico-Political Problem*. New York: Cambridge University Press, 2006.
93. Meinecke, Friedrich, „Rezension von Carl Schmitt, *Politische Romantik*“, *Historische Zeitschrift*, 1920, 121, 292–296.
94. Meinecke, Friedrich, *Weltbürgertum und Nationalstaat: Studien zur Genesis des deutschen Nationalstaates*. München und Berlin: R. Oldenbourg Verlag, 1922.
95. Meuter, Günter, *Zu Carl Schmitts fundamentalistischer Kritik der Zeit*. Berlin: Duncker & Humblot, 1994.
96. Metz, Johannes Baptist, *A Passion for God: The Mystical-political Dimension of Christianity*. Mahwah, New Jersey: Paulist Press, 1998.
97. Mohler, Armin, „Carl Schmitt und die „Konservative Revolution““, *Complexio Oppositorum (sud.) Helmut Quartisch*. Berlin: Duncker & Humblot, 1988.

98. Muller, Jerry Z., *The Other God that Failed: Hans Freyer and the Deradicalization of German Conservatism*. Princeton: Princeton University Press, 1987.
99. Müller, Jan-Werner, *A Dangerous Mind: Carl Schmitt in Post-War European Thought*. New Haven and London: Yale University Press, 2003.
100. Oakes, Guy, „Translator’s Introduction“, *Political Romanticism, Baskerville: The MIT Press*, 1986.
101. Neumann, Harry, „Eternal and Temporal Enemies: Carl Schmitt’s Political Theology“, *Political Communication*, 1992, (9), 279–284.
102. Nichtweiss, Barbara, „Apokalyptische Verfassungslehren. Carl Schmitt im Horizont der Theologie Erik Petersons“, *Die eigentlich katholische Verschärfung... Konfession, Theologie und Politik im Werk Carl Schmitts* (sud. Bernd Wacker). München: Wilhelm Fink Verlag, 1994.
103. Ostrich, Steven, „Carl Schmitt, Political Theology, and Eschatology“, *KronoScope* 7, 2007, 49–66.
104. Schönberger, Christoph, „Staatlich und Politisch“ (20–26). Der Begriff des Staates im Begriff des Politischen.“ (sud.) Reinhard Mehring. *Carl Schmitt: Der Begriff des Politischen: Ein kooperativer Kommentar*. Berlin: Akademie Verlag, 2003.
105. Scheuerman, William E., *Carl Schmitt: The End of Law*. Boston: Rowman & Littlefield Publishers, 1999.
106. Schmidt, Anna, „The Problem of Carl Schmitt’s Political Theology“, *Interpretation. A Journal of Political Philosophy*, 2009, 36 (3), 219–252.
107. Schwab Georg, *The Challenge of the Exception: An Introduction to the Political Ideas of Carl Schmitt between 1921 and 1936*. New York / Wesport / London: Greenwood Press, 1989.
108. Spaemann, Robert, *Der Ursprung der Soziologie aus dem Geist der Restauration. Studien über Louise-Gabriel de Bonald*. Stuttgart: Klett-Cotta Verlag, 1998.

109. Spektorowski, Alberto, „Maistre, Donoso Cortes, and the Legacy of Catholic Authoritarianism“, *Journal of the History of Ideas* 2002, Volume 63, Number 2, 283–302.
110. Spindler, Wolfgang, „*Theorie unmittelbaren konkreten Lebens*“ – *Zur Konzeption und Kritik der politischen Theologie Carl Schmitts*. Norderstedt: GRIN Verlag, 2000.
111. Strauss, Leo, „Anmerkungen zu Carl Schmitt, Der Begriff des Politischen“ (1932), (sud. Heinrich Meier, Wiebke Meier). *Leo Strauss. Gesammelte Schriften. Band 3. Hobbes‘ politische Wissenschaft und zugehörige Schriften – Briefe*. Stuttgart, Weimar: J. B. Metzler Verlag, 2008.
112. Strauss, Leo, „Reason and Revelation“ (1948), (sud. Heinrich Meier). *Leo Strauss and the Theologico-Political Problem*. New York: Cambridge University Press, 2006.
113. Strauss, Leo, „The Living Issues of German Postwar Philosophy“ (1940) (sud. Heinrich Meier). *Leo Strauss and the Theologico-Political Problem*. New York: Cambridge University Press, 2006.
114. Strauss, Leo, *Philosophy and Law: Contributions to the Understanding of Maimonides and his Predecessors*. Albany: State University of New York Press, 1995.
115. Peterson, Erik, *Theological Tractates*. Stanford: University of California Press, 2011.
116. Reedy, W. Jay, „Maistre’s Twin? Louis de Bonald and the Counter-Enlightenment“ (sud. Richard Lebrun). *Joseph de Maistre’s Life, Thought, and Influence: Selected Studies*. Quebec: McGill-Queen’s University Press, 2001.
117. Robbins, Jeffrey W., *Radical Democracy and Political Theology*. New York: Columbia University Press, 2011.
118. Rorty, Richard, *Contingency, Irony and Solidarity*. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.
119. Ulmen Gary L., The Sociology of the State: Carl Schmitt and Max Weber. *State, Culture and Society*, 1 (1), 1985, 3–57.
120. Ulmen Gary L., Carl Schmitt and Donoso Cortés, *Telos*, 125, 2002.

121. Taubes, Jacob *Ad Carl Schmitt. Gegenstrebige Fügung*. Berlin: Merve Verlag, 1987.
122. Thorup, Mikkel „A World Without Substance: Carl Schmitt and the Counter-Enlightenment“, *Distinktion: Scandinavian Journal of Social Theory*, 2005 Vol. 6, No. 1, 19–39.
123. Treml, Martin, „Paulinische Feindschaft. Korrespondenzen von Jacob Taubes und Carl Schmitt“ *Jacob Taubes – Carl Schmitt: Briefwechsel*, (sud. Thortsten Palzhoff, Martin Treml, Herbert Kopp-Oberstebrink). München: Wilhelm Fink Verlag, 2012.
124. Vallianos S. Pericles, „Romanticism and Politics: from Heinrich Heine to Carl Schmitt – and Back Again“, *Historical Review / La Revue Historique*, 2013, Vol. 10, 189–218.
125. Wacker, Bernd, „Die Zweideutigkeit der katholischen Verschärfung – Carl Schmitt und Hugo Ball, *Die eigentlich katholische Verschärfung... Konfession, Theologie und Politik im Werk Carl Schmitts* (sud. Bernd Wacker). München: Wilhelm Fink Verlag, 1994.
126. Wolin, Richard, „The Conservative Revolutionary Habitus and the Aesthetics of Horror“, *Political Theory*, Vol. 20 No. 3, August 1992: 424–447.
127. Quervain de, Alfred, *Die theologischen Voraussetzungen der Politik. Grundlinien einer Politische Theologie*. Berlin: Furche Verlag, 1931.
128. Quaritsch, Helmut, Positionen und Begriffe Carl Schmitts. Berlin: Duncker & Humblot 2010.
129. Zaborowski, Holger, *Robert Spaemann's Philosophy of the Human Person Nature, Freedom, and the Critique of Modernity*. New York: Oxford University Press, 2010.